

Elina Vuoristo

MUUMILAAKSOON KÄTKETTY

Paranoidit ja korjaavat queer-luennat
sukupuolesta, seksuaalisuudesta ja toiseudesta
Tove Janssonin muumiromaaneissa

TIIVISTELMÄ

Elina Vuoristo: Muumiilaaksoon kätkeyty

Paranoidit ja korjaavat queer-luennat sukupuolesta, seksuaalisuudesta ja toiseudesta Tove Janssonin muumiromaaneissa

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Kirjallisuustieteen tutkinto-ohjelma

Toukokuu 2025

Tutkielmassani tarkastelen sukupuolen, seksuaalisuuden ja toiseuden rakentumista Tove Janssonin muumiromaaneissa paranoidin ja korjaavan queer-luennan metodeilla. Tutkielmani kohdeaineistona on yhdeksän muumiromaania ja taustateorianäkökulmaksi intersektionaalinen queer-tutkimus. Intersektionaalisen queer-tutkimuksen lisäksi tutkielmani nojaa analyysissään kertomuksen tutkimukseen ja toiseuden tutkimukseen.

Tutkimuskysymyksiä tutkielmassani on kolme:

1. Millaisten kerronnan rakenteiden ja kielen keinojen avulla seksuaalisuus, sukupuoli ja toiseus muumiteoksissa rakentuu?
2. Millaisia asioita muumiteoksista nousee esiin paranoidin tai korjaavan queer-luennan avulla, kun näkökulmana on intersektionaalinen queer-tutkimus?
3. Miten queer-luennan eri luentatavat vertautuvat toisiinsa?

Tutkielmassani paranoidilla ja korjaavalla queer-luennalla löydetään teoksiin kätkeytyä eli rivien välistä, tekstien aukoista ja halkeamista tulkittavissa oleva. Tutkielmani paljastaakin kätkeytyä seksuaalisuutta useissa muumiteoksissa ja tarjoaa samalla mahdollisuuden teosten henkilöhahmojen queeriudelle. Paranoidi queer-luenta paljastaa muumiromaanien heteronormatiivisuutta ja queeriuden paheksuntaa, mutta korjaava queer-luenta tarjoaa mahdollisuuden tulkita teoksia toisin ja nähdä positiivisia queeriuden mahdollisuuksia. Muumiromaanien toiseutta tarkastellessa esiin nousee Muumiperheen valta ja toiseuden muodostuminen yhteisön ulkopuolelle jäämisestä.

Tutkimuksen perusteella voidaan päätellä, että yhdessä paranoidilla ja korjaavalla queer-luennalla on mahdollista saavuttaa kokonaisvaltainen tulos muumiromaanien luennassa. Muumiromaaneista on tällöin mahdollista löytää useita sukupuolen ja seksuaalisuuden erilaisia esityksiä. Lisäksi muumiromaanit tarjoavat runsaasti erilaisia tapoja olla nais- tai miessukupuolinen. Teoksissa henkilöhahmon ei myöskään tarvitse performatiivisesti toistaa ainoastaan biologista sukupuoltaan. Tutkielmani nostaa esiin myös kerronnan rakenteita ja kielen keinoja, joilla sukupuolta, seksuaalisuutta ja toiseutta muumiromaaneissa rakennetaan. Kertojan kuvailuilla ja arvostelmilla, teosten kuvituksella, henkilöhahmojen dialogilla, symboleilla, sanavalinnoilla ja kerronnan aukoilla ja halkeamilla on tärkeä rooli muumiromaanin hahmojen sukupuolen, seksuaalisuuden ja toiseuden rakentumisessa.

Mielenkiintoinen tutkielmani tulos on myös jakautuneen implisiittisen tekijän muodostuminen muumiromaanien sarjassa. Ensinnäkin lukijalle rakentuu heteronormatiivinen implisiittinen tekijä ja toiseksi liberaali implisiittinen tekijä, jolle sukupuolijako ei ole binäärinen (jako nais- ja miessukupuolisiin) ja seksuaalisuus voi olla liukuvaa tai muutakin kuin normatiivista heteroseksuaalisuutta. Jakautuneen implisiittisen tekijän rakentuminen antaa lukijalle mahdollisuuden muumiromaanien kahden erilaisen arvomaailman ja sitä kautta muodostuvan yhteiskuntakritiikin ymmärtämiseen. Näin muumiromaaneista muodostuu lukijalle vasta todellinen kokonaisuus.

Avainsanat: muumit, paranoidi ja korjaava queer-luenta, queer-tutkimus, toiseus, Tove Jansson

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

TEKOÄLYN KÄYTTÖ OPINNÄYTTEESSÄ

Opinnäytteessäni on käytetty tekoälysovelluksia:

- Ei
- Kyllä

Ilmoitukseni mukaan olen käyttänyt opinnäytteessäni tutkielmaprosessin aikana seuraavia tekoälysovelluksia:

Tekoälysovellusten nimi ja versio:

Käyttötarkoitus: [Kuvaa tähän yksityiskohtaisesti, mihin tarkoitukseen ja miten tekoälyä on sovellettu opinnäytteeseen tutkielmaprosessin aikana.]

Osiot, joissa tekoälyä on käytetty: [Luettele tähän kaikki opinnäytteen vaiheet ja osiot, joissa tekoälyä on tutkielmaprosessin aikana käytetty.]

Olen tietoinen siitä, että olen täysin vastuussa koko opinnäytteeni sisällöstä, mukaan lukien tekoälyllä tuotetut osat, ja hyväksyn vastuun mahdollisista hyvän tieteellisen käytännön ohjeiden rikkomuksista.

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimuskysymykset ja -aineisto sekä aiempi tutkimus	1
1.2	Teoreettiset lähtökohdat	4
1.3	Käsitteet	6
1.4	Tutkielman rakenne	11
2	Paranoidit queer-luennat muumiromaaneista	12
2.1	Sukupuolten ja seksuaalisuuden rakentuminen	13
2.2	Pukeutuminen sukupuolen esityksenä	30
2.3	Heteronormatiivisuuden rakentuminen	37
2.4	Paheksuttu queerius	41
3	Toiseus ja toiseuttaminen	52
3.1	Sosio-ekonomiseen asemaan ja ikään liittyvä toiseus	53
3.2	Seksuaalisuuteen ja heimoon liittyvä toiseus	59
3.3	Naissukupuoleen liittyvä toiseus	67
3.4	Suhtautuminen toiseuteen ja toiseuttamiseen	70
4	Korjaavan queer-luennan mahdollisuudet ja queer-luentatapojen vertailua	73
4.1	Mahdollisuuksien näkeminen teoksissa korjaavalla queer-luennalla	74
4.2	Queer-luentojen erot ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuudet	85
5	Johtopäätökset	90
	Lähteet	93
	Luettelo kuvista	98

1 Johdanto

1.1 Tutkimuskysymykset ja -aineisto sekä aiempi tutkimus

Tutkielmassani tarkastelen sukupuolen, seksuaalisuuden ja toiseuden rakentumista Tove Janssonin (1914–2001) muumiromaaneissa. Teokset tarjoavat kiinnostavan aineiston tähän tarkasteluun, koska muumiromaaneja tutkiessa huomionarvoista on myös se kehitystarina, joka teoksista muodostuu. Teossarja muodostaa tarinan Muumipeikon (Mumintrollet) kasvusta aikuiseksi, mutta samalla se kuvaa kasvamista liberaaliksi ja suvaitsevaiseksi olioksi, joka pystyy suhtautumaan toisiin empaattisesti ja kunnioittavasti. Tulkintani mukaan teosten myötä opitaan ymmärtämään erilaisuutta, eikä nähdä enää toisia vaan meidät. Samalla Muumipeikon oma sukupuoli-identiteetti ja seksuaalisuus kehittyvät.

Työssäni tutkin toiseutta intersektionaalisen queer-tutkimuksen näkökulmasta. Intersektionaalilla queer-tutkimuksella tarkoitan tutkimusta, jossa tarkastellaan toiseuttavia rakenteita, mutta yhden toiseutta rakentavan tekijän sijaan otetaan huomioon useita keskenään risteäviä toiseuttavia tekijöitä. Kirjallisuuden intersektionaalinen tutkimus ottaa huomioon esimerkiksi sukupuoleen, seksuaalisuuteen, sosioekonomiseen asemaan, etnisyyteen tai toimintakykyyn liittyviä asioita ja niiden esiintymistä kirjallisuudessa. Intersektionaaliseen queer-tutkimukseen liittyy oleellisesti myös vallankäytön pohtiminen. Intersektionaalisen queer-tutkimuksen lisäksi tutkielmani nojaa analyyseissään kertomuksen tutkimukseen ja toiseuden tutkimukseen.

Boel Westin (1988, 100) kuvailee Janssonin lastenkirjojen olevan täynnä symboleja ja tarjoavan lukijalle monia mahdollisuuksia samaistua teosten eri hahmoihin. Näin muumiromaanit tarjoavat aikuisillekin mielenkiintoista luettavaa, eivätkä ole pelkästään lapsilukijoille suunnattuja. Eri-ikäiset ja kompetenssiltaan erilaiset lukijat löytävät teoksista eri asioita. Janssonin toisen muumiromaanin *Muumipeikko ja pyrstötähti* Suomessa julkaissut kustantaja Söderström on kyseisen teoksen takakansitekstissä ilmaissut, että Janssonin romaani osaa huvittaa myös 'täysikasvuisia lapsia' (Westin 2007, 174–175). Teoksen siis ajateltiin alun perinkin kiinnosta-

van myös aikuisia lukijoita. Muumiteokset kuitenkin kirjoitettiin myös lapsille, joten seksuaalisuus ja varsinkin queerius niissä on kätkeyty ja enimmäkseen löydettävissä vain tulkinnan ja tekstin aukkojen täyttämisen avulla. Tässä lukijan kompetenssi onkin merkittävässä asemassa. Lisäksi Muumilaakson fantasiamaailma tarjoaa erilaisen ja mielenkiintoisen tutkimuksen kohteen. Toiseus ei rakennu muumimaailmassa samoin kuin meidän todellisessa maailmassamme, ja siten se avaa mahdollisuuden erilaiseen toiseuden lähestymiseen. Toiseudella tarkoitan yksinkertaistetusti jakoa vastapareihin; meihin ja muihin. Kyse ei ole kuitenkaan ole vain erilaisuudesta, vaan toiseuteen ja toiseuttamiseen kytkeytyy aina vallankäyttöä.

Mielenkiintoista queer-tutkimuksen kannalta on myös Janssonin oman elämän näkeminen muumitarinoiden takana. Monissa muumiromaanien hahmoissa ja joissain tapahtumissa on viitteitä hänen omaan elämäänsä. Näistä Tove Jansson on kertonut itse esimerkiksi haastattelussa ja kirjeenvaihdossaan. Lisäksi teosten tulkinnoissa pitää ottaa huomioon se seikka, että homoseksuaaliset teot olivat rikos Suomessa vuoteen 1971 asti, eli koko sen ajan, kun Jansson kirjoitti kohdeaineistoni yhdeksää muumiromania. Tämänkin takia on mielenkiintoista tutkia, mitä kaikkea teoksiin on kätkeyty.

Tarkastelen Janssonin muumiromaaneja niin kutsutuilla paranoidin (*paranoid*) ja korjaavan (*reparative*) queer-luennan metodeilla. Paranoidi luenta suhtautuu epäillen kaikkeen ja lähtökohtaisesti olettaa löytävänsä teksteistä negatiivisia asioita, joita sitten pyrkii paljastamaan, korjaava luenta taas haluaa nähdä mahdollisuuksia ja positiivisia yllätyksiä teksteissä (Sedgwick 2003, 130–151). Tarkoitukseni on paljastaa myös teoksiin kätkeyty; rivien välistä ja tekstien aukoista tulkittavissa oleva seksuaalisuus ja toiseus. Analysoin sukupuolta, seksuaalisuutta ja toiseutta rakentavia kerronnan rakenteita ja keinoja sekä kahden eri queer-luennan (paranoidin ja korjaavan) eroja. Tarkastelen lisäksi korjaavan queer-luennan mahdollisuuksia queeriuden löytämiseen teoksista ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Avaan kaikkia tässä luvussa esiteltyjä keskeisiä käsitteitä laajemmin alaluvussa 1.3.

Keskeisiä tutkimuskysymyksiä on tutkielmassani kolme:

1. Millaisten kerronnan rakenteiden ja kielen keinojen avulla seksuaalisuus, sukupuoli ja toiseus muumiteoksissa rakentuu?

2. Millaisia asioita muumiteoksista nousee esiin paranoidin tai korjaavan queer-luennan avulla, kun näkökulmana on intersektionaalinen queer-tutkimus?
3. Miten queer-luennan eri luentatavat vertautuvat toisiinsa?

Tutkielmani tutkimuskohteena on yhdeksän Tove Janssonin muumiteosta: *Småtrollen och den stora översvämningen* (2021a/1945, tästä eteenpäin SSÖ), *Kometen kommer* (2021b/1946, tästä eteenpäin KK), *Trollkarlens hatt* (2021c/1948, tästä eteenpäin TH), *Muminpappans memoarer* (2021d/1950, tästä eteenpäin MM), *Farlig midsommar* (2020b/1954, tästä eteenpäin FM), *Trollvinter* (2021e/1957, tästä eteenpäin TV), *Det osynliga barnet och andra berättelser* (2021f/1962, tästä eteenpäin DOB), *Pappan och havet* (2020c/1965, tästä eteenpäin PH) ja *Sent i november* (2021g/1970, tästä eteenpäin SN). Janssonin *Kometen kommer* (2021b) ja *Muminpappans memoarer* (2021d) teoksista olen analyysini kohteeksi valinnut kirjailijan viimeisimmät versiot, koska ajattelen niiden edustavan parhaiten kirjailijan omaa näkemystä siitä, millainen teoksen tulee olla.

Olen poissulkenut tutkimusaineistostani Janssonin muumisarjakuvat ja -kuvakirjat, koska haluan syventyä ennen kaikkea tekstin tutkimukseen ja kuvituksen tutkimus on tutkielmassani sivuosassa. Teosten kuvia analysoin ainoastaan silloin, kun ne liittyvät oleellisesti tutkimukseni aiheeseen esimerkiksi sukupuolen, seksuaalisuuden tai toiseuden kuvaamiseen. Kirjailijan itsensä tekemä kuvitus täydentää teosten tekstiä, ja sen huomioiminen tältä osin on tärkeää tutkimukseni kannalta. Analyysini perustuu ruotsinkielisiin teoksiin, mutta muutamien muumiromaaniensa suomennoksia on myös kohdeaineistossani, koska tarkastelen sukupuolen ja toiseuden muodostumista ruotsinkielisten ja suomenkielisten pronomien erilaisen käytön näkökulmasta. Tämä on perusteltua, kun kyse on suomenruotsalaisesta kirjallisuudesta. Tutkielmani paremman luettavuuden ja tekstin sujuvuuden takia käytän muumimaailman henkilöistä niiden suomenkielisiä nimiä ja mainitsen ruotsinkieliset hahmonimet suluissa, kun hahmo esiintyy ensimmäisen kerran tutkielmassani.

Tove Janssonin muumiromaaneista on tehty paljon tutkimusta, mutta eniten yksittäisistä teoksista ja vähemmän koko teossarjasta. Oma tutkimukseni kohdistuu kaikkiin yhdeksään muumiromaanin ja on siten aineistoltaan laaja. Muumitutkimusta on kuitenkin tehty myös isom-

mista aineistoista ja ensimmäiseksi mainitsen Anni Nupposen (2008) pro gradu -tutkielma *Ulkopuoliset, vähän vaaralliset, toisenlaiset. Toiseus Tove Janssonin muumikirjoissa*, joka siis käsittelee toiseutta muumiteoksissa. Nupponen (2008) kuitenkin käsittelee toiseutta lähinnä kulttuuritutkimuksen näkökulmasta ja Muumilaaksossa ilmenevä seksuaalisuus ja sukupuoli jätetään melkein kokonaan käsittelemättä. Myös Kuisma Korhonen (2015) käsittelee toiseutta Muumilaaksossa, mutta lähinnä Mörön hahmon kautta. Mörkö onkin muumimaailman selkeimmin toiseutettu hahmo, johon oikein kukaan ei tunnu suhtautuvan myönteisesti tai ymmärtäen.

Pidän intersektionaalisen queer-tutkimuksen tarjoamaa näkökulmaa muumiteoksiin tärkeänä ja ajankohtaisena tutkimusaiheena. Se täydentää aiempaa muumitutkimusta ja kirjallisuuden queer-tutkimusta oivallisesti. Tällä hetkellä *Moomin.com* (2019) sivustolta on esimerkiksi löydettävissä muumeihin ja queeriuteen liittyviä artikkeleita. Muumiteosten sisältämä queerius on siis herättänyt mielenkiintoista keskustelua, ja siitä on tehty jo jonkin verran tutkimustakin. Queer-näkökulmasta muumiteoksia ovat tutkineet esimerkiksi Ida Moen Johnson (2023), Mia Österlund (2024) ja Mike Classon Frangos (2021). Lisäksi käytän tutkielmani pohjana seuraavien merkittävien muumitutkijoiden aineistoja: Salme Aejmelaesus (1994), Sirke Happonen (2007, 2011), Jukka Laajarinne (2011), Maria Laakso (2011, 2017), Jussi Ojajärvi (2007), Sari Valkeajoki (2003) ja Boel Westin (1988, 2007). Muumeja on tutkittu niin eksistentialismin, identiteetitutkimuksen, sukupuolentutkimuksen, queer-tutkimuksen kuin kulttuuritutkimuksenkin näkökulmista.

1.2 Teoreettiset lähtökohdat

Tutkielmani teoreettisena lähtökohtana toimii intersektionaalinen queer-tutkimus. Queer-tutkimuksen alkujuuret ovat homojen ja lesbojen vapautusliikkeen synnyssä 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa. Vapautusliikkeen syntymisessä merkittävä rooli oli Yhdysvalloissa Stonewall Inn -nimisessä lesbo- ja homoravintolassa alkaneella kahakalla vuonna 1969. (Kekki 2003, 32–33.) Queer-teoria vastasikin kaduilla vallinneisiin seksuaalipoliittisiin paineisiin akateemisesti ja lähti kyseenalaistamaan normaalin ja queerin vastakkainasettelua. Käsitteisiin sisään kirjoitettua hierarkiaa tehtiin näkyväksi ja heteronormatiivisuutta vastustettiin. Näin syntyi tutkimusvetoinen queer-liike radikaalipoliittisen queer-liikkeen rinnalle. (Karkulehto 2007,

73.) Poliittisen vapautusliikkeen lisäksi queer-tutkimuksen juuret voi löytää esimerkiksi akateemisesta naistutkimuksesta ja feminismistä, lesbo- ja homotutkimuksesta, kriittisestä miestutkimuksesta ja jälkikoloniaalisesta teoriasta. Nämä tutkimuksen alat tarjoavat queer-tutkimukselle teoreettispoliittista tukea. Suhteellisen nuori tutkimuksen ala, queer-näkökulmainen kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimus, on sukua lesbo- ja homokirjallisuudentutkimuksille. (Mt., 73–75.)

AIDS muutti homopolitiikkaa ja entisen heteroyhteiskuntaan integroitumaan pyrkivän homopolitiikan sijaan alettiin pohtia, olisiko mielekkäämpää tehdä ero koko heteroyhteisöön. 1980- ja 1990-luvun vaihteessa otettiin käyttöön sateenvarjotermi queer ja vuonna 1990 julkaistiin kaksi queer-tutkimuksen syntyyn merkittävästi vaikuttavaa teosta Judith Butlerin *Gender Trouble* ja Eve Sedgwickin *Epistemology of the Closet*. Vuotta 1990 voidaankin pitää queer-tutkimuksen retrospektiivisenä ja symbolisena syntyvuotena. Silloin perustettiin liikkeitä homofobiaa ja syrjintää vastaan. (Karkulehto 2007, 69–73.) 2000-luvulla queer-tutkimuksen yhteydessä on puhuttu intersektionaalisuudesta eli siitä, miten esimerkiksi rotu, luokka ja sukupuoli linkittyvät yhteen. Eikä seksuaalisuudestakaan voi puhua ilman sukupuolta. (Mt., 74–75.) Intersektionaalisuus on siis oleellinen osa nykyistä queer-tutkimusta.

Intersektionaalisen queer-tutkimuksen lisäksi tutkielmani nojaa analyysiseissään myös kertomuksen tutkimukseen ja toiseuden tutkimukseen. Kerronnasta analysoidaan niin kielen keinoja, henkilöhahmoja, miljöötä kuin teemojakin. Kerronnan kommunikaatorakennetta tarkastellessa kiinnitetään huomiota erityisesti kertoja rooliin ja implisiittisen tekijän muodostamiseen. Muumiromaani-analyysissä keskitytään nimenomaan seksuaalisuuden, sukupuolen ja toiseuden rakentumiseen ja näkymiseen teoksissa.

Tutkimuksessani löydetään muumiromaaneihin kätkeyty ja analysoidaan kerronnan aukkoja. Shlomith Rimmon-Kenan (1991, 149–164) on tuonut esille ajatuksen siitä, että lukijalla on aktiivinen osa tekstin merkityksen rakentumisessa ja Pekka Tammen (1992, 134–135) mukaan lukija käyttää erilaisia strategioita tekstin aukkopaikkoja täyttäessään ja hyödyntää tässä samoja päättelyprosesseja kuin omassa maailmassa eläessään. Tekstiä on täten mahdollista tulkita usein monella erilaisella tavalla. Kyse on ennen kaikkea lukijan lukukyvyistä eli kompetenssista ja lukijan tavasta tulkita tekstiä omista lähtökohdistaan (ks. Rimmon-Kenan 1991, 149–

150; Tammi 1992, 135–136). Tammi (1992, 135) kuitenkin muistuttaa, että kaunokirjallinen teksti on suljettu ja rajallinen systeemi ja siinä lukijan havaitsemista voidaan ennalta käsin ohjailta. Teosten queer-luennassa lukijalta vaaditaan erityisesti herkkyyttä ja kompetenssia huomata mahdollisesti eriarvoistavat ja sortavat rakenteet, mutta myös tekstien tarjoamat positiiviset mahdollisuudet (ks. myös Karkulehto 2007, 88–93).

Tutkielmani toiseuden ja toiseuttamisen analyysissä tarkastellaan toiseuden rakentumista muumiteoksissa, ja sen keskiössä ovat erilaisten queer-luentatapojen erot toiseuden esiintyjina. Toiseuden analyysissäni nostan esiin kaikkiin muumiromaaneihin liittyviä tärkeitä teemoja, kuten: rakkaus; kaikissa eri muodoissaan, oikeudenmukaisuus, pakolaisuus ja pakeneminen. Monissa muumiteoksissa kuvataan esimerkiksi pakolaisuutta, joka on mielenkiintoisesti toiseuden ympärille kietoutuva asia. Toiseus ja toiseuttaminen voivat aiheuttaa pakolaisuutta ja pakolaisuus taas voi aiheuttaa toiseutta tai sitten ei. Myös queerius voi heteronormatiivisessa yhteiskunnassa aiheuttaa toiseutta.

Tutkielmani keskustelee niin aiemman muumitutkimuksen kuin kirjallisuuden queer-tutkimuksenkin kanssa. Queer-tutkimuksesta nostan erityisesti esille Karkulehdon (2007) teoksen *Kaapista kaanoniin ja takaisin. Johanna Sinisalon, Pirkko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-poliittisia luentoja*. Muina keskeisinä lähteinäni queer-tutkimusta käsitellessä ovat Lasse Kekin ja Kaisa Ilmosen (2004) toimittama teos *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen* ja Eve Kosofsky Sedgwickin (2003) artikkeli “Paranoid Reading and Reparative Reading, or, You’re So Paranoid, You Probably Think This Essay Is About You”, teoksessa *Touching Feeling. Affect, Pedagogy, Performativity*. Toiseutta käsitellessä keskeisenä lähteenäni on Stuart Hallin (1999) teos *Identiteetti* ja kerronnan analyysissä käytän pääasiassa kahta lähdettä Pekka Tammen (1992) teosta *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta* ja Shlomith Rimmon-Kenanin (1991) teosta *Kertomuksen poetiikka*.

1.3 Käsitteet

Karkulehdon (2007, 28) mukaan queer-sana (omituinen, outo, kummallinen) on englannin kielessä jo kauan viitannut heteroseksuaalisuudesta eroavaan seksuaalisuuteen, ja queer-sanaa

on käytetty erityisesti homoseksuaaleista halventavassa mielessä. Queer-liike on kuitenkin ottanut tietoisesti haltuunsa tämän alun perin halventamiseen käytetyn termin, ja muuttanut sen merkityksen positiiviseksi (Karkulehto 2007, 28). Queer käsittää sateenvarjoterminä transvestiitit, transsukupuoliset, biseksuaalit, ja muut hegemonisen sukupuolijärjestelmän ja heteroseksismin kyseenalaistavat. Queer mahdollistaa liikkuvan identifiointumisen ja queer-teoreetikot pyrkivät homoseksuaalisuus vastaan heteroseksuaalisuus -binääriasetelman purkamiseen. Queer-teoria vastustaa moralisointia ja leimaamista. (Hosiaisuus 2003, 761–762.)

Sanna Karkulehto (2007, 13) tarkoittaa, teoksessaan *Kaapista kaanoniin ja takaisin. Johanna Sinisalon, Pirkko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-poliittisia luentoja*, queerilla ”heteronormatiivisuutta kyseenalaistavia tapoja tuottaa seksuaalisuuksien merkityksiä”. Karkulehto (2007, 13) argumentoi queerin olevan vahvasti sidoksissa normienvastaiseen heteroseksuaalisuuteen lesbouden, homoseksuaalisuuden, biseksuaalisuuden, transvestisuuden ja transsukupuolisuuden lisäksi. Hänen mukaansa normienvastainen heteroseksuaalisuus käsittää esimerkiksi heterosadomasokismin, heterolisääntymättömyyden, ei familistisen, promiskuiteettisen tai ikäraajat ja sukupolvet ylittävän seksin.

Tätä Karkulehdon tapaa määritellä queer käytän tutkielmassani queer-käsitteen määritelmänä. Sisällytän siis normienvastaisen heteroseksuaalisuuden queer-käsitteeseen, vaikka yleisesti ottaen queer-käsitteessä on kyse heteronormatiivisuuden kyseenalaistamisesta. Heteronormatiivisuus-käsitteellä tarkoitan tässä tutkielmassa ajattelutapaa, jossa ennako-oletuksena on se, että henkilö on heteroseksuaalinen. Heteroseksuaalisuus nähdään tällöin kaikkia muita seksuaalisia suuntautumisia luonnollisempana. Tässä yhteydessä on hyvä huomioida, että queeria ei ole helppo määritellä sen jatkuvan muuntuvan ja elävän luonteen takia. Queer onkin käsitteenä sellainen, joka ei taivu helposti määritelmiin (ks. Rossi 2017, 16). Lisäksi muumiromaaneja tutkiessa on vielä pohdittava, mikä muumimaailmassa on queer.

Kuten tutkielmani teoreettisia lähtökohtia käsittelevässä alaluvussa kerroin queer-tutkimus sai alkunsa poliittisena liikehdintänä 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa, ja varsinaisesti queer-tutkimusta alettiin tehdä 1990-luvulla. 1990-luvulla erilaisten queer-luentastrategioiden avulla homo- ja lesbokirjallisuudentutkimus muuttui. Queer-tutkimus pyrki yhdistämään bi-,

lesbo-, homo- ja transtutkimusaloja. Sen lisäksi queer-tutkimus pyrki huomioimaan myös rodun, luokan ja etnisyyden. Kyse on tällöin intersektionaalisesta queer-tutkimuksesta. (Ks. Karkulehto 2007, 69–75.) Tutkielmassani pyrinkin näkemään analysoimieni hahmojen tilanteet kokonaisuuksina, joihin voi vaikuttaa useampikin toiseutta synnyttävä tai rakentava tekijä.

Queer-tutkimus haastaa ja kyseenalaistaa nykyään valtakirjallisuuden ja osoittaa kanonisoidussa kirjallisuudessa läsnä olevan toiseuden (ks. Kekki 2004, 14). Queer-kirjallisuudentutkimus myös tarjoaa tutkijoille monia mahdollisuuksia, joihin tarttua. Ensinnäkin queer-kirjallisuudentutkimus voi lukea näennäisesti heteroseksuaalisia tekstejä uudelleen queer-näkökulmasta. Toiseksi se pyrkii queer-mahdollisuuksien representaatioiden löytämiseen teksteistä. (Mt., 44–45.) Niin kuin queer-termi myös queer-tutkimus on elävää ja hieman vaikeasti määriteltävää. Oleellisesti queer-tutkimukseen kuuluu queer-luenta.

Queer-luennan ”– – lähtökohtana on genealogis-dekonstrukttiivinen, Foucault’n, Butlerin ja Sedgwickin teorioihin nojaava queer-analyysi, joka yhdistetään lukijakeskeiseen metodiin” (Karkulehto 2007, 78). Queer-luenta on tutkimuskohteiltaan vapaata ja voi tutkia niin kanonisoitua klassikkokirjallisuutta kuin populaarikulttuurin tuotosta. Tutkittavat teokset voivat myös joko kyseenalaistaa tai ylläpitää yhteiskunnan heteronormatiivisuutta. Queer-näkökulmasta voidaankin lähestyä melkein mitä tahansa tutkimuskohdetta kriittisesti ja sukupuoli- ja seksuaalipoliittisesti tarkastellen. (Mt., 78–79.) Karkulehto (2007, 92–93) korostaa, että queer-luenta edellyttää konteksti-, historia- ja tutkimustietoutta lukijaltaan. Hänen mukaansa lukijan on myös oltava kriittisen tietoinen tekstien mahdollisesti sisältämistä ja tuottamista vihjeiden, säröjen, halkeamien ja aukkojen paikoista, sekä normeista. Erityisen tärkeää tämä on silloin, kun luetaan normeja vastustavaa, noudattavaa tai uusintavaa tekstiä. (Mt., 92–93.) Kun queer-luentaa suoritetaan, tulee lukijan osoittaa erityistä herkkyyttä, sukupuoli- ja seksuaalisuustietoutta ja kulttuurista kompetenssia, koska edelleen heteronormatiivinen luenta on vallitsevana kulttuurissamme. (Mt., 93.)

Päinvastoin kuin queer-luenta toimii heteronormatiivinen luenta, jossa queer-elementtejä ja seksuaalipoliittista teemaa kielletään, torjutaan ja häivytetään. Tai sitten koko queer-aiheena sivuutetaan teksteistä. (Karkulehto 2007, 93.) Myös pelkästään paranoidilla queer-luennalla voidaan teksteissä nähdä ainoastaan ongelmia, eli esimerkiksi pelkkää heteronormatiivisuutta

queer mahdollisuuksien sijaan. Omassa teoksessaan seksuaalisuuden muumiromaaneissa hyvin lyhyesti kuittaa esimerkiksi Salme Aejmelaeus (1994, 26–27) kertoessaan lähinnä ilmeisistä heteroseksuaalisista parisuhteista ja ihastumisista. Hänen mielestään muumiteoksissa ei ole juurikaan erotiikkaa. On hyvä kuitenkin muistaa, että jos muumiromaaneissa ei halua nähdä tai niistä löytää seksuaalisuutta, erotiikkaa ja kätkeytyä queeriutta, niin ei sitä sitten välttämättä löydä. Kätkeytyä pitää etsiä ja kaivaa esiin esimerkiksi muumiromaanien korjaavalla queer-luennalla. Toki muumiteoksia voi tutkia monista eri näkökulmista, mutta seksuaalisuutta ja hahmojen sukupuolta niissä ei voi mielestäni ohittaa, koska ne ovat tärkeä osa teoksissa muodostuvaa kehitystarinaa.

Tärkeää on myös aukkojen näkeminen tutkittavissa teksteissä, joskushan on niin, että eniten teoksessa kertoo se, mitä siinä ei sanota. Esimerkiksi queeriuden puuttuminen teoksesta voi olla kaikkein merkittävintä. Toisaalta taas tapa, jolla queer kuvataan, on merkityksellistä. Joka tapauksessa se, kuinka näemme asiat teksteissä, vaatii meiltä lukijana kompetenssia. Ei ole välttämättä helppoa huomata sortoa ja toiseutta. Seksuaalivähemmistöjen ja eri sukupuolten toiseuteen liittyvä valta ja sen epätasa-arvoinen jako yhteiskunnassamme on yksi merkittävimpiä asioita, joita queer-luennalla voidaan nostaa esiin ja paljastaa teksteistä. Muumiromaanien queer-luennalla voidaan muun muassa nähdä teosten tarjoama mahdollisuus yhteiskunnalliseen kritiikkiin niiden julkaisuaikana, jolloin sukupuolen ja seksuaalisuuden normit olivat huomattavasti ahtaampia kuin nykyään. Muumiromaanien tarjoama lempeä yhteiskuntakritiikki myös tarjoaa lukijalle mahdollisuuden pohtia esimerkiksi naissukupuoleen ja seksuaalivähemmistöihin kohdistuvaa sortoa ja epäoikeudenmukaista kohtelua.

Kekin (2004, 34) mukaan queer-luenta voi olla joko tietoista tai alitajuista. Luenta voi olla myös strategia ylläpitää tai vastustaa erilaisia diskursseja. Queer-lukijan ei ole välttämätöntä itse olla lesbo, homo tai queer, mutta queer-lukijan tulee olla tietoinen homo–hetero erottelun kahtia jakavasta voimasta yhteiskunnassa. (Kekki 2004, 34.) Queer-luennan tarkoitus on tuoda esiin tekstin queer-ainekset ja etsiä diskurssit, jotka rakentavat tekstistä kyseenalaisen tai esimerkillisen queer-poliittisesti (mt., 219). Tässä tutkielmassani queer-lukeminen on tietenkin tietoista ja jakautuu kahden eri metodin alle: paranoidin ja korjaavan queer-luennan.

Tutkielmassani lähestyn kohdeteoksiani siis kahden erilaisen queer-luennan metodeilla. Nämä kaksi metodia Sedgwick (2003) esittelee artikkelissaan, jossa kirjoittaa paranoidin ja korjaavan (englanniksi *paranoid* ja *reparative reading*) luennan metodeista. Rossi (2017) on suomentanut artikkelissaan ”Hauras, korjaava ja parantumaton queer: Katse ylpeyden, normatiivisuuden ja (uus)häpeän aikoihin” englanninkielisen termin *reparative* sanalla korjaava. Käytän tässä tutkielmassa tätä Rossin suomennosta. *Paranoid* termi suomennetaan paranoidiksi. Sedgwick (2003) lanseeraa artikkelissaan vaihtoehtoiseksi luentatavaksi paranoidille luennalle korjaavan luennan sukupuolen ja seksuaalisuuden tutkimukseen (ks. myös Rossi 2017, 3).

Paranoidilla luennalla tarkoitetaan nimensä mukaan paranoidia suhtautumista luettuun tekstiin, eli siis epäilevää suhtautumista kaikkeen luettuun. Queer-luennan näkökulmasta epäileminen suuntautuu ennen kaikkea sukupuolen ja seksuaalisuuden esityksiin teoksissa. Sedgwick (2003, 126) sanoo paranoidista teoriasta 1980-luvun puolivälissä tulleen etuoikeutettu antihomofobinen teoria. Sedgwickin artikkelissa ajatuksena ”oli esittää negatiivisesti kriittisen, aina-jo-valmiiksi epäilevän ’paranoidin’ tutkimusasenteen rinnalle, tai todellakin vaihtoehdoksi – –” korjaava tutkimusasenne (Rossi 2017, 3). Sedgwick (2003, 127) kritisoi paranoidia lähestymistapaa, koska se saa hänen mielestään näkemään vihollisia. Paranoidi luenta myös paljastaessaan tekstistä löytyvät epäkohdat samalla päätyy toistamaan niitä mimeettisesti (mt., 130–133). Paranoidi luenta pyrkii löytämään kaikki sorron muodot, rakenteet ja negatiiviset affektit. Queer nähdään poikkeamana normeihin.

Korjaava luenta keskittyy sen sijaan mahdollisuuksiin. Sedgwick (2003, 150) esittää kuitenkin, että joskus juuri kaikkein paranoideimmat lukijat pystyvät näkemään ja tekemään parhaiten korjaavia käytäntöjä. Korjaava luenta on Sedgwickin (2003, 150) mukaan yhtä realistista kuin paranoidi luenta, eikä korjaava luenta ole harhaanjohtavaa. Korjaavaan luentaan liittyy kuitenkin erilaisia vaikutteita, tavoitteita ja riskejä (mt., 150). Sedgwickin (2003, 137–138, 146–151) mukaan korjaava luenta on avoin positiivisuudelle, kriittisenäkin toiveikas ja nautinnosta kiinnostunut (ks. myös Rossi 2017, 3). Tutkielmassani pyrin korjaavan queer-luennan avulla löytämään muumiteoksista mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, esimerkiksi toiseuden näkemiseen positiivisena asiana.

Toiseudessa ei ole kyse pelkästään erilaisuudesta, vaikka ytimessä onkin me–muut-vastakainasettelu. Toiseuteen liittyy oleellisesti vallan läsnäolo. Toinen ajatellaan vähempiarvoiseksi suhteessa itseän. Olli Löytyn (2005, 162) mukaan toiseutta tuottaville eroille (esim. ihonväri) tyypillistä on se, kuinka yhden eron tunnistaminen aktivoi muut stereotyyppiset käsitykset, jotka liittyvät tuohon eroon (esim. käsitys tummaihoisten ihmisten laiskuudesta ja seksuaalisuudesta). Toiseuttaminen voikin ilmetä esimerkiksi juuri stereotyyppioina ja se on prosessi, jossa toiseutettu ryhmä tai yksilö esitetään vähempiarvoisena kuin esimerkiksi valtaapitävä ryhmä. Hall (1999, 189) kirjoittaa: ”Stereotyyppistäminen on keskeinen merkityksellistämisen käytäntö rodullisten erojen esittämisen kannalta.” Stereotyyppistäminen luokittelee ihmisiä normeja apuna käyttäen ja merkitsee ulkopuolelle jäävät ihmiset ’toisiksi’ (mt., 192). Tässä prosessissa syntyneitä vähempiarvoisuutta voidaan sitten käyttää erilaisen ja eriarvoisen kohtelun perusteluna. Tutkielmassani keskityn toiseutta rakentavaan vallankäyttöön enkä pelkästään erilaisuuden analysointiin.

1.4 Tutkielman rakenne

Toinen luku aloittaa tutkielmassani käsittelyosuuden esittelemällä muumiromaanien paranoidin queer-luennan. Luvussa keskitytään erityisesti seksuaalisuuden ja sukupuolen rakentumiseen kohdeteoksissa. Lisäksi huomio kiinnitetään heteronormatiivisuuteen ja queeriuden paheksuntaan. Kolmannessa luvussa taas keskitytään toiseuteen ja toiseuttamiseen. Aihetta tarkastellaan paranoidin ja korjaavan queer-luennan metodeilla. Ensin tarkastellaan toiseuden rakentumista muumiromaaneissa ja sen jälkeen toiseuden ja toiseuttamisen suhdetta muumiromaaneihin.

Neljännessä luvussa syvennytään korjaavaan queer-luentaan ja erilaisten luentatapojen vertailuun. Korjaavan queer-luennan avulla pyritään ennen kaikkea positiivisten mahdollisuuksien näkemiseen. Lisäksi paranoidin ja korjaavan queer-luennan vertailussa pohditaan luentatapojen hyviä ja huonoja puolia. Luvussa tarkastellaan esimerkiksi näiden erilaisten luentatapojen mahdollisia yhteiskunnallisia vaikutusmahdollisuuksia. Sekä toisessa, kolmannessa että neljännessä luvussa analysoidaan teoksista esille nousevia asioita myös kerronnan analyysin avulla. Aivan lopuksi tutkielmassani seuraa vielä johtopäätökset-luku, jossa kootaan yhteen tutkimuksen tulokset ja vastaukset tutkimuskysymyksiin.

2 Paranoidit queer-luennat muumiromaaneista

Käytän analyysini ensimmäisenä queer-luennan muotona paranoidia queer-luentaa. Tämän luentatavan avulla tahdon paljastaa kohdeaineistostani mahdollisimman monet sarron muodot, rakenteet ja negatiiviset affektit. Suhtaudun kohdeteoksiini paranoidilla aina-jo-valmiiksi-epäilevällä -asenteella. Elsi Hyttisen (2024, 331) mukaan paranoidissa tutkimuksessa queerin merkitys syntyy lähinnä sen suhteessa normiin, normin ulkopuolelle jätettynä tai sen kritiikkinä. Paranoidilla queer-luennalla pyrin muumiromaaniin heteronormatiivisuuden paljastamiseen ja sen esille tuomiseen, kuinka queerius jätetään teoksissa ulkopuolelle tai sitä pakahdetaan.

Analyysiäni tarkastellessa lukijan tulee huomioida, että kaikissa muumimaailman heimoissa ei muumiromaaneissa esiinny lapsia tai edes useampia sukupuolia. Tämän vuoksi tulkintani muumimaailman sukupuolista ja seksuaalisuudesta perustuu osittain teoksissa havaittuun logiikkaan, eikä täsmällisesti kaikista olioista ilmaistuihin tietoihin. Varsinkaan seksuaalisuudesta ei muumiromaaneissa kerrota suoraan juuri ollenkaan, joten paljon jää lukijan päätelmien ja niistä syntyvän tulkinnan varaan. Tammen (1992, 134–135) mukaan teksti kuitenkin ohjaa lukemistaan, ja vain yhden merkityksen sijaan se rakenteiden kautta opastaa lukijaa pohtimaan erilaisia tulkintoja ja tulkinnan luonnetta yleensäkin. Tulkintani muumimaailman sukupuolista ja seksuaalisuudesta perustuvatkin kiinteästi tekstin tarjoamiin vihjeisiin, ja niiden kautta erilaisten tulkinnan mahdollisuuksien päättelyyn. Lisäksi tekstin aukkoja täyttäessä tulkintojeni kehys muodostuu näkökulmani eli intersektionaalisen queer-tutkimuksen kautta. Tekstin aukkojen täyttäminen on mahdollista myös koherenssimallien pohjalta (Rimmon-Kenan 1991, 162). Aukkojen täyttämisessä on tärkeä rooli niin tekstin tarjoamilla vihjeillä kuin koherenssimalleilla ja tulkinnan kehyksilläkin.

Jokaisen muumiromaaneissa esiintyvän hahmon sukupuolta ja seksuaalisuutta en analysoi, vaan keskityn muumiromaaniin päähenkilöihin ja tutkielmani kannalta tärkeisiin hahmoihin; joiden läsnäololla on merkitystä seksuaalisuuden, sukupuolen tai toiseuden rakentumiseen teoksissa. Kyse voi olla joko hahmojen vaikutuksesta muiden hahmojen elämään tai heidän omasta elämästään.

2.1 Sukupuolten ja seksuaalisuuden rakentuminen

Muumimaaailman hahmojen sukupuolta tarkastellessani otan huomioon Judith Butlerin (2006, 25) ajatuksen sukupuolen muodostumisesta performatiivisesti. Butlerin (2006, 25) mukaan performatiivisen sukupuolen muodostumisen ajatuksessa pyritään tuomaan esille sisäisen sukupuolemmen olemuksen muodostuminen ”jatkuvasti ylläpidettyjen tekojen sarjana”. Hänen mukaansa kehon sukupuolitettulla tyylyttelyllä esitetään näitä tekoja. Sukupuoli on siis tuotettu ja esitetty, eikä meille vain biologisesti annettu. En siis ajattele sukupuolten muodostumista yksinomaan biologian kautta ja syntyessä annettuna, vaan pohdin myös muumimaaailman hahmojen sukupuolen muodostumista performatiivisesti. Vaikka Butlerin ajatukset kohdistuvat ihmisten sukupuolen muodostumiseen voi niitä soveltaa myös muumimaaailman hahmoihin. Muumiromaanien hahmojen sukupuolta ja seksuaalisuutta tarkastellessaan lukija nojautuu teosten henkilöhahmojen dialogeihin, kertojan kuvauksiin ja kuvituksen välittämään visuaaliseen viestiin. Yhdessä nämä kaikki välittävät lukijalle kokonaiskuvan hahmon sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Samalla lukija voi tarkastella kuinka hahmot performatiivisesti toistavat ja esittävät sukupuoltaan.

Tarkastelen muumimaaailman hahmojen sukupuolta ja seksuaalisuutta muumiromaanien sisältämien vihjeiden avulla. Paranoidilla queer-luennalla muumiromaaneissa melkein kaikille oliolle on löydettävissä sukupuoli erilaisten kerronnan kuvausten, dialogin tai kuvituksen vihjeiden avulla. Muumimaaailman logiikka tuntuukin muodostuvan tässä asiassa hyvin ihmisten todellisen maailman kaltaiseksi. Poikkeuksena hattivatit (hattifnattar), joista puhutaan ilman sukupuolta. Hattivatit kasvavat siemenistä ja ovat siten enemmän kasvien kaltaisia kuin muut oliot. Muidenkaan muumimaaailman hahmojen kuin hattivattien sukupuolet eivät aina ole ilmeisiä ja lukijan onkin nähtävä vaivaa halutessaan päästä niistä selville. Paranoidilla queer-luennalla pyrin paljastamaan myös muumiromaanien heteronormatiivisuutta ja binääristä mies-nais sukupuolijärjestelmää.

Muumiromaanien sisältämien vihjeiden perusteella muumimaaailman olioiden suvun jatkaminen ja seksuaalisuus näyttäisi olevan myös päälisin puolin samanlaista kuin ihmisillä todellisessa maailmassamme, eli lapsia syntyy ja niitä kasvatetaan. Raskaus ja synnyttäminen eivät kuitenkaan ole välttämättä täysin yhteneviä ihmisten kanssa. Esimerkiksi Mymmelin (Mymlan)

37 lasta taitaisi olla ihmisille mahdottomuus. Muumimaailmassa naissukupuoliset oliot kuitenkin synnyttävät ja lapsilla on isä ja äiti. Joskus äitinä ja isänä toki voivat olla muutkin kuin biologiset vanhemmat, kuten meidän todellisessa maailmassammekin. Välillä Muumiperhe kasvattaa oman poikansa lisäksi esimerkiksi Nipsua (Sniff) ja pikku Myytä (Lilla My), ja Muumitalossa majoittuu paljon muitakin olioita aina silloin tällöin.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden rakentumisessa muumiromaanien henkilöahmoille esiin nousee kertojan rooli. Melkein kaikissa muumiromaaneissa kertoja on kaikkietävä, ekstra-heterodiegeettinen kertoja. Ekstra-heterodiegeettinen kertoja on tarinan yläpuolella, eikä hän osallistu mitenkään kertomiinsa tarinoihin (Rimmon-Kenan 1991, 120–121). Kaikkietävyys tarkoittaa myös sitä, että kertoja on tietoinen kaikkien henkilöahmojen ajatuksista. Erityisesti muumiromaanien kätkeytyä seksuaalisuutta etsiessä lukijan on hyvä tietää henkilöahmojen ajatukset, jotta hahmoista välittyisi mahdollisimman selkeä kuva. Esimerkiksi Muumipeikon ajatukset ovat tärkeässä roolissa rakennettaessa perusteltua tulkintaa Muumipeikon seksuaalisuudesta. Kun Muumipeikko ei puhu ihastumisestaan merihevosiin, saamme tietää hänen todellisista tunteistaan vain kaikkietävän kertojan välittämien Muumipeikon ajatusten avulla (ks. *PH*, 71, 134). Samoin Muumimamman toiseutta käsiteltäessä voi nähdä kertojan välittämien Muumimamman ajatusten tärkeyden. Muumimamma esimerkiksi salaa oman ajan tarpeensa omalta perheeltään (ks. *TV*, 126).

Poikkeuksen tästä kaikkietävän kertojan käytöstä muumiromaaneissa tekee *Muminpappans memoarer*-romaani, jossa kertojana toimii Muumipappa itse. Kyse on tällöin intra-homodiegeettisestä kertojasta (ks. Rimmon-Kenan 1991, 122). Muumipappa siis kertojana kertoo teoksessa itse tarinaa, jossa on mukana myös henkilöahmona. Teoksen alussa on kuitenkin neljän sivun prologi, jossa kaikkietävä kertoja kuvaa, miten Muumipappa päätyi kirjoittamaan muistelmiaan (ks. *MM*, 7–10). Kaikkietävä kertoja palaa myös teoksessa välillä kuvaamaan Muumipappan kirjoitushetkeä, muistelmien lukemista perheelle ja elämää Muumilaaksoissa (ks. esim. *MM*, 24, 125–127, epilogi 168–171).

Muumipappa itse osoittautuu teoksessa epäluotettavaksi minä-kertojaksi. Epäluotettavalla minä-kertojallakin on rooli muumiromaanien henkilöahmojen sukupuolen ja seksuaalisuu-

den rakentumisessa. Kertojahan välittää lukijalle suurimmaksi osaksi sen tiedon, mitä hahmojen sukupuolesta ja seksuaalisuudesta saamme, vaikka epäluetettavan kertojan sanomaan onkin suhtauduttava tietyllä varauksella. *Muminpappans memoarer*-teoksessa välillä esiintyvän kaikkietävän kertojan sanat siis varmistavat esimerkiksi Juksun (Joxaren) ja Mymmelin suhteen ja sitä kautta tulkinnan heidän seksuaalisuudestaan (ks. *MM*, epilogi 168–171).

Varsinaisen muumiromaanien henkilöahmojen sukupuolen ja seksuaalisuuden tarkastelun aloitan mummien heimosta. Muumiperhe on muumiromaanien keskiössä, ja Muumipeikko niiden päähenkilö. Muut ydinperheen jäsenet ovat Muumipeikon isä Muumipappa (Muminpappan) ja äiti Muumimamma (Muminmamma). Mummien heimoon kuuluu myös esi-isä muumi (förfadern), joka esitellään teoksessa *Trollvinter*. Käytän tutkielmassani Tuula Karjalaisen (ks. esim. 2013, 140) käyttämää heimo-termiä kuvaamaan muumimaailman erilaisten olioiden ryhmiä esimerkiksi muumeja, hemuleita, mymmeleitä ja niiskuja. (Huom. Heimojen nimet kirjoitan pienellä alkukirjaimella ja henkilöahmojen erisnimet isolla alkukirjaimella.) Haluan erottaa heimo-termillä selvästi muumimaailman oliot eläimistä ja kasveista (lajit ja rodut) ja tuoda lähemmäs ihmisiä, jotka ovat yksi osa (heimo) muumiromaanien mielikuvitusmaailmassa. Ihmiset eivät sinänsä näy muumiromaaneissa, mutta ihmisiin viitataan ensimmäisessä muumiteoksessa *Småtrollen och den stora översvämningen*, jossa kerrotaan: ”På den tiden bodde de tillsammans med hustrollen hos människorna, mest bakom deras kakelugnar” (*SSÖ*, 14–15). Muumimamma kertoo mummien asuneen talonpeikkojen kanssa ihmisten kaakeliuunien takana. Muumit ja ihmiset siis kuuluvat molemmat muumimaailmaan.

Muumiromaanien kuvitusta tarkastellessa huomio kiinnittyy siihen, kuinka sukupuoli ei oikeastaan näy ollenkaan itse muumin vartalossa, vaan sukupuolierot luodaan tarinan kerronnan ja asusteiden avulla (ks. kuva 1, sivulla 16) (*KK*, 149). Myös Frangos (2021, 154) kiinnittää artikkelissaan huomiota mummien epäseksuaalisiin ja neutraaleihin vartaloihin sekä niiden haastavuuteen sarjakuvien sukupuolisen esityksen konventiolle. Yhtälailta muumiromaanien kuvituksen haasteena on muumivartaloiden neutraalius. Esimerkiksi Muumimamma erottuu nais-sukupuoliseksi nimensä ja äidin roolinsa ansiosta, joka ei rajoitu ainoastaan hänen omaan perheeseensä, vaan Muumimamma hoivaa äidillisesti kaikkia olioita, jotka häneltä hoivaa hakevat tai sitä tarvitsevat. Esimerkiksi Tuu-tikki (Too-ticki) tuo Ninnin (Ninni), näkymättömän tytön, Muumiperheen luo, jotta tämä tulisi taas näkyväksi (ks. *DOB*, 116–119). Tuu-tikki sanoo: ”Jag

tog Ninni med mig hem. Och nu har jag tagit hit ungen för att ni ska göra henne synlig igen” (DOB, 117). Ninniä kiusannut ironinen täti on saanut Ninnin muuttamaan näkymättömäksi (DOB, 116). Tuu-tikki kuitenkin uskoo Muumimamman äidillisen hoivan parantavaan voimaan. Muumimammalla on selvästi hallitseva asema muumimaailmassa äitinä. Ninni alkaakin pikku hiljaa näkyä isoäidin rohtojen ja ystävällisen Muumimamman ansiosta, mutta lopullisesti hän tulee esiin puolustaessaan Muumimammaa Muumipapan kolttoselta. (Ks. DOB, 129–131.)

Muumimammalle ominaista on myös aina mukana oleva käsilaukku. Käsilaukun merkitystä alleviivaa se, kuinka Muumimamma huolestui ensimmäisenä käsilaukustaan Muumipapan pelastettua hänet merestä. Tästä tapahtumasta Muumipappa kertoo:

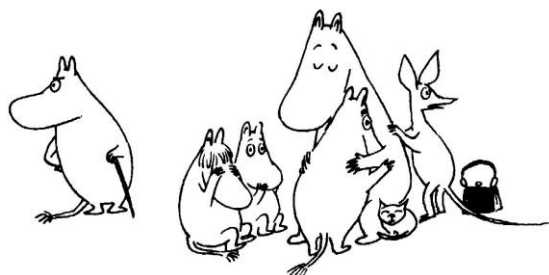
Hon satte sig upp och skrek: Rädda väskan! Rädda Väskan!

Men den håller ni ju i? sade jag.

O är den kvar, utbrast hon. Ära vare glad...och hon öppnade sin stora svarta väska och började krasa och söka i den. Till slut fick hon fram sin puderdosa. (MM, 164).

Käsilaukku symboloi naiseutta ja äitiyttä, koska sen sisältö tarjoaa apua ja hoivaa. Vaikka käsilaukut ovat nykypäivänä tulleet osaksi myös muiden kuin naissukupuolisten pukeutumista, niin muumiromaanien syntymisen aikaan käsilaukku oli naissukupuolisten asuste, ainakin Suomessa ja julkisessa käytössä. Muumimamman käsilaukussa on kaikkea mitä saattaa äkkiä tarvita, eli se sisältää ”[t]orra stumpor och karameller och ståltråd och magpulver och sånt där” (TH, 134). Kuivat sukat, karamellit, rautalanka ja mahapulveri ovat perheen äidille varmasti tarpeellisia. Myöhemmin teossarjassa Muumimamma saa esiliinan, joka on sittemmin vakiinnuttanut asemansa punavalkoraitaisena Muumimamman tunnusmerkkinä (ks. kuva 2, sivulla 17) (FM, 9). Mustavalkoisissa teoksissa esiliinan värejä ei näy, vain sen pystyraidat tulevat esiin. Esiliina luo Muumimamman feminiinisyyttä ja roolia perheenäitinä sekä kodin hoitajana.

Kuva 1 (KK, 149).

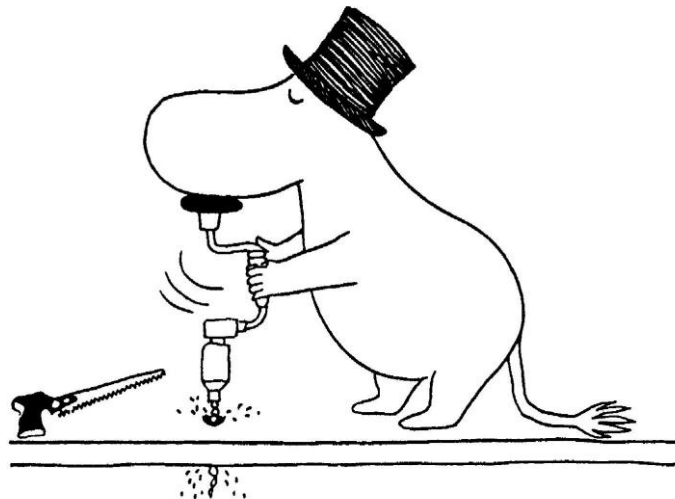

Kuten kuvassa 1 näkyy Muumimamma ja Muumipappa erottuvat isomman kokonsa vuoksi Muumipeikosta ja niiskuista. Aikuiset ovat siis isompia kuin lapset. Lisäksi Muumimamman lähellä on hänen käsilaukkunsa ja Muumipapalla kävelykeppi. Muumipapalla ei kuitenkaan aina ole kuvituksissa kävelykeppiä, joten varmimmin hänet miessukupuoliseksi muumiksi osoittaa hänen nimensä ja rooli Muumipeikon isänä. Muumipappa saa mustan silinterihattunsa myöhemmin teossarjassa (ks. Kuva 3) (FM, 24). Musta silinterihattu on selvä maskuliinisuuden symboli. Itse asiassa silinterihattu ilmestyy Muumipapalle saamassa teoksessa (*Farlig midsommar*) kuin esiliina Muumimammalle.

Kuva 2 (FM, 9).

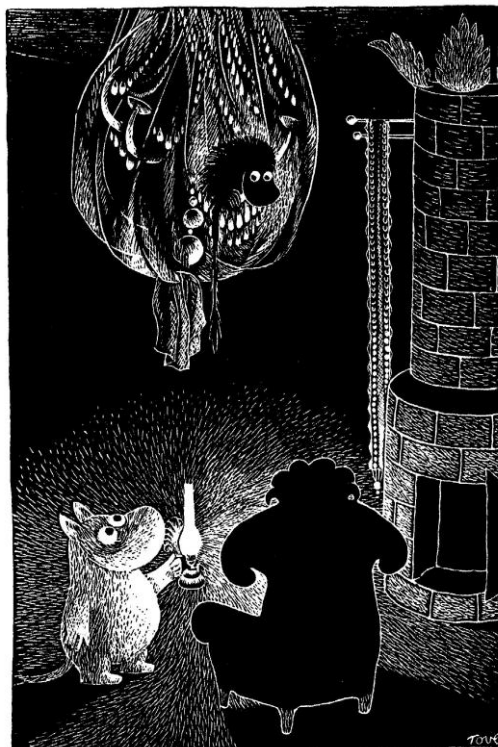
Kuva 3 (FM, 24).

Muumimamman ja Muumipapan sukupuolen esitys onkin hyvin selkeää. Varsinkin heidän rooleinaan Muumipeikon vanhempina. Heidän nimensäkin tulevat tämän vanhemmuuden roolin kautta. He ovat Muumimamma ja Muumipappa. Muumipeikko on hyvin erilainen hahmo tässä

suhteessa. Muumipeikon sukupuoli ei ensinnäkään ole mitenkään nähtävissä hänen fyysisestä ulkomuodostaan. Samantapainen hahmo on myös muumien esi-isä (ks. kuva 4) (TV, 69).

Kuva 4 (TV, 69).

Kuten kuvassa näkyy mikään ei suoraan viittaa hahmojen miessukupuoleen. On tietysti vaikea mieltä eroja naissukupuoleen, koska samanikäisiä naispuolisia muumihahmoja ei romaanissa esiinny, eli teoksissa ei ole yhtään muumityttöä tai esiäitiä. Muumipeikon ja muumien esi-isän sukupuolen rakentuminen jää siis täysin dialogin ja kertojan kuvauksen varaan. Esimerkiksi Muumipeikon ja pikku Myn dialogi paljastaa esi-isän sukupuolen, kun Pikku Myy sanoo Muumipeikolle: ”Du lär ha släppt ut din egen förfader ur garderoben” (TV, 66). Kyse on siis miespuolisesta esi-isästä. Esi-isän nimikin on tietysti maskuliininen, mutta välillä puhutaan yleensä esi-isistä, kun oikeastaan tarkoitetaan niin esi-isiä kuin esi-äitejäkin.

Samoin Muumipeikon sukupuoli rakentuu kertojan kuvauksen avulla. Ensimmäisessä muumiromaanissa kertomus aloitetaan kuvaamalla, kuinka Muumipeikko ja hänen äitinsä saapuvat metsään. Tässä käytetään ilmausta ”hans mamma” (SSÖ, 7) ja Muumipeikon miessukupuoli

tulee siitä heti selväksi. Vaikka kuvitus ei anna vihjeitä Muumipeikon ja muumien esi-isän sukupuolesta, niin tekstin tarjoamien vihjeiden avulla lukija pystyy päättämään heidän sukupuolensa, niin halutessaan. Rimmon-Kenan (1991, 49–53) kirjoittaa fiktiivisten henkilöiden rekonstruomisesta tekstistä. Hänen mukaansa henkilöahmo on konstruktio ja lukija itse koostaa erilaisista tekstin vihjeistä henkilöahmon (mt., 49–53). Samoin rakentuu henkilöahmojen sukupuoli ja seksuaalisuus, ne rekonstruoidaan pala palalta teoksen kuvituksen ja tekstin vihjeistä.

Myöhemmin muumiromaaneissa Muumipeikkoa kuvaillaan pojaksi, esimerkiksi Piisamirotta (Bisamrättan) käyttää ilmausta ”fruns son” (KK, 128) puhuessaan Muumimammalle Muumipeikosta. Dialogi Piisamirotan ja Muumimamman välillä vahvistaa Muumipeikon miessukupuolisuutta. Muumipeikon maskuliinisuutta korostaa myös hänen rohkeana sankarina toimimisensa. Hän pelastaa Niiskuneidin (Snorkfröken) vaarallisen myrkkypensa kynsistä (KK, 74–75). Tässä tulkinnassa kyse on konventionaalisesta sukupuoliin liittyvästä normista, jonka mukaan nimenomaan miessukupuoliset olisivat rohkeita. Tätä normia toistetaan monesti esimerkiksi vanhoissa prinsessa-saduissa. Tulkinta Muumipeikon rohkeudesta hänen maskuliinisuutensa vahvistajana liittyy siis muumiromaanien ilmestymisajankohdan kulttuurisiin tai sosiaalisiin normeihin, eikä nykypäivän tasa-arvoon pyrkivään käsitykseen eri sukupuolista. Muumipeikon ja muumien esi-isän sukupuoli rakentuu siis kertojan käyttäessä Muumipeikosta miessukupuolista han-pronominia ja kerronnan dialogeissa, kun muut muumimaailman hahmot puhuvat esi-isästä ja Muumipeikosta miessukupuolisina. Lisäksi kertojan kuvaus Muumipeikon rohkeudesta vahvistaa hahmon maskuliinisuutta.

Kerronnassa dialogi tarjoaa tarinan hahmoille mahdollisuuden ilmaista suoraan ajatuksiaan ja tunteitaan. On kuitenkin muistettava, että kertoja on se, joka välittää tiedon eli kertoja siteeraa henkilöahmojen näennäisen vapaasti tuottamaa puhetta (ks. Rimmon-Kenan 1991, 82). Suora puheen esitys ei siis ole välttämättä objektiivista. Kertoja voi esimerkiksi olla epäluotettava. Lisäksi siihen, miten henkilöahmojen välistä keskustelua tulkitaan, vaikuttaa myös kertojan välittämä tieto henkilöahmojen ajatuksista, ilmeistä ja eleistä. Muumiromaanien dialogissa välittyy kuitenkin selkeästi muiden henkilöahmojen ajatus toisten sukupuolesta ja tätä kautta lukija saa selville, miten henkilöahmojen sukupuolet nähdään tarinamaailman sisällä.

Se, että Piisamirotta puhuu Muumimammalle Muumipeikosta teidän poikana, kertoo että Muumipeikko nähdään miessukupuolisena hahmona.

Paranoidilla queer-luennalla Niiskuneitiä pelastavan Muumipeikon voi nähdä asetelmana, joka toistaa ”neito pulassa” -toposta. Naissukupuolinen nähdään heikompana ja miessukupuolisen pelastusta tarvitsevana. Vaikka Niiskuneiti myöhemmin seikkailussa pelastaa Muumipeikon peilinsä avulla, on se vahinko. Tässä sitaatti tapahtumasta, jossa Niiskuneiti otsatukkaansa peilattaessa huomaa Muumipeikkoa lähestyvän vaaran, ison mustekalan:

Snorkfröken satt och skrek däruppe och spegeln hade hon fortfarande i tassen. Och bläckfisken kom närmare. Plötsligt stannade den och blinkade. Spegeln hade fångat kometens glödande skiva i sitt glas och slog en stor bländande solkatt rakt i ansiktet på bläckfisken. Den blev skrämmd. [...] Bläckfisken suckade och slog alla sina armar om huvudet längst inne i lastrummet.

Snorkfröken, du har räddat mitt liv, sa Mumintrollet. Och på vilket intelligent sätt! Det gick av misstag, svarade hon. Men jag önskar att jag kunde få rädda dig från en bläckfisk om dan!

Nåja, sa Mumintrollet. Det vore kanske ändå att önska sig lite för mycket. Kom. Jag vill bort härifrån. (KK, 108–109.)

Katkelmassa Niiskuneidistä ei muodostu yhtä älykästä ja rohkeaa kuvaa kuin Muumipeikosta hänen pelastaessaan Niiskuneitiä myrkkypensa kynsistä (vrt. KK, 74–75). Pikemminkin kerroksen kautta Niiskuneidistä välittyy turhamainen vaikutelma. Niiskuneitihän vain vahingossa itseään peilaillessa pelastaa Muumipeikon. Seuraavaksi paneudun paranoidilla queer-luennalla tarkastelemaan lähemmin niiskujen heimon sukupuolen rakentumista muumiromaneissa.

Niiskuja teoksissa esiintyy kaksi; Niiskuneiti ja hänen veljensä Niisku (Snorken). Niiskut pakenivat pyrstötähteä Muumipeikon ja hänen ystäviensä mukana Muumilaaksoon romaanissa *Kometen kommer*. Tässä romaanissa Nuuskamuikkunen (Snusmumriken) kertoo Muumipeikolle ja Nipsulle ensimmäisen kerran niiskuista. Hän kuvailee niiskuja täsmälleen samannäköisiksi kuin valkoiset muumit, mutta kertoo niiskujen olevan hienon karvan peitossa, monivärisiä ja vaihtavan väriä järkyttyessään (KK, 52). Nuuskamuikkunen arvelee niiskujen olevan sukua muumeille yhdennäköisyyden vuoksi (KK, 52). Nuuskamuikkunen kuvailee niiskuja Muumipeikolle ja Nipsulle seuraavasti:

Snorken tyckte om att ordna upp och reda ut saker, det var ofta ganska besvärligt. Hans lillasyster hörde på men jag tror hon tänkte på annat. Kanske på sig själv. Hon var helt och hållet täckt av ett fint mjukt ludd och hade pannlugg som hon ideligen borstade. (KK, 52.)

Tässäkin sitaatissa Niiskuneidistä rakennetaan kuvaa itsekeskeisenä ja turhamaisena vain itseään ajattelevana ja otsatukkaansa harjaavana tyttönä. Nuuskamuikkunen myös pitää Niiskua rasittavana. Sanoisin, että Nuuskamuikkunen arvottaa kertomuksellaan niiskut, koska Nuuskamuikkusen puhe on suora esitys. Puhuessaan Muumipeikon ja Nipsun kanssa Nuuskamuikkunen paljastaa myös oman moraalisen asennoitumisensa niiskuihin. Rimmon-Kenanin (1991, 125–126) mukaan yksi tarinan kommentaarin muoto onkin tulkinta. Eli henkilöhahmon esittäminen tulkinta toisesta henkilöhahmosta. Sitaatissa Nuuskamuikkunen esittää tulkintansa niiskuista ja samalla välittyy tietoa myös hänestä itsestään. Nuuskamuikkunen ei erityisesti arvosta ulkonäköön panostamista, turhamaisuutta tai jatkuvaa asioiden järjestämistä ja kokoustamista.

Niiskut istuvat aiemmin esittämässäni kuvassa 1 (s.16) vierekkäin. Kuvassa heidät erottaa muumeista lähinnä Niiskuneidin otsatukan ja nilkkarensa avulla. Niisku ja Muumipeikko näyttävät aivan samanlaisilta, mutta kuvassa Muumipeikko halaa äitiään. Koska Niisku on Muumimammalle uusi tuttavuus ja luonteeltaan kertomuksen perusteella vähemmän tunteellinen kuin esimerkiksi siskonsa tai Muumipeikko, voi turvallisesti olettaa juuri Muumipeikon halaavan äitiään. Karvaisuus ei kuvassa näy, eikä väri, joten niiskujen tunnistautuminen täytyy tehdä asusteiden ja käytöksen perusteella. Niiskujen sukupuolierot tehdään näkyviksi Niiskuneidin otsatukan ja nilkkarensa avulla. Lisäksi naissukupuolisuutta rakennetaan kertomalla, että Niiskuneiti tykkää harjata niin otsatukkaansa kuin häntäänsä ja peilailla itseään. Jo kertomani peilillä Muumipeikon pelastamisen lisäksi Niiskuneiti harjailee ja peilailee itseään muissakin muumiromaaneissa; esimerkiksi teoksessa *Farlig midsommar* (FM, 48–49).

Niiskuneidin voisikin sanoa performatiivisesti toistavan prinsessamaista feminiinisyyttä. Hänen tekemisissään ja ulkomuodossaan korostuu perinteisesti naissukupuoleen liitetyt asiat kuten kauneudenhoito ja koristautuminen. Aiemmin Niiskuneitiin liittämälläni ”neito pulassa” -topoksella voidaankin viitata muumiromaaneissa intertekstuaalisesti satuihin ja niiden yhteisesti jaettuun kulttuuriseen omaisuuteen (ks. myös Karkulehto 2011, 165). Karkulehdon

(2011, 165) mukaan satujen tehtävänä on usein tuottaa kulttuurissa tietoa siitä, miten ollaan oikeaoppisesti naisia ja miehiä. Niiskuneidin karikatyyrinen hahmo viittaa sadun prinsessoihin ja sen kautta rakennetaan tekstissä myös oikeata tapaa olla nainen tai mies.

Prinsessoihin liitetty turhamaisuus ja koreilu eivät kuulu perinteisesti oikeaan miehisyyteen. Karkulehto (2011, 165) käyttää analyysissään ”Keisarin uudet vaatteet” -satua ja sanoo sen toimivan varoituksena siitä, miten käy miehen, ”– – joka ei kiellä itsestään koreilevaa naiseutta, feminiinisyyttä, eikä – queeriutta.” Prinsessamainen Niiskuneiti puolestaan palkitaan oikeanlaisesta naiseudestaan päähenkilön eli Muumipeikon rakastavalla huolenpidolla ja kiinnostuksella. Rossin (2015, 56) mukaan ”konstailematton maskuliinisuus ja koristautuva ja tyytelytely naisfeminiinisyyttä” ovat sellaisia visuaalisia merkkejä, joilla muodostetaan heteronormatiivista onnellisuutta ja onnistumista.

Kun Niiskuneidin hahmoa luetaan paranoidin queer-luennan avulla, korostuu hahmon feminiinisyyttä, turhamaisuus ja prinsessamaisuus. Prinsessamaisuutta korostaa vielä entisestään hahmon dramaattinen suhtautuminen omaan ulkonäköönsä. Esimerkiksi, kun hattivatit polttavat saariretkellä Niiskuneidin otsatukan, hän on aivan lohduton, eivätkä muiden lohduttavat sanat auta vaan ”– – Snorkfröken kastade sig ner på sanden och grät strida tårar över förlusten av sitt främsta behag” (TH, 74). Niiskuneiti kokee siis kauniin otsatukkansa menetyksen erittäin dramaattisesti ja vasta Muumipapan ja -maman vakuutukset siitä, että otsatukka kasvaa takaisin entistä kauniimpana saa Niiskuneidin lopulta rauhoittumaan (TH, 74).

Romaanissa *Trollkarlens hatt* Niiskuneiti taas toivoo itselleen kauniimpia ja isompia silmiä, sellaisia mitkä hänen merestä löytämällään laivan keulakuvanaisella on. Taikuri toteuttaa hänen toiveensa, mutta Niiskuneiti itkee huomattuaan, etteivät silmät sovi hänelle. Niisku suostuu onneksi toivomaan sisarensa silmät takaisin sellaisiksi kuin ne olivatkin, joten lopulta kaikki käy hyvin. (TH, 149–151.) Tässäkin kohdassa miessukupuolinen veli pelastaa naispuolisen Niiskuneidin. Niiskuneiti saa myöhemmin muumiromaanien kuvituksissa ripset. Tämä uusi naisellinen piirre ilmestyy hänelle teoksessa *Farlig midsommar* (ks. kuva 5) (FM, 88).

Kuva 5 (FM, 88).

Kuvassa voi nähdä Niiskuneidin ja Vilijaanan perinteisiä juhannusyön kukkia poimimassa. Juhannusyön kukkien poiminta ja muut tait ovat vanhoja naimattomien naisten perinteitä. Näin kuvituksessa ja kerronnassa korostetaan Niiskuneidin perinteistä naisellisuutta entisestään. Niiskujen heimoon kuuluu muumiromaaneissa vain kaksi yksilöä, joten en voi tietää onko kaikilla naispuolisilla niiskuilla esimerkiksi aina otsatukka ja nilkkarengas. Eniten niiskujen sukupuoli kuitenkin rakentuu romaanien tarinankerronnan avulla. Niiskuneidin kiltteys ja huolenpito muista ilmenee esimerkiksi kaikkien kavereiden syömisestä huolehtimisena (ks. *KK*, 78) ja siinä, miten Niiskuneiti lohduttaa Viljaanaa, jonka sukulaiset eivät tule juhannuksena kylään. Niiskuneiti sanoo, ettei sukulaisia ole pakko kutsua, jos ei halua, vaan voi kutsua hausکمپia vieraita kuten hänet ja Muumipeikon (*FM*, 84–85). Niiskuneiti on selvästi empaattinen hahmo.

Lisäksi Nuuskamuikkunen kuvailee Niiskuneidin keittävän liemiä, jos jollain on vatsa kipeänä ja punovan mattoja (*KK*, 53). Hoivaaminen ja käsitöiden tekeminen ovat kumpikin naiseuteen yleisesti liitettyjä askareita. Kuvailemani prinsessamainen, perinteinen feminiinisyyss ei kuitenkaan ole koko totuus Niiskuneidistä, vaan korjaavan queer-luennan avulla hahmossa voi nähdä ironiaa. Kerron tästä lisää luvussa 4. Hahmon sukupuolinormien parodisen toiston avulla voi myös katsoa Janssonin haastavan heteronormatiivisuutta (ks. myös Kekki 2004, 346).

Paranoidilla queer-luennalla Niiskuneidin veli Niisku taas näyttäytyy järkevänä miespuolisena olentona, joka haluaa päättää asiat kokouksissa järjellä ja järjestyksessä. Nuuskamuikkunen tosin arvottaa Niiskun rasittavaksi, kuten aiemmin mainitsin. Niisku haluaa kokousta ja kes-

kustella vähän kaikesta ja häntä pidetään järkevänä ja osaavana, koska esimerkiksi Muumi-pappa antaa Muumiperheen muuton hänen järjestettäväkseen (ks. *KK*, 76–79, 131). ”Pappan tittade på Snorken och frågade: Kan du organisera den här flyttningen åt oss?” (*KK*, 131). Muumi-pappa luottaa siis Niiskun kykyyn järjestää asiat.

Paranoidin queer-luennan avulla teksti paljastaa feminiinisyteen liitettyjä stereotyyppisiä käsitteitä naissukupuolisista prinsessoina, jotka pitää pelastaa. Feminiinisyteen liitetään tekstissä myös tunteet ja niiden liiallisuus negatiivisena asiana. Liiallinen tunteellisuus ja itkeminen yhdistetään usein feminiinisyteen, kun taas järki ja käytännöllisyys maskuliinisuuteen. Paranoidin queer-luennan avulla romaaneista paljastuu nais- ja miessukupuolisiin liitetyt stereotyyppiat, joita Niisku ja Niiskuneiti toistavat. Miessukupuoliseen Niiskuun liitetään toimijuus ja järki, kun naissukupuoliseen Niiskuneitiin tunteet ja ulkopuolisen avun tarve. Kun paranoidilla queer-luennalla keskitytään näkemään sukupuoleen kohdistuvaa syrjintää ja etsitään tekstistä ongelmia, voi kuitenkin Niiskun ja Niiskuneidin karikatyyrisiin hahmoihin kätkeytynyt ironia jäädä huomaamatta. Tätä tulkintaa avaan lisää myöhemmin luvussa 4.

Niiskuja arvottanut muumiromaanien keskeisen miehinen hahmo Nuuskamuikkunen ja hänen isänsä Juksu ovat ulkomuodoltaan ja elämänasenteeltaan hyvin samanlaisia. Juksusta kerrotaan Muumi-pappan nuoruuden muistelmissa seuraavasti: ”Han gjorde ett slarvigt och mjukt, närmast ljusbrun intryck. Hatten var mycket gammal och prydd med visnade blommor. Man fick en känsla av att Joxaren inte hade tvättat sig på mycket längre och inte heller tänkte göra det” (*MM*, 41–42). Juksun ulkonäkö on selvästi miessukupuolisuuteen viittaava ja monissa romaanin kuvissa hänen miehisyttään korostaa piippu, mikä on myös hänen poikansa Nuuskamuikkusen tavaramerkki. Oikeastaan isän ja pojan erottaakin kuvituksessa lähinnä heidän hattujensa erilaisten koristeiden avulla. Nuuskamuikkusella hatun koristeena on sulka ja Juksulla jonkinlainen nauha, johon on pujotettu jotain pientä ja pyöreää (ks. kuvat 6 ja 7) (*MM*, 60; *KK*, 58). Kaikissa kuvissa Nuuskamuikkusesta hatun sulkaa ei kuitenkaan näy. Esimerkiksi teoksessa *Det osynliga barnet* kuvituksen tyyli poikkeaa hieman aiemmista teoksista ja Nuuskamuikkusen hattu on piirretty ilman sulkaa.

Kuva 6 (MM, 60).

Kuva 7 (KK, 58).

Kuvista näkee hahmojen selvän maskuliinisuuden, joka muodostuu housujen, takin, hatun ja piipun yhdistelmästä. Muumiromaaneissa ei esiinny yhtään naispuolista Juksun sukulaista, joten naispuolisen muikkusen ulkonäöstä ei välity minkäänlaista tietoa. Jos siis ajatellaan, että Juku kuuluu muikkusten heimoon. Juksun heimosta ei puhuta, joten varmaa tietoa asiasta ei ole. Tähän tarinan kerronta jättää aukon, jonka lukija voi täyttää.

Rimmon-Kenanin (1991, 162) mukaan kertomakirjallisuudessa aukot ovatkin keskeisiä, koska teksti ei voi koskaan tyhjentävästi kertoa kaikkea. Hänen mukaansa myös aukkojen keskeisyyden aste vaihtelee ja joskus aukot ovat teoksen lukemisen huipennus, kuten salapoliisiromaaneissa (Rimmon-Kenan 1991, 163). Salapoliisiromaaneissa murhaajan paljastaminen vasta lopuksi luo kaivattua jännitystä. Kun kerronnan aukko täytetään salapoliisiromaanin lopussa, kyse on tilapäisestä aukosta. Muumiromaaneissa tekstin aukot taas luovat teoksiin erilaisia

tulkinnan mahdollisuuksia. Esimerkiksi muikkusten ja mymmelien tulkitseminen omiksi heimoikseen osoittaa eri heimojen välisen seksuaalisen kanssakäymisen olevan mahdollista ja hyväksyttyä muumimaailmassa. Toisaalta taas muikkuset ja mymmelit voivat kuulua myös samaan heimoon, jossa eri sukupuolia vain kutsutaan eri nimellä. Tällöin tulkinta heidän suhteensa muuttuu. Mymmelin ja Juksun suhteesta kerrotaan teoksessa *Muminpappans memoarer*. Vaikka kyseinen aukko ei vaikuta keskeisesti itse tarinan kerrontaan, on se tärkeä aukko teoksen queeriuutta tarkastellessa. Kyseinen aukko on myös pysyvä, koska teos tai edes koko muumiromaanien sarja ei tarjoa vastausta tähän kysymykseen. Tekstin aukot voivatkin olla joko pysyviä tai tilapäisiä (mt., 162).

Paranoidilla queer-luennalla Nuuskamuikkusesta piirtyy kuva vapautta rakastavana taiteilijana, joka toteuttaa miehisyyttään pukeutumalla hyvin miehisesti, polttamalla piippua ja tuomitsemalla turhamaisuuden, kuten kerroin aiemmin tässä luvussa. Lisäksi Juksusta ja hänen pojastaan Nuuskamuikkusesta välittyy sitoutumiskammoinen kuva maskuliinisuudesta. Vaeltamiseen ja liikkumiseen liittyy halu paeta vastuuta ja mahdollisia sitoumuksia. He haluavat olla vapaita. Nuuskamuikkusen seksuaalisuutta ei oikeastaan kuvata muumiromaaneissa mitenkään. Myöhemmin tässä tutkielmassa kuitenkin pohdin Nuuskamuikkusen ja Muumi-peikon suhdetta. Tarkastelen suhdetta niin ystävyuden, heteroseksuaalisen suhteen kuin homoseksuaalisen suhteen näkökulmasta ja esitän erilaisia tulkinnan mahdollisuuksia.

Juksun seksuaalisuuden kuvaus teoksessa on sikäli heteroseksuaalinen, että hän kiinnostuu naissukupuolisesta Mymmelistä. Muumipappa kertoo, että yksinvaltiaan juhlassa Juksu jäi Mymmelin kanssa, kun muut lähtivät takaisin laivalle: ”Bara Joxaren stannade kvar. Han förklarade att Mymlan och han ämnade åka slängunga ända till soluppgången” (MM, 112). Muumipappa myös kertoo Mymmelin ja Juksun pitäneen toisistaan, juoksennelleen yhdessä ja nauraneen mille sattuu (MM, 112). Tämä kuvaus sopii hyvin rakastumisen kuvaamiseen. Lisäksi samaisen romaanin *Muminpappans memoarer* lopussa kerrotaan, kuinka Nuuskamuikkusen isä ja äiti tulevat Muumitaloon kylään (MM, 170). Viimeistään tämä lause varmistaa ketkä Nuuskamuikkusen vanhemmat ovat, koska kuvituksessa näkyvät Juksu ja Mymmeli. Nuuskamuikkusen isä on siis Juksu, äiti on Mymmeli ja juhannusyönä syntynyt pikku Myy on Nuuskamuikkusen sisarpuoli. Asia selviää osittain jo seuraavassa keskustelussa:

På tal om mammor, sa Snusmumriken. Hur var det egentligen med den Mymlan?
 Har jag också en mamma?
 Naturligtvis! sa Mumintrollets pappa. En mycket trevlig dessutom.
 Då är lilla My släkt med mig, utbrast Snusmumriken förvånad.
 Jadå, visst, visst! sa Muminpappa. (MM, 153–154).

Sitaatti jättää sukulaissuhteet hieman epämääräiseksi ja ilman teoksen sisältämää tarkennusta (ks. MM, 170) Nuuskamuikkusen vanhemmista, voisi asia jäädä kokonaan epäselväksi.

Nuuskamuikkusen lisäksi yksi muumimaailman keskeisiä hahmoja on myös Nipsu. Nipsu on ensimmäinen Muumimamman ottolapsista. Heti ensimmäisen muumiteoksen *Småtrollen och den stora översvämningen* alussa Muumimamma ja Muumipeikko törmäävät Nipsuun, joka on aivan yksin. Muumimamma pyytääkin Nipsun heti heidän mukaansa (SSÖ, 9). Myös Nipsu, samoin kuin Muumipeikko, on ulkomuodoltaan neutraali hahmo. Nipsun sukupuoli ei näy mitenkään hänen ulkomuodostaan, eikä hänellä kuvituksissa ole vaatteita tai muita asusteita lainkaan (ks. kuva 8) (SSÖ, 18).

Kuva 8 (SSÖ, 18).

Ainoa tapa saada olion sukupuoli selville on tällä kertaa etsiä hänestä kerronnassa käytetty pronomini han (ks. SSÖ, 18). Nipsu on siis miessukupuolinen, vaikka hänen pelokas ja arka käyttäytymisensä ei anna kovin perinteistä maskuliinista kuvaa. Kyseessä on kulttuurinen miessukupuoleen liitetty normi siitä, että miessukupuoliset ovat pelottomia ja rohkeita. Nipsu ei sovi tähän normiin, vaan hän esimerkiksi usein sanoutuu irti kaikesta vastuusta päätöksiin ja muistuttaa toisia: 'Kom ihåg att det sker på er risk' (SSÖ, 18). Nipsun käytös myös eroaa Muumipeikon rohkeuteen pyrkivästä käytöksestä selvästi. Ilmeisesti Nipsu onkin Muumipeikkoa nuorempi, koska häneen viitataan aluksi sanoilla "det lilla djuret" (ks. esim. SSÖ, 9–13). Lisäksi Nipsu on tunteellinen ja itkee, kun jotain ikävää sattuu (ks. esim. KK, 39, 46). Nipsusta

muodostuukin kuva pienenä, pelokkaana ja itkevänä olentona. Paranoidi queer-luenta paljastaa lisäksi sen, että Nipsun perhe on ydinperhe. Perheestä kerron lisää tässä luvussa käsitellessäni heteronormatiivisuutta.

Seksuaalisuudesta puhuttaessa on kiinnitettävä huomiota myös hattivatteihin. Hattivatit ovat muumimaailman olentoja, jotka liittyvät Muumipapan seksuaalisuuteen. Teoksessa *Farlig midsommar* Nuuskamuikkunen kylvää hattivattien siemeniä puistoon ja kertoo, että ne pitää kylvää juuri juhannusiltana. Asia selitetään pikku Myyn ja Nuuskamuikkusen keskustelussa:

Hattifnatt-frö, svarade Snusmumriken.

Åhå, sa Lilla My förvånad. Kommer hattifnattar ur frö?

Javisst gör de det, sa Snusmumriken. Men knixen är den att man måste så dem på midsommarkvällen.

Han började försiktigt slänga in frön på gräsmattan mellan staketspjalorna. [...]

Titta på den där, sa Snusmumriken. Om en liten stund har den ögonen över jorden. (FM, 77–78.)

Hattivatit siis kasvavat maasta niin kuin kasvit ikään. Tässä tutkielmassa olevasta kuvasta 11 (s. 33) voi nähdä hattivattien kasvavan maasta. Kuvassa 9 taas voi nähdä maasta irronneiden hattivattien valkoisen ulkomuodon, pienet vartalon sivuilla olevat kädet ja pienet pyöreät silmät (DOB, 133).

Kuva 9 (DOB, 133).

Hattivattien ulkomuodossa mikään ei viittaa varsinaisesti heidän sukupuoleensa, ellei heitä näe fallossymboleina. Koska hattivatteihin viitataan muumiromaanien suomennoksissa ne-

pronominilla (Jansson 2020a, 26) heti ensikohtaamisessa, saa lukija vaikutelman siitä, että hattivatit olioina liitetään enemmän eläin tai kasvikuntaan. Ihmisistä ja muumimaailman olioista käytetään yleensä he-pronominia. Yhtä selvästi eroa ei näe ruotsinkielisessä versiossa, kielten erilaisten pronominien takia. Tätä hattivattien määrittelyä vahvistaa vielä se seikka, etteivät hattivatit puhu tai kuule. Muumimamman kohtaamisesta hattivattien kanssa kerrotaan:

Hon frågade gång på gång om de verkligen inte hade sett till mumintrollets pappa, men hattifnattarna bara tittade ett slag på henne med sina runda, färglösa ögon och så fortsatte de med att dra båten mot vattnet. 'Ack', utropade mumintrollets mamma, 'jag glömde ju i hastigheten att de varken kan tala eller höra något!' (SSÖ, 26.)

Muumimamma yrittää katkelmassa saada tietoja Muumipapasta, mutta kommunikointi hattivattien kanssa ei onnistu. Se että hattivatit eivät kuule tai puhu viittaa kasvikuntaan, siemen-ten lisäksi, mutta muumimaailmassa hahmot voivat olla toki mitä tahansa. Lisäksi hattivattien sukupuolesta tai seksuaalisuudesta ei muumiromaaneissa suoraan anneta mitään tietoa. Tämä onkin selkeä aukko tarinan kerronnassa. Oikeastaan hattivatit ovat merkittäviä hahmoja, kun pohditaan Muumipapan seksuaalista suuntautumista. Korjaavalla queer-luennalla pystytään näkemään erilaisia tulkintoja niin Muumipapan kuin hattivattienkin seksuaalisuudesta. Tästä kerron lisää luvussa 4.

Sukupuolia tarkastellessa nostan esiin vielä miljöön sukupuolena toimimisen. Muumiromaanissa *Pappan och havet* on sukupuoleen liittyvää symboliikkaa ja mielenkiintoinen asetelma, jossa kertomuksen miljöön voi tulkita naissukupuolisena hahmona. Maria Laakso (2024, 156) kirjoittaa teoksessa olevan majakkasaaren kasvavan kertomuksen edetessä yhdeksi henkilö-hahmoista. Itse tulkitsen saaren nimenomaan feminiiniseksi hahmoksi, jota Muumipappa yrittää väkisin kolonisoida. Teoksessa tulee esiin luonnon ja kulttuurin vastakkainasettelu ja samoin Muumipapan ja Muumimamman roolit perhe-elämässä. Laakson (2011, 166) mukaan länsimainen ajattelutapa perustuu vastinpareille, kuten maskuliinisuudelle ja feminiinisyydelle. Maskuliinisuus yleensä liitetään kulttuuriin ja feminiinisyys taas luontoon. Laakso (2011, 166) argumentoi: ”Historiallisesti naiset on siis yhdistetty siihen, joka on syntynyt ja miehet siihen, joka muokkaa ja kehittää tuota syntynyttä.”

Muumipappa ei kuitenkaan yrityksistään huolimatta onnistu valloittaman saarta ja alistamaan tätä patriarkaaliseen valtaansa. Saaren toimimaton majakka onkin fallisena symbolina hänen epäonnistuneelle pyrkimykselleen saavuttaa miehinen ideaali (Laakso 2011, 171). Lopulta Muumipappan suhde luontoon kuitenkin muuttuu ja samalla poistuu myös pappan miehisyyden kriisi. Meri ei ole enää päihitettävä vihollinen, eikä Muumipappaa haittaa se, että majakan valon on sytyttänyt joku toinen (mt., 176.) Kertomuksen lopussa meren rannalla seisoessaan Muumipappa vain elää, eikä turhaan murehdi miehisyyttään: ”Pappan slätade ut alla sina funderingar, han bara levde helt och hållet, från svansspetsen ända ut i öronen” (PH, 209). Muumipappa tajuaa lopultakin, että kaikki on hyvin. Luontoa tai Muumimammaa ei tarvitse muuttaa ollakseen onnellinen. Paranoidi queer-luenta nostaa esiin Muumipappan vahvan tarpeen alistaa valtaansa niin luonto kuin Muumimamma naisena. Miessukupuolinen käyttää tässä patriarkaalista valtaansa muihin.

2.2 Pukeutuminen sukupuolen esityksenä

Kuten edellisessä alaluvusta käy selväksi monien muumimaailman henkilöhahmojen sukupuolta rakennetaan pukeutumisen avulla niin vaatteiden ja erilaisten asusteiden käytöllä kuvituksessa kuin kertojan kuvailuissakin. Tässä alaluvussa tarkastelen pukeutumista hahmojen sukupuolen esityksenä lisää. Esimerkiksi merimiesmäisen pukeutumisen avulla Tuu-tikki rakentaa performatiivista miessukupuoltaan, mekkoihin pukeutuvat hemulit ovat ristiinpukeutujia ja Muumimamman naissukupuoli taas rakentuu performatiivisesti essun ja käsilaukun avulla. Butler (2006,228) esittää, että ”– – drag, ristiinpukeutuminen ja butch/femme-identiteetti parodioivat usein ajatusta alkuperäisestä tai ensisijaisesta sukupuoli-identiteetistä.” Hänen mukaansa drag paljastaa sukupuoliparodiaa sen, että se ”– – alkuperäinen identiteetti, jonka mukaan sukupuoli itsensä muotoilee, on jo jäljitelmä alkuperäisestä” (Butler 2006, 231).

Myös Frangos (2021, 166) esittää, että muumisarjakuvissa Muumipeikko tulee siihen johtopäätökseen, että sukupuoli on teeskenneltyä. Muumipeikon johtopäätöksessä toistuu Butlerin (2006) ajatus tuotetusta ja esitetystä sukupuolesta. Muumipeikko pohtiikin muumiteoksissa paljon omaa identiteettiään ja tulkintani mukaan myös omaa seksuaalisuuttaan. Sukupuolta ja siihen liittyvää esitystä, tuottamista ja toistoa tuodaan muumiromaaneissa esille monien erilaisten nais- ja miessukupuolisten hahmojen kautta.

Paranoidin queer-luennan avulla esimerkiksi Tuu-tikille muodostuu muumiromaaneissa butch-identiteetti, jota voi pitää negatiivisena lesbostereotypiana. Tuu-tikki näyttäisi ensisijaisesti haluavan olla miessukupuolinen. Tuu-tikki on ainoa muumiromaanien hahmoista, jossa performatiivisesti rakentunut sukupuoli, tekojen ja ulkonäön esityksen puolesta, viittaa miessukupuoleen, vaikka hän tekstissä käytetyn hon-pronominin mukaan onkin naissukupuolinen. Varsinkin Tuu-tikin merimiesmäinen pukeutuminen rakentaa esitystä miessukupuolesta (ks. kuva 27, sivulla 75). Tuu-tikin hahmoa tarkastelen lisää korjaavalla queer-luennalla luvussa 4.

Ristiinpukeutujiin puolestaan tutustutaan hemulien heimossa. Suuri hemulien heimo muumiromaaneissa muodostuu erilaisista nais- ja miessukupuolisista hemuleista. Hemulit ovat mukana muumiromaaneissa heti ensimmäisestä teoksesta alkaen. Laajemmin hemulien heimoon kuitenkin tutustutaan muumiteoksessa *Kometen kommer*. Tässä romaanissa Muumipeikon, Nuuskamuikkusen ja Nipsun pelastaa hyönteisiä keräilevä hemuli (KK, 47) ja myöhemmin teoksessa tutustutaan myös tämän hemulin postimerkkejä keräilevään serkkuun (KK, 116). Juuri tämä postimerkkejä keräilevä hemuli muuttaa muiden mukana Muumilaaksoon.

Nämä hemuli serkukset ovat molemmat miessukupuolisia. Hyönteisiä keräilevästä hemulista käytetään tekstissä han-pronominia (KK, 50), josta voi siis päätellä suoraan miessukupuolen. Samoin postimerkkejä keräävästä serkusta käytetään han-pronominia (ks. esim. KK, 122). Kuvasta 10 (KK, 116) voi nähdä miespuolisille hemuleille yhden tyypillisen pukeutumistyylin; jotkut miessukupuoliset hemulit pukeutuvat mekkoon. Postimerkkejä keräilevän hemulin mekkoa kuvaillaan seuraavasti: ”Det var väldigt stor, volangprydd klänning som hemulen hade ärvt av en moster” (KK, 122). Hemuli (Hemulen) pitää siis tädiltään perittyä leninkiä.

Kuva 10 (KK, 116).

Miessukupuolisten hemuleiden leninkeihin pukeutumista voi pitää yhtenä muumiromaaniin queer-piirteenä, joka on avoimesti esillä. Miessukupuolisen hahmon pukeutuminen naisten leninkiin voi viitata esimerkiksi ristiinpukeutujaan tai jopa transsukupuoliseen hahmoon. Frangos (2021, 155) kirjoittaa Hemulista (käsittääkseni hän tarkoittaa juuri Muumilaaksossa asuvaa Hemulia), joka on ”*cross-dressing*” eli Frangosin tulkinnan mukaan Hemuli on ristiinpukeutuja. Koska hemulien parisuhteista tai seksuaalisesta suuntautumisesta ei muumiromaaneissa kerrota, on mahdotonta tehdä mitään varmaa analyysiä. Hemuli on kuitenkin selvästi queer. Hemulin hahmo rikkoo muumiromaaniin kirjoitusajankohtana yhteiskunnassa vallinneita pukeutumismormeja.

Paranoidilla queer-luennalla tämä queerius nähdään negatiivisena, koska alaviitteenä olevassa metatekstissä leninkeihin pukeutuvia hemuleita sanotaan kummallisiksi. Alaviitteessä kerrotaan: ”Hemulen gick alltid i en klänning som han ärvt av sin moster. Jag misstänker att alla hemuler går i kjol. Det är konstigt, men det är så – Förf. anm.” (TH, 27). Yrjö Hosiaisloman (2003, 580) mukaan metatekstuaalisuus tarkoittaa tekstin kommunikoivaa suhdetta toiseen tekstiin. Tässä yhteydessä kyseessä on kirjailijan kommentti miespuolisten hemulien leninkeihin pukeutumisesta. Kirjailija ikään kuin kommentoi omia hahmojaan kirjoittamassaan teoksessa. Alaviite on kuitenkin mahdollista tulkita myös toisin esimerkiksi kerronnan keinoksi nostaa queerius esiin. Tätä tulkintaa avaan lisää tämän tutkielman luvussa 4.

Jos alaviitteen metateksti kuitenkin nähdään kirjailijan kommenttina, niin tuolla alaviitteen kommentilla myös ikään kuin häivytetään koko queerius, koska hemulit nyt ovat vain vähän kummallisia. Sen lisäksi, että asiaa paheksutaan, sitä myös vähätellään. Ikään kuin ei haluttaisi nähdä queeriutta. Leninkeihin pukeutuvat hemulit, eivät kuitenkaan ole ainoita miessukupuolisia hemuleita. Hemuleissa löytyy monia erilaisia pukeutujia, niin mies- kuin naissukupuolista. Mielenkiintoisen jännitteen hemulien kuvaukseen antavat esimerkiksi poliiseina, vanginvartijoina ja puistovahteina toimivat hemulit, jotka käyttävät hyvinkin miehisiä virkapukuja. Kuvassa 11 hemuli on puistonvartijana (FM, 79).

Kuva 11 (FM, 79).

Erilaisiin miehiin uniformuihin pukeutuvien hemulien lisäksi housuihin ja takkiin pukeutuva hemuli seikkailee viimeisessä muumiromaanissa *Sent i november*. Tämän hemulin voi tunnistaa miessukupuoliseksi hänestä käytetyn han-pronominin (SN, 32) avulla, mutta myös mies-
sukupuolelle tyypillisestä asusta. Kuvassa 12 hemulilla on housut, pikkutakki ja huopahattu (SN, 32). Myös teoksessa *Trollvinter* seikkaileva hiihtäjä hemuli on pukeutunut perinteisen miehekkäästi karvahattuun, villapaitaan ja housuihin (ks. esim. TV, 78, 88).

Kuva 12 (SN, 32).

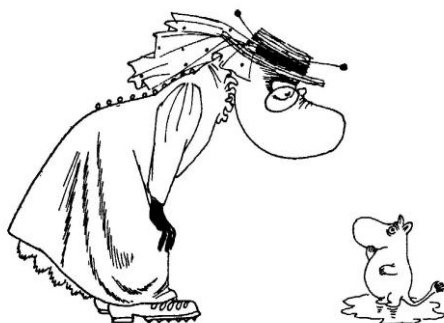

Teoksessa *Det osynliga barnet* esiintyy vielä erilaisia miessukupuolisia hemuleita; perinteisen miehisesti housuihin ja takkiin pukeutuvia (ks. *DOB*, 103–104) sekä tunikaan tai mekkoon pukeutuvia (ks. *DOB*, 95). Tämän teoksen kuvitus on kuitenkin tehty poikkeavalla tyyllillä, eikä hahmojen pukeutumista pysty yhtä selvästi analysoimaan kuin muissa muumiromaaneissa.

Naissukupuoliseen hemuliin, Hemulin tätiin (Hemulens moster) tutustutaan teoksessa *Muminpappans memoarer*. Kuvassa 13 voi nähdä, että myös naissukupuoliset hemulit pukeutuvat leninkiin (*MM*, 17). Naissukupuolisilla hemuleilla ei ole niin paljon erilaisia variaatioita pukeutumisessaan kuin miessukupuolisilla. Kumpikin romaaneissa esiintyvä naispuolinen hemuli pukeutuu leninkiin ja vanginvartija hemulin naispuolisella serkulla on vielä leninkinsä päällä essu ja neuletyö käsissään (*FM*, 117). Essu ja neuletyö korostavat hahmon naisellisuutta ja teoksessa vielä kuvaillaan hemulia erityisen kiltiksi.

Tämä kiltti hemuli päästää syyttömät vangit vapaiksi. Lisäksi hän suorittaa Nuuskamuikkuselle määrätyn rangaistuksen tämän puolesta ja siten estää Nuuskamuikkusen joutumisen vankilaan (ks. *FM*, 141–142). Kiltteys ja miehen puolesta uhrautuminen korostavat hahmon naisellisuutta. Paranoidilla queer-luennalla tämän vanginvartija hemulin hentomielisen naissukupuolisen serkun kautta muodostuukin kuva siitä, ettei nainen sovellu vanginvartijaksi. Näin korostetaan perinteistä jakoa naisten ja miesten töihin. Hemulien pukeutuminen ja heidän kuvauksensa rakentaakin yleisesti ottaen muumiromaaneissa perinteisiä mies- ja naismalleja, mutta ristiriitaisesti paljastaa myös queeriutta. Queerius vain tulee paremmin esiin vasta korjaavan queer-luennan avulla.

Kuva 13 (*MM*, 17).

Kuvan 13 Hemulin täti on hieman erilainen naishahmo. Hemulin täti johtaa orpokotia, jossa hän pitää tiukkaa kuria lapsille. Hemulien naishahmot ovat siis luonteiltaan erilaisia, vaikka molemmat pukeutuvat naisellisesti leninkiin ja heidät on visuaalisesti helppo tunnistaa nais-sukupuolisiksi hahmoiksi. Tarinan kerronta kuitenkin rakentaa heidän naiseudestaan erilaisen kuvan.

Myös hääpukeutumisella on tärkeä rooli, kun sukupuolta esitetään ja toistetaan pukeutumisella. Häistä on esimerkkinä Sosulin (Sås-djuret) ja Hosulin (Rådd-djuret) häät teoksessa *Muuminpappans memoarer*. Paranoidin luennan avulla kiinnitän huomiota häihin ja niiden kuvaukseen heteronormatiivisena onnen symbolina. Häihin liittyy oleellisesti häärituaali ja -pukeutuminen. Rossin (2015, 57) mukaan tunnistettavien hääsuojen symboliikka toistaa sukupuolten välisiä eroja ja niiden vastakkaisuutta. Häärituaali korostaa normatiivisuutta ja sulkee queeriuden pois, ainakin kun puhutaan muumiteosten julkaisukontekstista. Hosulin ja Sosulin hääkuvakuva (ks. kuva 14) (*MM*, 152) noudattaa pukeutumisessa perinteistä kaavaa. Sosulilla on perinteinen leninki, morsiuskimppu ja hunttu. Myös Hosulin pukeutumisessa on tiettyjä perinteisiä piirteitä, kuten puku ja napinläpikimppu, vaikkakin puku taitaa olla vanha ja napinläpikimppu on kattilan kahvassa eikä napinlävessä. Kuvan tunnistaa kuitenkin heti hääkuvaksi.

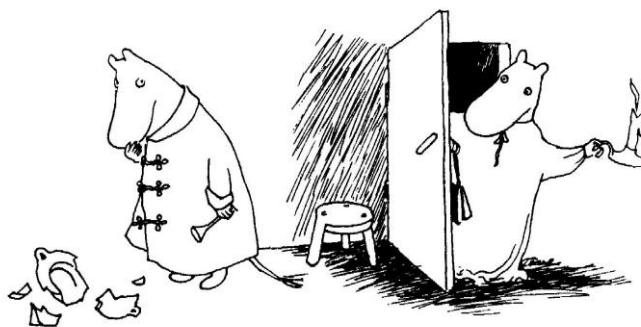
Kuva 14 (*MM*, 152).

Kun puhutaan häistä, on hyvä huomata, että kyse on perinteisesti heteronormatiivisesta rituaalista. Muumiromaanien kirjoittamisen ja julkaisemisen aikaan vain nainen ja mies pystyivät solmimaan keskenään avioliiton ja muut jätettiin kokonaan tämän instituution ulkopuolelle. Nyt asiat ovat toisin, mutta avioliittoa kohtaan on herännyt myös vastustusta. Eli osa queereista ei halua ”parantua” ja mukautua mahdolliseen uuteen normiin, kuten aiemmin heteronormatiiviseen avioliittoon (Rossi 2017, 10).

Tuon esille vielä huomioni muumimaailman hahmojen pukeutumisesta yleensä. Mielenkiintoista on vaatteiden käyttö tai se, että niitä ei käytetä eri tilanteissa. Esimerkiksi yleensä vaatteettomalla Muumipapalla on aamutakki ja Muumimammalla yöpaita (ks. kuva 15) (KK, 20).

Kuva 15 (KK, 20).

Lisäksi teoksessa *Trollvinter* Muumiperheen vihjataan käyttävän uimapukuja. Muumipeikon sanotaan parsivan perheen uimahousuja: ”Han höll på med att laga familjens badbyxor med rött bomullsgarn” (TV, 40). Nukkuessa, herätessä ja uidessa siis pukeudutaan, mutta muutoin käytetään lähinnä asusteita, kuten käsilaukkua, kävelykeppiä, hattua tai esiliinaa, eikä varsinaisesti vaatteita. Muumimammalla on käsilaukkunsa ja esiliinansa ja Muumipapalla hattunsa ja kävelykeppinsä. Sukupuolia esitetään tässä tapauksessa asusteiden kautta.

Muumiromaanien hahmojen ulkonäöstä ja pukeutumisesta välittyy lukijalle tietoa monella eri tavalla. Teosten kuvitus kertoo paljon, mutta osa tiedosta käy ilmi vain kertojan kuvauksista tai dialogista hahmojen välillä. Esimerkiksi aiemmin mainitsemani tekstin kohta, jossa Muumipeikko parsii perheen uimahousuja, on kohta mistä käy ilmi uimapukujen käyttö. Muumiromaanien kuvituksessa Muumiperheellä ei näy koskaan uimahousuja tai minkäänlaisia uimapukuja. Muumipapan pukeutumisesta kuten aamutakista taas välittyy tieto sekä kuvassa että tekstissä, ja Muumimamman yöpaidasta saamme tietää vain kuvituksen kautta. Sirke Haposen (2007, 283) mukaan Tove Janssonin muumiteoksissa korostuukin kuvan ja sanan yhteys. Molempia tarvitaan synnyttämään kokonaiskuva muumimaailmasta ja sen tapahtumista. Kuvat ja teksti eivät myöskään koskaan ole ristiriidassa keskenään muumiromaaneissa.

2.3 Heteronormatiivisuuden rakentuminen

Paranoidilla queer-luennalla muumimaailma näyttäytyy hyvin heteronormatiivisena, mitä toki selittää muumiteosten kirjoittamisen ajankohta. Muumiromaanien kirjoittamisen aikaan esimerkiksi homoseksuaaliset teot olivat rikos Suomessa. Yhteiskunta oli myös konservatiivisempi ja sukupuoliroolit kapeampia kuin tämä päivänä. Muumiromaaneihin on kuitenkin kätkeytyä queer; salaisuus, jonka lukija voi löytää erityisesti korjaavan queer-luennan avulla.

Itse heteronormatiivisuus-termiä on käytetty 1990-luvulta lähtien osana queer-tutkimusta (Rossi 2015, 15). Rossin (2015, 18) mukaan heteronormatiivisuus-käsitteen etuna on huomion kiinnittyminen sääteleviin normeihin ja siihen, että normi ei ole pakko. Muumiromaanien kirjoittamisen aikaan suomalaisessa yhteiskunnassa käytännössä vallitsi kuitenkin heteroseksuaalisuuden pakko, koska muunlainen seksuaalisuus ei ollut hyväksyttyä. Lain avulla määriteltiin oikeanlainen seksuaalisuus. Yhteiskunta oli heteronormatiivinen ja heteroseksuaalisuus oli oletusarvo. Heteroseksuaalisuutta pidettiin luonnollisimpana seksuaalisuuden muotona.

Paranoidilla queer-luennalla Muumien idyllisen ydinperheen sukupuoliroolit ja seksuaalisuus näyttäytyvät hyvin perinteisinä ja heteroseksuaalisina. Perheessä on Muumitalossa elävä isä, äiti ja heidän poikansa. Muumipeikon maskuliinisuutta korostaa hänen sankarin roolinsa ja se, että Muumipeikko näkee unta Niiskuneidistä ennen tämän varsinaista tapaamista (KK, 53). Uni alleviivaa kiinnostusta vastakkaiseen sukupuoleen eli heteroseksuaalisuutta. Paranoidin queer-luennan näkökulmasta romaanien keskiössä on heteroseksuaalinen idyllinen ydinperhe. Teosten voisi siis katsoa toistavan heteronormatiivista ajattelua. Muumiperheen sukupuoliroolien tulkinta ei kuitenkaan ole näin selkeää ja yksioikoista, vaan hahmoista paljastuu erilaisia kätkeytyjä puolia.

Esimerkiksi Muumipeikon ja Nuuskamuikkusen suhde on mielenkiintoinen aihe Janssonin muumiromaaneissa. Jos näkee Nuuskamuikkusen Atos Wirtasen esikuvana ja Tove Janssonin Muumipeikon alter egona (ks. Karjalainen 2013, 156, 160–165) voi kyse olla kätkeytyä heteroseksuaalisen suhteen kuvauksesta. Atos Wirtasella ja Tove Janssonilla oli rakkaussuhde juuri ensimmäisten muumiromaanien syntymisen ajankohtana (Jansson 2014, 261–264). Jos muumiromaaneja siis luetaan Tove Janssonin oman elämän kontekstissa ja hahmojen esikuvien

kautta, niin silloin Nuuskamuikkusen ja Muumipeikon suhteessa on kyse heterosuhteen kuvauksesta tai ystävyyskuvauksesta. Kaikki on kuitenkin vain rivien välistä luettavaa tai kirjoituskontekstista tulkittavaa, eikä mitään yksiselitteistä oikeaa tulkintaa ole. Paranoidilla queer-luennalla tässä on kuitenkin mahdollista nähdä perinteinen heterosuhde.

Heteronormatiivisuutta muumiromaaneissa rakentaa myös Hosulin, Sosulin ja Nipsun ydinperhe. Paranoidin queer-luenta paljastaa jälleen kerran muumimaailmassa heteroseksuaalisen ydinperheen mallin. Nipsun vanhemmat Hosuli ja Sosuli siis edustavat heteroseksuaalista normia avioitumalla. Samoin heidän pukeutumisensa toisintaa selkeästi Hosulin tapauksessa miessukupuolta ja Sosulin tapauksessa naissukupuolta (ks. kuva 16) (*MM*, 152). Vaikka kyseinen kuva on hääkuva niin saman johtopäätöksen pukeutumisesta voi tehdä samassa teoksessa myöhemmin (*MM*, 170) olevan kyläilystä kertovan kuvan avulla, jossa Sosulilla on mekko ja Hosulilla takki ja housut. Hosulilla näyttää olevan myös aina kattila päähineenä.

Kuva 16 (*MM*, 152).

Kuvan perusteella Hosulin ulkonäkö kuitenkin poikkeaa Sosulin ja Nipsun ulkonäöstä esimerkiksi nenän ja korvien osalta. Vaikuttaakin siltä, että Hosuli kuuluu eri heimoon kuin Sosuli. Heidän kohdallaan heimoja ei kuitenkaan erikseen esitellä vaan Hosulista ja Sosulista puhutaan lähinnä heidän yhteisen keräilyharrastuksensa kautta. Voihan saman heimon jäsenten ulkomuodossa olla myös eroja. Hosulin ja Sosulin häät eivät myöskään sulje pois eri heimoihin kuulumista, koska muumimaailmassa eri heimot näyttäisivät seurustelevat keskenään. Esimerkkinä tästä: Vilijannen ja teatterirotta Emman (teatterrättan Emma) suhde sekä Muumi-peikon ja Niiskuneidin suhde. Sosuli ja Hosuli myös saavat lapsen Nipsun, ja siltä osin heidän

suhteensa vertautuukin aiemmin käsittelemääni Juksun ja Mymmelin suhteeseen. Paranoilla queer-luennalla eri heimojen väliset suhteet eivät ole muumimaailmassa queer, vaan normaaleina ja hyväksytyinä rakentamassa heteronormatiivisuutta.

Heteronormatiivisuutta muumiromaaneissa rakentaa myös vilijonkkien heimon kuvaukset. Vilijonkat ovat hyvin perinteinen ja sukurakas heimo jopa pakkomielleisyyteen asti. Tästä esimerkkinä Vilijonkka (Filifjonkan), joka muuttaa asumaan taloon, jossa hänen isoäitinsä on huhujen mukaan asunut. Myöhemmin käy selville, ettei se pidä paikkaansa, mutta Vilijonkka ei kehtaa muuttaa pois, koska oli ehtinyt kirjoittaa muutostaan sukulaisille. Tästä kerrotaan:

Hon hade flyttar in i det förskräckliga huset på den förskräckliga stranden alldeles i onödan. Hennes mormor hade bott i ett helt annat hus. Så är det här i livet. Men då hade Filifjonkan hunnit skriva till hela släkten om sin flyttning, så hon tyckte inte passade sig att byta hus. De kunde tro att hon var hoppsig. (*DOB*, 48.)

Tekstikatkelma valaisee Vilijonkan luonnetta. Hänelle on tärkeintä se, mitä sukulaiset ajattelevat hänestä. Hän mieluummin asuu inhomassaan talossa kuin ilmoittaa sukulaisilleen muutosta, koska pelkää sukulaisten silloin ajattelevan häntä haihattelijana. Vilijonkka haluaa varjella mainettaan. Lopulta on iso helpotus, kun myrsky hajottaa hänen talonsa. Vilijonkka vapautuu talosta ja tulevien katastrofien pelosta. (Ks. *DOB*, 45–67.)

Vilijaana (Filifjonkan), toinen naissukupuolinen vilijonkka, vaikuttaa yhtä sukurakkaalta ja hermostuneelta kuin Vilijonkka. (Käytän tässä *Vaarallinen juhannus* (2018a) teoksessa käytettyä käännöstä vilijonkan nimestä Vilijaanana, vaikka ruotsinkielisessä teoksessa nimi on Filifjonkan. Erilainen suomennos auttaa erottamaan vilijonkat toisistaan.) Vilijaana suree, kun hänen kutsumansa sukulaiset eivät tule kylään. Vilijaanan vapautumaan pakkomielleestä sukulaisiinsa vasta Muumipeikon ja Niiskuneidin vakuutettua hänet siitä, ettei sukulaisia ole pakko kutsua (Ks. *FM*, 84–85). Sekä Vilijonkka että Vilijaana ovat hyvin naisellisia hahmoja ulkonäöltään. Heillä kummallakin on pitkät liehuvat hiukset ja he pukeutuvat leninkeihin. Vilijaanalla kuvassa on korolliset kengät ja kaulakoru (ks. kuva 17) (*FM*, 93). Naisellinen, peilaileva ja papiljottejaan irrotteleva Vilijonkka on kuvassa 18 (*SN*, 73).

Kuvituksessa naispuoliset vilijonkat kuvataan monien naiseuteen liittyvien tunnusmerkkien kanssa. Paranoidilla queer-luennalla heidän hermostuneisuudestaan mieleeni tulee hysteria diagnoosit, jolla selitettiin aiemmin yhteiskunnan normeihin sopeutumattomien naisten käytöstä. Vilijonkan vakava suhtautuminen omaan maineeseensa, kuvaa myös naisten asemaa muumiromaanien kirjoitusajankohdan yhteiskunnassa yleensä. Maineen menettäminen saattoi aiheuttaa vakavia ongelmia naisille. Esimerkiksi avoimen seksuaalisesti käyttäytyviä nuoria naisia saatettiin määrätä pakkohoitoon. Vilijonka on peloissaan ja onneton.

Aiemmin tässä tutkielmassa Vilijaanan voi nähdä kuvassa 5 (sivulla 23) Niiskuneidin kanssa. Kuvassa 17 (FM, 93) on miespuolinen Vilijanne (Filifjonk) siskontyttönsä Vilijaanan kanssa. Vilijannesta ei kerrota paljoakaan, ainoastaan se, että hän on kuollut ja oli teatterirottia Emman mies. Kuvassa Vilijannen pukeutuminen housuihin ja neuleeseen on hyvin miehekästä. Samoin hänen harteikas vartalonsa ja tuuheet viikset viittaavat miessukupuoleen.

Kuva 17 (FM, 93)

Kuva 18 (SN, 73)

Kun lähestyn vilijonkkien heimon kuvauksia paranoidilla queer-luennalla, tulee ensimmäisenä esiin hyvin perinteiset sukupuoliroolit ja heteronormatiivisuus. Varsinkin naissukupuoliset vilijonkat ovat tosi ahtaan naismallin vankeja. Heidän hermostuneisuutensa ja pahoinvointinsa voisikin johtua juuri tästä. Myös Vilijanne miespuolisena vilijonkkana näyttää toistavan perinteistä maskuliinista mieskuvaa. Hän on miehekkäästi pukeutunut, harteikas ja viiksekäs. Vilijanne on myös solminut heteronormatiivisesti avioliiton teatterirotta Emman kanssa. Näin vilijonkat rakentavat osaltaan heteronormatiivisuutta muumiromaaneissa.

2.4 Paheksuttu queerius

Paranoidilla queer-luennalla muumiromaaneista voi heteronormatiivisuuden lisäksi löytää myös paheksuttua queeriutta. Ne muutamat viittaukset, joita teoksissa on suoraan queeriuuteen voi nähdä paheksuttuna ja moraalisesti tuomittuina, kun haluaa nähdä queeriuuden ongelmana. Myöhemmin tässä tutkielmassa queeriutta lähestytään korjaavan queer-luennan kautta, joka puolestaan näkee queeriuudessa positiivisia mahdollisuuksia.

Paheksuttua queeriutta ei-normatiivisen heterouden kautta edustaa Mymmeli, johon Juksulla on suhde. Mymmeli näyttäytyy erittäin seksuaalisena ja hedelmällisenä synnyttäessään jatkuvasti uusia lapsia. Lasten isistä ei kuitenkaan anneta tarkkaa tietoa, Nuuskamuikkusen isää Juksua lukuun ottamatta. Kun Muumipappa ensi kerran tapaa Mymmelin, arvioi Mymmeli lastensa määräksi 18–19. Tullessaan tapaamaan Muumiperhettä *Muminpappans memoarer* teoksen lopussa, on Mymmelillä jo 37 lasta (ks. *MM*, 110, 170). Westin (2007, 220) mukaan sana 'mymla' tarkoittaakin Toven piireissä rakastelemista ja 'mymlor' rakastajattaria tai rakastajia. Mymmeli onkin nimensä veroinen ja selvästi eroottisin muumimaailman hahmoista.

Muita mymmelien heimoon kuuluvia hahmoja ovat Mymmelin lapset. Heitä on sekä nais- että miessukupuolisia (ks. kuva 19) (*MM*, 118). Kuvassa voi nähdä selvän eron tyttöjen ja poikien hiuksissa ja vaatteissa. Pikkupojilla on lyhyeksi leikatut hiukset ja haalarit, kun tytöillä pikkunutturat ja mekot. Naispuolisilla vanhemmilla mymmeleillä (Mymmeli ja hänen vanhin tyttärensä) on molemmilla nuttura ja mekko. Kuvassa 19 voi nähdä Mymmelin tyttären (Mymlans

dotter) mekon naisellisen rimpsuhelman ja sirot korolliset nauhakengät (*MM*, 118). Kun Mymmeli ja hänen vanhin tyttärensä esiintyvät hyvin naisellisina hahmoina, on kooltaan pienin Mymmelin lapsista, pikku Myy, täysin toisenlainen.

Kuva 19 (*MM*, 118).

Paranoidin queer-luennan avulla Mymmelistä voi nähdä muodostuvan kuvan ”huonosta naisesta”. Mymmeli ei aina tunnu tietävän edes, kuinka monta lasta hänellä täsmälleen on. Keskustellessaan Muumipapan kanssa hän sanoo: ”Jag har inte tid att vara lessen. Aderton nitton ungar att tvätta, lägga, klä av och klä på, mata, snyta, trösta och Mårran vete vad” (*MM*, 110). Hän ei siis ole varma lastensa määrästä. Vanhin tytär joutuukin ottamaan vastuuta sisarus- tensa hoidosta (*MM*, 118). Hän esimerkiksi pesee sisarusiaan (ks. kuva 19). Mymmelin tytär ottaa vastuuta myös villin pikku Myyn kasvatuksesta ja yrittää opettaa tälle käytöstapoja (ks. esim. *FM*, 10, 32). Naispuolisen Mymmelin vapaa seksuaalisuus näyttäytyykin välinpitämättömän ja huonon äidin hahmona. Paranoidilla queer-luennalla naissukupuolisen olion vapaasta seksistä ei siis muodostu positiivista kuvaa. Tutkielmassani queer nähdään myös normienvastaisena heteroseksuaalisuutena ja juuri tällaista on useita seksikumppaneita sisältävä Mymmelin vapaa seksuaalisuus. Paranoidilla queer-luennalla queeriudesta ei kuitenkaan tässä välity positiivista kuvaa.

Yhtä Mymmelin lapsista, pikku Myytä, taas voisi luonnehtia rasavilliksi poikatyöksi, joka ei performatiivisesti toista vain naissukupuolta. Pikku Myy tarjoaakin kiinnostavan vertailukoh- teen Muumilaakson muille naishahmoille. Jo kiukkuisella ilmeellä luodaan kuvituksessa mieli- kuva äreästä ja villistä poikatyöstä (ks. kuva 20) (*FM*, 57). Pikku Myy puolustaa itseään ja muita esimerkiksi puremalla (*FM*, 129–130) (ks. kuva 21). Kuvassa pikku Myy puree leijonaa

jalkaan, kun tämä ajaa näytelmässä takaa hänen siskoaan. Pikku myy ei ymmärrä, että kyse on näyttelemisestä ja puolustaa raivoisasti isosiskoaan.

Kuva 20 (FM, 57).

Kuva 21 (FM, 130).

Pikku Myyn sukupuolesta muodostuu muumiromaaneissa selkeä kuva naissukupuolisena mymmelinä, jo pelkän kuvituksessa nähdyn pukeutumisen avulla, mutta hänen seksuaalinen suuntautumisensa jää arvoitukseksi. Mikään muumiromaaneissa ei kerro hänen halustaan sitoutua mihinkään sukupuoleen. Pikku Myy tuntuu viihtyvän hyvin yksikseen. Esimerkiksi teoksessa *Pappan och havet* pikku Myy on hyvin itsenäinen ja kertoja kommentoikin Myytä: ”Lilla My var nånstans på egen hand som vanligt men det gjorde väl inte så mycket. Hon var antagligen den som klarade sig bäst i hela familjen” (PH, 35). Kertoja siis arvottaa pikku Myyn kaikista parhaiten itsekseen pärjääväksi. Muumipeikko myös ihmettelee: ”Hur bär hon sig åt, tänkte mumintrollet. Hon gör alltid vad hon har lust med och ingen opponerar sig. Hon bara gör det” (PH, 71). Pikku Myy pärjää hyvin itsekseen, parhaiten koko Muumiperheestä ja Muumipeikko myös ihmettelee, kuinka Myy tekee mitä huvittaa eikä kukaan kiellä häntä. Tässä voisi olla kyse ihailusta ja vähän kateudestakin pikku Myytä kohtaan, onhan Muumipeikko itse kiltti hahmo, joka yrittää olla muille mieliksi.

Muumiromaanien dialogin avulla pikku Myyn hahmoon tuodaan ilkeyttä ja suorapuheisuutta. Pikku Myy kiljuu ja käskee kalastajan istua ja olla niin kuin muutkin (*PH*, 204). Näin ei käyttäytyisi kukaan muu Muumiperheestä. Tyly suorapuheisuus on ennen kaikkea pikku Myyn ominaisuus. Karjalaisen (2013, 156) mukaan Myy on suorasanainen ja puhuu totta, mutta sanoo myös sellaista, mitä ei haluttaisi kuulla. Totuuden sanominen ääneen on kuitenkin usein tervehdyttävää (Karjalainen 2013, 156). Myy kuitenkin myös valehtelee esimerkiksi Nuuskamuikkuselle ja käyttäytyy muutenkin uhmakkaasti heidän kohdatessaan ensimmäisen kerran:

Var är mamma? frågade han.

Oppäten, narrades Lilla My. Har du mat?

Snusmumriken pekade med pipan. En liten kastrull full med ärtor puttrade över hans lägereld. I närheten stod en annan med hett kaffe.

Men du dricker väl bara mjölk? sa han.

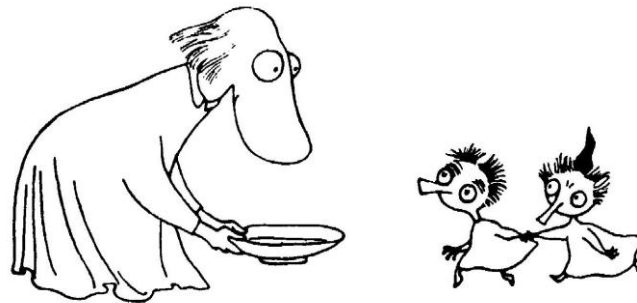
Lilla Myy skrattade föraktfullt. Utan att blinka stjälppte hon i sig två hela teskedar kaffe och åt inte mindre än fyra ärtor ovanpå. (*FM*, 74.)

Paranoidilla queer-luennalla katkelma kuvaa hyvin pikku Myyn tapaa olla. Hän tykkää pelotella tai kauhistuttaa muita, ja halveksiva pilkkaava nauru on yksi hänen leimallisista ominaisuuksistaan. Lisäksi pikku Myyn poikatyttömäisestä hahmosta välittyy ilkeys ja välinpitämättömyys toisten olioiden tunteisiin. Oman sukupuolen normienvastainen toteuttaminen ei siis näyttyädy positiivisena asiana. Ilmeisesti liioittelu ja valehteleminen kuuluu muidenkin mymmelien tapoihin, koska toinenkin Mymmelin tytär narraa matkaseuruetta ja erityisesti hyväuskoista Muumipappaa teoksessa *Muminpappans memoarer* (ks. *MM*, 97, 137).

Paranoidin queer-luennan avulla myös Tuu-tikista paljastuu sukupuolen ja seksuaalisuuden kuvaukseltaan ristiriitainen hahmo, jonka lukija voi nähdä oman tulkintansa mukaan negatiivisena tai positiivisena asiana. Tuu-tikin hahmo voi toistaa lesbonaisten butch-stereotypiaa. Jotta Tuu-tikin hahmon voi nähdä lesbona, pitää yhdistää hahmo Janssonin omaan elämään ja hänen elämänkumppaniinsa Tuulikki Pietilään. Itse romaanista tulkintaa ei voi suoraan tehdä. Tuu-tikki muumimaailman mielikuvitushahmona on myös aina eri asia kuin todellisen elämän Tuulikki Pietilä. Kirjailijalla on taiteellinen vapaus hahmon luomiseen, vaikka se perustuisikin johonkin todellisen maailman ihmiseen. Paranoidilla queer-luennalla Tuu-tikki on kuitenkin mahdollista nähdä lesbonaisen butch-stereotyypinä.

Myös Tiuhtiin (Tofslan) ja Viuhtiin (Vifslan) liittyy queerius. Nämä hahmot liittyvät myös Janssonin todellisen oman elämän rakkaussuhteeseen. Tästä kerrotaan esimerkiksi Boel Westin ja Helen Svensson toimittamassa teoksessa *Kirjeitä Tove Janssonilta* (Jansson, 2014). Myssypäinen Tiuhti kuvaa Tove Janssonia itseään ja Viuhti hänen rakastettuaan Vivica Bandleria. Tiuhtin ja Viuhtin kerrotaan elävät symbioosissa ja puhuvat omaa kieltään. (Jansson 2014, 283–284.) Tätä taustaa vasten voimme tulkita hahmojen olevan naissukupuolisia, mutta ulkonäöltään hahmot ovat varsin androgyynejä. Ei myöskään ole itsestään selvää, että fiktiiviset hahmot ovat esikuviansa kanssa samaa sukupuolta. Oikeastaan heidän ulkonäössään vain leningit viittaavat suoraan naissukupuolisuuteen (ks. kuva 22) (TH, 110).

Kuva 22 (TH, 110).

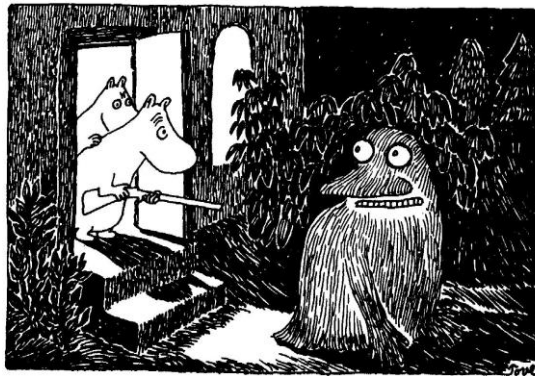
Mutta miessukupuolisella Hemulillakin on leninki. Kuten kuvassa näkyy Tiuhti ja Viuhti ovat lyhythiuksisia, eikä heillä ole esimerkiksi pitkiä silmäripsiä tai muita feminiinisyyteen liitettyjä merkkejä. Lisäksi Tiuhtin myssy ei ole erityisen naisellinen, vaan muistuttaa enemmänkin sukupuolineutraalia tonttulakkia. Myöskään persoonapronominien etsiminen tekstistä ei nyt auta, koska Viuhti ja Tiuhti esiintyvät koko ajan yhdessä ja heihin viitataan monikkomuodoilla. Jos lukijalla ei ole tietoa hahmojen taustasta, voikin heidän sukupuolensa ja seksuaalisuutensa jäädä täysin pimentoon. Tämä voisi kirjailijan puolesta olla tahallista, sillä tarinan kannalta hahmojen sukupuolella tai seksuaalisella suuntautumisella ei ole merkitystä. Teokseen kätkeytyvä queerius, Tiuhtin ja Viuhtin lesborakkauden suhteen muodossa, pysyy paremmin piilossa, kun hahmot jätetään androgyyneiksi, jolloin kukaan ei voi väittää niiden yksiselitteisesti olevan jotain sukupuolta tai edustavan tiettyä seksuaalisuuden suuntausta.

Paranoidin queer-luennan avulla esiin nousee Tiuhti ja Viuhti -hahmojen androgyynisyys ja peitelty lesborakkaus. Lesborakkauden kuvauksen kätkeyminen on tietenkin itsestään selvää

Trollkarlens hatt -romaanin 1940-luvun suomalaisessa julkaisukontekstissa. Eihän lesborakkaudesta olisi voinut kirjoittaa avoimesti, varsinkaan kun kyse on myös lapsille suunnatusta teoksesta. Tiuhtin ja Viuhtin lesborakkauden symbolina näen Kuningasrubiini. Kuningasrubiinin rakkauden symboliksi on tulkinnut myös Westin (2008, 188), ja hän kutsuukin Kuningasrubiinia suureksi symboliksi. Kuningasrubiini on rakkauden kuva ja tätä rakkautta tavoittelevat niin Mörkö (Mårran), Taikuri (Trollkarlen) kuin Tiuhti ja Viuhtikin. Lopulta Tiuhti ja Viuhti saavat pitää Kuningasrubiininsa ja rakkautensa. Paranoidilla queer-luennalla huomioni kiinnittyi erityisesti lesborakkauden kätkemiseen. Rikollinen ja paheksuttu queerius piti kätkeä.

Paheksuttua queeriutta muumiromaaneissa voi edustaa myös Mörkö. Ruotsinkielisissä teoksissa Mörön sukupuoli selviää käytetyn hon-pronominin avulla, mutta suomennoksissa hän-pronomini on sukupuolineutraali (vrt. esim. *TH*, 118 ja Jansson 2018b, 117). Suomeksi muumiromaaneja lukevalle Mörön sukupuoli jääkin epäselväksi. Kuten kuvassa 23 voi nähdä, mikään Mörön ulkomuodossa ei viittaa selvästi mihinkään sukupuoleen.

Kuva 23 (*TH*, 118).

Mörön naissukupuolisuuteen voi kuitenkin viitata jollain tasolla hänen nimensä, jonka voi yhdistää ruotsinkielisen spök-sanaan ja sitä kautta spöksidan-termiin. Kuisma Korhosen (2015, 144) mukaan spöksidan oli muumiromaanien kirjoittamisen aikaan koodattu ilmaus lesbou-delle. Spök-sana merkitsee suomeksi aavetta, mutta mielestäni möröt ja aaveet kuuluvat samaan pelottavien mielikuvitusolentojen kategoriaan. Muumimaailmassa on kuitenkin myös varsinainen aave (spöket), jonka kanssa Muumipappa ystäväystyy ja antaa tämän muuttaa omaan taloonsa Itsevaltiaan saarella (*MM*, 134–135). Kuvassa 24 aave neuloo omassa sängyssään (*MM*, 135).

Kuva 24 (MM, 135).

On mielenkiintoista, että Juksu käyttää aaveesta puhuessaan han-pronominia (ks. MM, 132), vaikka spöket-nimi voisi viitata lesbouteen, kuten aiemmin kerroin. Aaveen sukupuolesta ei kuitenkaan missään vaiheessa varsinaisesti puhuta. Sen, että Muumipappa pyytää aaveen asumaan luokseen voi tulkita lesbouden hyväksymiseksi tai sitten vain erilaisuuden hyväksymiseksi. Muumipappa sanoo: ”Hör du spöke, sade jag. Har du lust att bo hos mig? Jag är lite ensam. Naturligtvis – jag är inte precis rädd av mig men ibland blir det ganska kusligt om nätterna...” (MM, 134.) Muumipappa tuntuu kaipaavan seuraa. Romaanin henkilöahhmona aave on pinnallisempi kuin Mörkö. Aave myös esiintyy vain *Muminpappans memoarer*-teoksessa, eikä useammissa romaaneissa niin kuin Mörkö. Aave voi tosin olla teoksessa vain Muumipappan kummitusjuttu, onhan Muumipappa epäluotettava kertoja.

Paranoidilla queer-luennalla itse Mörön voi kuitenkin halutessaan nähdä myös heteroseksuaalisena, jos tulkitsee hänen kiintymyksensä Muumipeikkoon seksuaalisena. Mörkö seuraa Muumiperhettä saarelle teoksessa *Pappan och havet* ja Muumipeikko alkaa iltaisin tavata Mörköä saaren rannalla. Lopulta Mörkö muuttuu ja lämpenee, kun saa huomiota Muumipeikolta. Tästä Muumipeikon ja Mörön viimeisestä tapaamisesta kerrotaan:

Mårran satt och väntade i sandstranden. Mumintrölet kom emot Mårran utan stormlykta, han stannade vid båten och tittade på henne. Det fanns ingenting han kunde göra. [...] Och plötsligt började Mårran sjunga. Hon satte igång med sin glädjesång och vaggade fram och tillbaka med flaxande kjolar, hon stampade runt i sanden och visade på alla sätt hon kunde att hon var glad över att han kom. [...] Han stod alldeles stilla medan Mårran dansade färdigt. Han såg henne tassa bort utmed stranden. När hon var försvunnen gick Mumintrölet ner i sanden, han kände på den. Den var inte frusen längre. Sanden var som vanligt och den kröp inte. (PH, 198–199.)

Kuten sitaatista käy selville Mörkö ilahtuu nimenomaan siitä, että Muumipeikko tapaa häntä, eikä välitä myrskylyhdystä ja sen valosta. Mietinkin, onko valo oikeastaan edustanut Mörölle muiden olioiden läheisyyttä ja seuraa, konkreettisen valon ja lämmön sijaan. Selvästi Mörkö on hakenut hyväksyntää ja helpotusta yksinäisyyteensä.

Mörön seksuaalisuutta pohtiessa viittaus lesbouteen on tulkintani mukaan kuitenkin osuvin, jos ajatellaan Muumipeikon löytävän oman homoseksuaalisuutensa teoksessa *Pappan och havet*. Aiemmassa sitaatissa kerrottiin Muumipeikon ja Mörön kohtaamisesta, jossa Mörkö lämpeni, mutta myös Muumipeikko kohtasi Mörön rohkeasti ilman valon turvaa. Hän siis tulkintani mukaan hyväksyi oman homoseksuaalisuutensa. Nähdäkseni Mörkö ja Muumipeikko auttoivat toisiaan hyväksymään seksuaalisuutensa. Tätä tulkintaa Muumipeikon seksuaalisuudesta rakentaa niin Muumipeikon voimakas kiintymys Nuuskamuikkuseen (ks. esim. *TH*, 129) kuin salattu rakastuminen merihevosiiinkin (ks. *PH*, 71, 134), mistä kerron myöhemmin lisää. Tulkintaani tukee myös Tove Janssonin biografia. Onhan Tove Jansson itse kertonut Muumipeikon olevan hänen alter egonsa (Karjalainen 2013, 156). Tämä on kuitenkin vain yksi tulkinnan mahdollisuus. Näin tulkittuna Muumipeikon seksuaalisuus kuitenkin muotoutuu homoseksuaalisuudeksi hänen henkilöhahmonsa kehittyessä.

Henkilöhahmojen tutkimuksessa on käytetty hahmojen jakoa muuttuviin ja muuttumattomiin. Muumiromaanien yhteydessä Sari Valkeajoki (2003, 109–112) puhuu muuttumattomista ja muuttuvista hahmoista. Muuttumattomat hahmot eivät hänen mukaansa kehity tai halua kehittyä, vaan pysyvät aina samanlaisina. Tällaisia ovat esimerkiksi Tuu-tikki, Mymmeli ja pikku Myy. Muumipeikon kompleksisuus ja oman identiteetin etsintä taas viittaa selvästi häneen muuttuvana hahmona. Oikeastaan koko Muumiromaani-sarjan voi sanoa kuvaavan Muumipeikon kehittymistä aikuiseksi ja siihen liittyviä muutoksia. Myös Mörön hahmo muuttuu. Ehkä Mörkö on aluksi kylmä ja yksinäinen juuri sen takia, että on menettänyt rakkauden. Rakkautta symboloi Kuningasrubiini, jonka Tiuhti ja Viuhti ovat varastaneet Möröltä. Rakkaus on siis varastettu häneltä. Tämän voisi nähdä viittauksena siihen, kuinka todellisessa maailmassa homoseksuaaleilta oli viety oikeus rakastaa kumppaniaan avoimesti. Tarina luo mahdollisuuden kritisoida yhteiskunnassa tuolloin vallinneita lakeja, jotka pitivät homoseksuaalisia tekoja rikollisena.

Muumimamma myös huijaa Mörköä vaihtamaan Kuningasrubiinin Taikurin hattuun, joka muuttaa kirsikat rubiineiksi (TH, 124–125). Mörkö ei kuitenkaan tiedä, ettei taika kestä ikuisesti vaan tavarat muuttuvat ennalleen tai hatusta saattaa tulla myös ikäviä asioita. Muumimamman esitellessä Taikurin hattua Muumilaakson kalleimpana tavarana ja laittaessaan kirsikat sen sisään kuiskaakin Nuuskamuikkunen Hemulille: ”Bara det inte blir nånting otäckt av dem – ” (TH, 124). Nuuskamuikkunen siis toivoo, ettei totuus Taikurin hatusta paljastuisi. Todellisen rakkauden sijaan Mörölle tarjotaan väliaikaista korviketta.

Paranoidilla queer-luennalla tämän queer-hahmon ei ajatella ansaitsevan oikeaa aitoa rakkautta. Korhosen (2015, 146) mukaan Mörön hahmoa on kuitenkin tulkittu monella tavalla, eikä Mörkö ole siisti selkeä allegorinen hahmo. Mörkö ei ole hänen mukaansa vain Stalin, Muumimamman pimeäpuoli tai homofobia vaan meillä kaikilla on oma Mörkömme (Korhonen 2015, 146). Näiden Korhosen (2015) esittämien erilaisten tulkintojen lisäksi tarjoan oman perustellun tulkintani Möröstä; rakkautta etsivänä lesbona homofobisessa maailmassa. Kun Mörkö Muumipeikon toimesta kokee tulleen hyväksytyksi sellaisena kuin on, hän muuttuu ja luotaantyöntävä kylmyys on poissa. Kylmyyden avulla Mörkö on pystynyt pitämään muut oliot loitolla itsestään ja salaisuutensa turvassa.

Paranoidin queer-luennan avulla Mörön voi siis nähdä hyljeksittynä queer-hahmona. Esimerkiksi kun Kuningasrubiinin omistajuudesta käydään oikeutta, oikeastaan vain Nipsu pitää Mörön puolta, ja kuten jo aiemmin mainitsin, jopa Muumimamma huijaa Mörkö parkaa. Oikeudenkäynnissä Nipsun puolustettua Mörköä, sitä kommentoi tuomarina toimiva Niisku ja Muumiperhe seuraavasti:

Mårran behöver inget försvarstal, sa han. Dessutom är din synpunkt känslobetonad och det är Hemulens också. Vittnena fram! Uttala er!
Vi tycker hemskt bra om Tofslan och Vifslan, ansåg muminfamiljen. Mårran ogillade vi från början. Det är sorligt om hon måste ha sitt Innehåll tillbaka. (TH, 122–123.)

Sitaatissa Mörön ei katsota ansaitsevan puolustuspuhetta ja se, että Muumiperhe ei pidä Möröstä on peruste, miksi Mörön ei pitäisi saada matkalaukun sisältöä takaisin itselleen. Lopulta Mörkö suostuu myymään matkalaukun sisällön Tiuhtille ja Viuhtille, koska tuomari tätä ehdottaa (TH, 124). Queer-hahmo Mörkö ei siis saa oikeutta ja omaisuuttaan takaisin, vaan joutuu

myymään sen. Mörköä siis kohdellaan epäoikeudenmukaisesti. Mörkö vaikuttaakin olevan muumimaailman toiseutetuin hahmo, mistä kerron lisää seuraavassa luvussa 3.

Kun Muumipeikon queeriuutta tarkastellaan lisää, merihevosilla teoksessa *Pappan och havet* on oma roolinsa. Vaikka merihevesten rooli ei ole suuri, niin heidän vaikutuksensa Muumipeikon seksuaalisuuden heräämiseen on merkittävä. Muumipeikko ihastuu merihevosiin ensin majakasta löytämänsä vanhan kalenterin takia, jossa on kuva kauniista merihevosesta (PH, 71). Muumipeikko ajattelee: ”Hur kunde någon måla så vackert!” ja kerrotaan, että Muumipeikko ”– – ställde bilden på byrån och betraktade den länge” (PH, 71). Myöhemmin Muumipeikko vie kalenterin salaiseen piilopaikkaansa (PH, 134). Tätä kalenterikuvaan ihastumista voi ajatella teiniksi kasvaneen Muumipeikon ihastumisena tyttökalenterin tyttöön.

Muumipeikko kohtaa merihevoset myös oikeasti rannalla ja ihastuu niihin lopullisesti. Se merihevonon, jonka kanssa Muumipeikko rannalla puhuu, on ainakin tekstissä käytetyn hon-pro-nominin mukaan naissukupuolinen (PH, 110). Toisen merihevoson sukupuolta ei tekstissä varsinaisesti kerrota, mutta molempien merihevesten kuvataan käyttäytyvän samoin: ”De var obeskrivligt vackra och lätta och de visste om det, de koketterade hänsynslöst och självfallet – för varandra, för sig själva, för ön eller havet, det gick på ett ut” (PH, 81). Merihevoset kuvaillaan kauniiksi ja kepeiksi. Heidän kerrotaan tietävän kauneudestaan myös itse ja keimailevan kaikkien kanssa. Kuvasta 25 voi nähdä merihevosia, mutta tämän kuvan perusteella merihevesten sukupuoleen liittyvistä piirteistä ei voi päätellä mitään (PH, 149).

Kuva 25 (PH, 149).

Muumipeikon merihevosii ihastuminen on mahdollisesti teini-ikään liittyvää ihastumista, joka ehkä osaltaan auttaa Muumipeikkoa kasvamaan ja löytämään lopulta oman seksuaalisuutensa. Paranoidin queer-luennan avulla merihevoset näyttäytyvät stereotyyppisinä, itserakkaina, kauniina naisina, jotka eivät välitä muiden tunteista. Merihevoset kiusoittelevat ihastunutta Muumipeikkoa ja naureskelevat tälle. He esimerkiksi pilkkaavat Muumipeikkoa, koska hän on antanut löytämänsä hevosenkengän äidilleen ja kiusoittelevat tulemalla Muumipeikon lähelle. Tästä kerrotaan:

– – Mumintrollet hörde sjöhästarna skratta.
 Hörde du? Hörde du? ropade de till varandra. Han har gett den åt sin mamma! Sin mamma! Sin mamma!
 De galopperade emot honom och strök tätt förbi, manarna slängde över hans nos, mjukt och lite kvävande som ängsull. (PH, 109.)

Kiusoittelu osoittaa merihevosten pitävän Muumipeikkoa äidin pikkupoikana, eivätkä he tunne oikeasti mielenkiintoa Muumipeikkoa kohtaan. Merihevoset eivät tosin itsekkään vaikuta kovin aikuisilta, koska pilkkaavat julmasti heihin ihastunutta nuorta Muumipeikkoa.

Paranoidi queer-luenta paljastaa kätkeyn lesborakkauden, kun tulkitaan Muumipeikko Tove Janssonin alter egona. Muumipeikko huomaa ihailevansa kalenterin kaunist merihevosta, joka on yhtä aikaa saavuttamaton, kielletty ja houkutteleva. Muumipeikon heteroseksuaalinen hahmo kätkee kuitenkin tehokkaasti queeriutta muumiromaaneissa. Paranoidilla queer-luennalla Muumipeikon ihastumisen merihevosii voi kuitenkin olla myös heteroseksuaalisen teinipojan ihastumista ”kalenterityttöön”. Paranoidin queer-luennan metodilla muumiromaanista löytyykin paljon heteronormatiivisuutta, mutta myös vähän paheksuttua queeriutta. Siinänsä löytö ei yllätä, kun otetaan huomioon teosten julkaisu konteksti ja rooli lastenkirjallisuutena. Korjaavalla queer-luennalla on kuitenkin mahdollisuus nähdä paljo enemmän queeriutta ja ennen kaikkea queerius positiivisena, nautintoa ja onnellisuutta tuottavana asiana.

3 Toiseus ja toiseuttaminen

Toiseudella tarkoitetaan yksinkertaistetusti meidän ja muiden vastakkainasettelua. Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään erilaisuudesta, vaan vastakkainasetteluun yhdistyy vallankäyttöä. Toinen tai toiset nähdään itseä tai omaa ryhmää huonompana. Toiseuteen liittyy siis keskeisesti kysymys myös siitä, kuka valtaa käyttää ja toiseuttaa muita. Löytyn (2005, 181) mukaan toiseus tutkimuskäsitteenä voi antaa hyvän lähtökohdan erilaisten valtasuhteiden tunnistamiseen. Kun toiseuden syntymisen mekanismi tunnistetaan, voidaan ymmärtää, ettei kyse ole ihmisen ominaisuudesta, vaan toiseus on seurausta tietynlaisista kohtaamisista tai tavoista nähdä (Löytty 2005, 181). Löytyn (2015, 181) mukaan toiseuden käsitteen huolellinen käyttö analyysin välineenä voi auttaa muuttamaan esitys- ja toimintatapoja, jotka tuottavat eriarvoisuutta. Muumiromaanien toiseuden analyysi voikin auttaa lukijaa näkemään toisten erilaisuuden voimavarana uhan sijaan ja suhtautumaan empaattisesti myös Mörköön, tuohon muumi maailman toiseutetuimpaan henkilöhahmoon.

Muumimaailma on kuitenkin mielikuvitusmaailma, eivätkä siellä siis päde kaikki todellisen maailmamme lainalaisuudet ja säännöt. Se, mikä toiseuttaa todellisessa maailmassa, ei välttämättä luo toiseutta muumimaailmassa ja päinvastoin. Mutta muumimaailmakin on yhteisö, ja se muodostuu yhteisössä jaettujen arvojen varaan. Yhteisön ulkopuolelle jäävät toiset eli ne, jotka eivät jaa samoja arvoja (Laajarinne 2011, 151). Toiseuden vastaparina on vapaus. Laajarinne kirjoittaa: "Vapaudessa on kysymys vaihtoehtoista, ja vaihtoehdot ovat aina uhka sille, mitä pidetään ainoana oikeana" (mt., 152). Muumiromaaneissa onkin paljon vapautta ja vähemmän toiseutta. Kuten myöhemmin tässä luvussa argumentoin esimerkiksi ristiinpukeutuminen, ihonväri tai ekonominen asema eivät toiseuta muumimaailmassa, vaan henkilöhahmojen erilaisuus hyväksytään. Muumimaailmaan kuuluva vapaus olla erilainen ja tulla hyväksytyksi juuri sellaisena kuin on, toimii toiseutta ja toiseuttamista vastaan.

Toiseutta ja toiseuttamista tarkastellessa ensimmäisenä kiinnitän huomioni muumiromaanien teemoihin. Susanna Suomelan (2014, 140) mukaan teema yksinkertaisuudessaan tarkoittaa sitä, mistä tekstissä on kyse eli mistä se syvällisemmin kertoo. Suomela (2014, 149–150) esittää lukijan olevan sidoksissa tekstin teemaan, koska teemojen konstruoiminen tekstistä on lukijan itse tehtävä. Teemojen konstruoimiseen vaikuttaa lukijan kompetenssi ja arvomaailma

sekä lukijan emotionaaliset ja aatteellisista lähtökohdat. Lukijan tulkintaa kuitenkin rajaa ja ohjaa teksti. (Suomela 2014, 149–150.) Pakenemisen ja pakolaisuuden, oikeudenmukaisuuden ja rakkauden teemat olen lukijana konstruoinut muumiromaanien tärkeimmiksi. Teemana rakkaus pitää sisällään monia erilaisia rakkauden muotoja: romanttisen rakkauden, lähimmäisen rakkauden ja lähimmäisen rakkauteen liittyvän toisten erilaisuuden hyväksymisen. Toki muumiteoksissa on mahdollista löytää paljon muitakin teemoja, mutta näiden valitsemieni teemojen kautta tarkastelen toiseuden rakentumista teoksissa niin paranoidin kuin korjaavankin queer-luennan metodeilla. Valintani perusteena on kyseisten teemojen esiin nouseminen jokaisessa yhdeksässä muumiromaanissa.

3.1 Sosio-ekonomiseen asemaan ja ikään liittyvä toiseus

Muumimamma ja Muumipeikko ovat ensimmäisessä muumiteoksessa *Småtrollen och den stora översvämningen* pakolaisia. He etsivät Muumipappaa ja pakenevat tuhotulvaa. Muumipappa on aiemmin lähtenyt pois heidän yhteisestä kodista ja liittynyt hattivattien matkaan. Lopulta Muumipappa löytyy ja Muumiperhe päätyy Muumilaaksoon. Laaksosta perhe myös löytää Muumipapan rakentaman talon, jota tulva on kuljettanut. Myös muissa muumiromaanissa esiintyy monenlaista pakolaisuutta ja pakenemistä. Pakenemisen tai pakolaisuuden teema on nähdäkseni läsnä jollain tasolla kaikissa kohdeaineistoni muumiteoksissa, mutta erityisesti ne korostuvat analysoimani muumiromaanien sarjan ensimmäisissä, toisessa ja viimeisessä teoksessa. Aluksi paetaan katastrofeja, mutta pakenemisessä on mukana heti myös henkisiä Aspekteja, kuten pelon tunteiden ja ongelmien pakenemistä. Pakeneminen on keino selviytyä. Korjaavalla queer-luennalla pakenemisen ja pakolaisuuden teemat auttavat meitä ymmärtämään toisten hätää ja tunteita, sekä suhtautumaan myötätuntoisesti erilaisiin oloihin ja kunnioittamaan kaikkia juuri sellaisina kuin he ovat. On silti hyvä muistaa, ettemme voi koskaan täysin ymmärtää toisen kärsimystä ja jokaisen pakolaisen kokemus on omanlaisensa ja erityinen.

Sari Kivistö ja Sami Pihlström (2022, 203) tuovat esille pakolaisuuteen kuuluvaa pakollista tarinaa kärsimyksestä, jota pakolaiset eivät ole itse valinneet. Samoin toiseus ja haavoittuvuus nähdään heidän mukaansa stereotyyppisesti osana maahanmuuttajien identiteettiä. Tämä on oleellinen huomio muumiromaanien pakolaisia ajatellessa. Paranoidin queer-luennan avulla

yritän kaivaa esiin pakolaisuuteen liittyviä sorron rakenteita, mutta muumimaailmassa pakolaisuus ja pakeneminen sinänsä eivät näytä aiheuttavan hahmoille toiseutta, onhan myös Muumiperhe Muumilaaksoon saapunut pakolaisperhe. Missään kohtaa muumiromaaneja heihin ei tämän takia suhtauduta toisina, vaan heitä arvostetaan juuri sellaisina kuin ovat. Tosin vaikuttaa siltä, että melkein kaikki Muumilaakson asukkaat ovat saapuneet jostain muualta, joten niin sanottuja alkuperäisasukkaita, jotka kenties tuntisivat olonsa uhatuksi, ei näytä olevan Piisamirottaa lukuun ottamatta.

Teoksessa *Kometen kommer* Muumiperhe tutustuukin Piisamirottaan, jonka kodin Muumiperhe vahingossa hajottaa rakentaessaan siltää joen yli (ks. *KK*, 18–19). Piisamirotta on siis asunut Muumilaaksossa ennen Muumiperheen sinne muuttoa. Piisamirotta ei kuitenkaan tunnu juuri välittävän kotinsa sortumisesta, vaan jää tyytyväisenä asumaan Muumitaloon, kun hänet sinne kutsutaan (ks. *KK*, 19–22). Ainakaan tällä aiemmin Muumilaaksossa asuneella oliolla ei siis tunnu olevan mitään Muumilaaksoon muuttaneita pakolaisia, muumeja vastaan.

Pakolaisista myös käytetään muumiromaaneissa sanaa vieraat (*gästerna*), joka kertoo arvostuksesta ja siitä, että pakolaiset ovat tervetulleita Muumilaaksoon. Erityisesti Muumimamman suhtautuminen pakolaisista huolehtimiseen ja heidän auttamiseensa on tärkeää, koska Muumimamma on viisas auktoriteetti Muumilaaksossa. Tämä viesti välittyy seuraavasta *Trollvin-ter*-teoksen katkelmasta:

Och alla säker: Du ska inte lägga in så mycket sylt – och rätt vad det blir alltihop uppätet!
 Mumintrollet rodnade.
 Har My berättat..., sa han.
 Javisst, sa mamman. Tack och lov att du tog hand om gästerna så jag inte fick stå där med skammen. Och vet du vad, huset är liksom mycket luftigare utan en massa mattor och småsaker. Dessutom behöver man inte städa så ofta. (*TV*, 128–129.)

Muumimamma kiittää katkelmassa Muumipeikkoa vieraista huolehtimisesta. Muumimamma näkee hyviä puolia siinä, että hänen tekemänsä hillot ovat tulleet tarpeeseen ja siivoaminen on helpompaa, kun ei ole niin paljon tavaraa. Pakolaiset kun ovat vieneet osan tavaroista. Sana-
 linnat ovat tärkeässä osassa toiseuden rakentumisessa ja myös siinä, että sitä ei rakennu.

Muumimamman suhtautuminen ja sanavalinnat ikään kuin pyyhkivät pois muodostumassa olleen pakolaisten toiseuden, jota rakensi Muumiperheen hillojen syöminen ja tavaroiden ottaminen. Paranoidilla queer-luennalla huomio kohdistuukin näihin pakolaisista kerrottuihin negatiivisiin asioihin ja pakolaisista muodostuvaan kuvaan ahneina varkaina ja toisina, jotka eivät kunnioita yhteiskunnan sääntöjä. Korjaavalla queer-luennalla voi kuitenkin nähdä positiivisia mahdollisuuksia, kuten Muumimammakin näkee, ja pakolaisten toiseus on poissa. Vieraanvaraisuus ja anteliaisuus on muumimaailmassa tärkeämpää kuin tavarain omistaminen.

Pakolaisten toiseutta todellisessa maailmassa lisää usein heidän huono taloudellinen asemansa, mutta köyhyydellä ei Muumilaaksossa tunnu olevan väliä, eikä köyhyyttä nähdä toiseuttavana tilanteena. Oikeastaan muumimaailmassa ennemminkin tuomitaan liiallinen omistaminen ja ahneus. Muumipeikko ja Tuu-tikki keskustelevat Muumitalon tavaroista: ”Nån bär bort saker ur pappas hus. Det är väl bara skönt, sa Too-ticki muntert. Du har alldeles för mycket saker omkring dig. Och saker som du minns och saker du drömmer om.” (TV, 35.) Kun Muumipeikko valittaa kadonneista tavaroista, yrittää Tuu-tikki selittää, että Muumiperheellä on aivan liikaa tavaraa. Samoin Nuuskamuikkunen yrittää oman kertomuksensa avulla saada Nipsun ymmärtämään, että omaisuus voi viedä vapauden, jos siihen kiintyy liikaa teoksessa *Det osynliga barnet och andra berättelser* (ks. DOB, 159–171). Hyvin vähän omistavat Tuu-tikki ja Nuuskamuikkunen ovat Muumiperheen arvostamia, ja muumimaailmassa Muumiperheellä ja varsinkin Muumimammalla tuntuu olevan ylin auktoriteetti. Hän päättää mikä on oikein.

Myös metateksti; kirjailijan huomautus ”Cedric”-tarinan lopussa, korostaa muiden arvojen tärkeyttä muumimaailmassa omistamisen ja rahan sijaan. Tämä sulkuihin kirjoitettu tekijän huomautus (Förf. anm.) myös selittää lukijalle, kuinka Nipsu saa lelukoiraansa takaisin: ”Sniff hittade honom kvarglömd ute i regnet och tog honom tillbaka hem till sig. Månstenen hade tyvärr regnat bort och hittades aldrig. Men Sniff fortsatte trots detta att älska Cedric, även om han nu gjorde det bara för kärleks skull. Och det hedrar honom på sätt och vis” (DOB, 171). Sulkuihin kirjoitettu kirjailijan huomautus on metateksti, joka irrottaa lukijan fiktiivisestä maailmasta tuomalla hänet tietoisesti kirjailijasta ja hänen mielipiteistään. Siinä esitetään myös tämä arvostelma Nipsusta: ”Och det hedrar honom på sätt och vis” (DOB, 171), joka saa lukijan miettimään lauseen tarkoitusta. Lause jättää kirjailijan mielipiteen Nipsusta vähän epäselväksi. Juuri tuo sana tavallaan (på sätt och vis) luo epävarmuutta tulkintaan. Kyse voi ollakin

metatekstin käytöstä enemmänkin kerronnan tehokeinona, eikä varsinaisesta kirjailijan mieliteiden tuomisesta esiin.

”Cedric”-tarinassa on myös upotus, eli Nuuskamuikkunen kertoo Nipsulle tarinaa kertojan kertoman tarinan sisällä. Rimmon-Kenanin (1991, 117) mukaan fiktiivisen henkilöhahmon kertoma tarina muodostaa toisen asteen kertomuksen ja tästä tasosta hän käyttää nimitystä hypodiegeettinen taso. Tarinalla välitettävät arvot tuntuvat tärkeiltä, koska niitä korostetaan sekä metatekstin että upotuksen avulla. Kerronnan sanavalinnat kuitenkin herättävät ajatuksia, kuten se, että Nipsun rakkaus arvottomaan leluun on hänelle vain tavallaan kunniaksi. Kerronnassa on tässä särö. Säröllä tarkoitetaan poikkeamaa teoksen yleisestä linjasta (Hosiaisuusluoma 2003, 293). Tässä kohtaa poikkeama syntyy suhtautumisessa omaisuuteen. Kyse voi tosin olla Nipsun iästä ja lapsellisuudesta, jolloin hänen tekoaan ei ajatella muuna kuin lapsen rakkautena leluunsa.

Ikään ja ennen kaikkea vanhenemiseen liittyvä toiseuden kokemus muumiromaaneissa on teoksessa *Sent i november* tapahtuva Ruttuvaarin (Onkelskruttet) pakeneminen Muumilaaksoon. Vanha ja huonomuistinen Ruttuvaari kokee tulleen syrjityksi sukulaistensa toimesta. Ruttuvaari ajattelee:

De kommer på söndagarna. De skriker artiga frågor därför att de aldrig kan lära sig att man inte är döv. De försöker talas å enkelt som möjligt för att man ska förstå vad det är fråga om. De säger godnatt och går hem till sig själva och spelar och dansar och sjunger ända till nästa morgon. (SN, 41–42.)

Ruttuvaari kokee, että häntä pidetään kuurona ja tyhmänä ainoastaan vanhuuden takia. Katkelmasta välittyy ulkopuolisuuden tunne. Sukulaiset vain käyvät katsomassa, eikä hän enää varsinaisesti ole osa heidän elämäänsä. Vanhuus tekee hänestä toisen ja sukulaiset toiseuttavat Ruttuvaaria stereotyyppioimalla hänet vanhaksi mieheksi, joka ei kuule eikä enää oikein ymmärräkään mitään. Samalla tavoin todellisessa maailmassa usein puhutaan kovaa vanhuksille, ilman että otetaan selvää siitä, onko heidän kuulossaan vikaa. Vanhuus ei myöskään automaattisesti tee kenestäkään tyhmää.

Paranoidilla queer-luennalla nousee esiin, kuinka Ruttuvaaria toiseutetaan ikänsä ja heikentyneen fyysisen suorituskykynsä takia, mutta korjaavan queer-luennan avulla Ruttuvaarin voi nähdä saavan osakseen rakkautta ja hoivaa. Sukulaiset käyvät katsomassa häntä ja yrittävät auttaa. On vaikeaa vanheta, eivätkä sukulaiset pysty täysin käsittämään Ruttuvaarin kärsimystä sen takia. Kivistön ja Pihlströmin (2022, 188) mukaan ruumiin ikääntymisen valta näkyy esimerkiksi vanhuksen elämänpiirin pienenemisenä. Heidän mukaansa vanhuksen dementia taas vaikuttaa muuttamalla suhdetta aiempaan minään ja kieleen, kun henkilön muistot katoavat. Ruttuvaari muun muassa joutuu keksimään itselleen uuden nimen, kun ei muista oikeaa nimeään (SN, 41–42). Ruttuvaari vaikuttaakin oikeasti kärsivän monista vanhuuden vaivoista. Hän esimerkiksi luulee puhuvansa mummien esi-isän kanssa, vaikka juttelee omalle peilikuvalleen ja epäilee vainoharhaisesti sukulaistensa pitävän jatkuvasti juhlia ilman häntä (ks. SN, 44, 146–147). Huono näkö ja vainoharhat kuuluvat huonon muistin lisäksi välillä vanheneamiseen. Vanhuus ja siihen liitetyt stereotypiat toiseuttavat Ruttuvaarin.

Ikään liittyvää toiseutta muumiromaaneissa käsitellään myös lasten kautta. Lapsiin kohdistuvaa toiseuttamista tapahtuu teoksen *Muminpappans memoarer* löytölasten kodissa. Muumipappa kertoo:

Och ännu värre; ingen fick gå upp om natten för att äta, prata eller promenera!
 (Det var nätt och jämnt att vi fick kissa!)
 [...]
 Jag måste hålla svansen i fyrtiofem graders vinkel när jag hälsade! (MM, 16.)

Yöllinen liikkumiskielto ja pakollinen hiljaisuus tuovat mieleen lastenkotia ennen vankilan ja sääntö hännän pitämisestä 45 asteen kulmassa tervehdittäessä yhdistyy armeijan tervehdykseen. Löytölapsilla heidän ikänsä ja sosioekonominen asemansa toiseuttavat heidät suhteessa löytölasten kodin pitäjään Hemulin tätiin ja muihin aikuisiin, eikä heillä ole muuta vaihtoehtoa kuin totella. Tai sitten karata, kuten Muumipappa tekee. Korjaavalla queer-luennalla Muumipappan voikin nähdä lapsena vastustavan vallankäyttöä. Karkaamalla hän luopuu lapsen roolistaan ja samalla poistuu toiseus.

Lisäksi lapsia toiseutetaan muumiromaanissa *Farlig midsommar*, jossa Nuuskamuikkunen kapinoi Puistonvartijaa vastaan. Nuuskamuikkunen ei pidä puiston kieltotauluista ja siitä etteivät

lapset saa vapaasti leikkiä puistossa (ks. *FM*, 76–77). Seuraava katkelma kertoo Nuuskamuikkusen aikeista: ”Det finns bara en son jag tycker riktigt illa om, och det är den här parkvakten. Jag tänker riva ner alla plakater om saker som är förbjudna!” (*FM*, 77). Nuuskamuikkunen repiikin kaikki kieltokyltit pois puistosta. Samalla puistossa olleet lapset kokevat Nuuskamuikkusen vapauttaneen heidät. (*FM*, 80.) Paranoidilla queer-luennalla voi havaita, että lapsia kohdellaan toisina. Puistossa lapset jäävät valtaa käyttävien hemulien armoille, eikä heillä ole mitään valtaa omiin asioihinsa. He eivät saa leikkiä kuin hyvin rajoitetusti. Lapset ovatkin aina jotenkin toisia aikuisiin nähden eläessään aikuisten holhoavan vallan alla.

Puiston tapahtumiin liittyy vahvasti myös oikeudenmukaisuuden teema. Oikeudenmukaisuutta käsitellään *Farlig midsommar* -teoksessa virkavaltaa vastustavan Nuuskamuikkusen avulla. Nuuskamuikkunen kapinoi puiston käytön kieltoja vastaan repimällä irti kaikki kieltotaulut (ks. *FM*, 76–77). Puistonvartija taas ei tiedä kuka kyltit on poistanut ja vangitsee Niiskuneidin, Muumipeikon ja Vilijaanan, jotka ovat sytyttäneet kylttikasan palamaan, luullessaan kylttejä roskiksi (*FM*, 90). Seuraavana päivänä vankilaan joutuneet yrittävät kertoa syyttömyydestään, kun heidän ei enää tarvitse vaieta juhannustaian takia. Vankeja vartioiva Hemuli ei kuitenkaan usko vankien syyttömyyteen, mikä käy ilmi seuraavasta keskustelusta:

När ska vi avrättas? frågade Filifjonkan plötsligt.

Asch, inte ska ni avrättas, sa Hemulen generad. Ni får sitta i buren tills ni erkänner vad ni har gjort. Sen får ni göra nya anslag och skriva »det är förbjudet» femtusen gånger var.

Men när vi nu är oskyldiga, började Filifjonkan.

Jajaja, sa Hemulen. Jag har hört det där. Så säger de alla. (*FM*, 118.)

Hemuli sanoo vankien olevan vangittuna niin kauan, että he tunnustavat rikoksensa ja suorittavat rangaistuksensa. Vankeus ei ole oikein monestakaan syystä. Ensinnäkin ei ole todisteita siitä, että vangitut olisivat poistaneet kyltit, koska he eivät sitä tehneet. Ja toiseksi moraalisesti tuntuu väärältä, että puiston käyttöä on kylteillä rajoitettu niin paljon, etteivät lapset pysty kunnolla leikkimään siellä. Paranoidilla queer-luennalla näkee, että vangittuja kohdellaan tarinassa toisina ja heitä pidetään valehtelijoina. Heidän sanaansa ei luoteta. Vangitut leimataan siis stereotyyppisiksi rikollisiksi, jotka aina valehtelevat. Hallin (1999, 192) mukaan stereotyyppistäminen luokittelee ihmisiä ja konstruoi normien ulkopuolelle suljetut ihmiset toisiksi.

Yleisesti stereotyypioiden vastustamiseen Stuart Hall (1999, 210–222) ehdottaa kolmea erilaista taktiikkaa. Ensinnäkin ristiinkoodausta (*trans-coding*), joka on metodi, jolla voidaan mahdollisesti muuttaa negatiivisten representaatioiden merkitystä. Toiseksi stereotyypiat voidaan myös kääntää nurin ja kielteiset kuvat korvata myönteisillä. Kyse on erilaisuuden hyväksynnästä tai sen ylistämisestä. (Hall 1999, 210–218.) Juuri tätä keinoa näen käytettävän muumiromaaneissa. Esimerkiksi muumiromaaneissa pakolaisista puhuminen vieraina muuttaa ajatuksen heistä positiivisemmaksi. Hallin (1999, 215) mukaan tämän metodin etuna on epätasapainon poistamisen pyrkimys. Lähestymistavan taustalla on ihmisten erojen ja maailman moninaisuuden tunnustaminen ja ylistäminen. Kolmas vastastrategia on hyväksyä merkitysten muuttuva luonne ja se, ettei siksi ole mahdollista saavuttaa lopullista voittoa. Stereotyypiat yritetään saada toimimaan itseään vastaan. (Mt., 215–222.) Hall (1999, 210) muistuttaa, että merkityksiä ei voi koskaan lopullisesti kiinnittää ja juuri siksi muutos on mahdollista.

Muumiromaanienkin kielteiset kuvat voidaan korvata myönteisillä, kuten Hall (1999) ehdottaa. Korjaavalla queer-luennalla *Farlig midsommar* -teoksessa vankeja ei ole pakko ajatella valehtelijoina ja tällöin voi ehkäistä stereotyypioiden syntymistä. Vangit ovat tällä kertaa rehellisiä ja väärin perustein vangittuja. Tarina tuo esille Hemulin epäreilun vankien kohtelun, ja samalla se rakentaa vapauden toistuvaa motiivia. *Farlig midsommar* -teoksessa vapauden motiivia rakennetaan myös teatterissa taiteellisen vapauden kautta. Lukija herätetään miettimään ahaita rajoja, joilla osa kulttuurista määritellään paremmaksi kuin toinen, korkeakulttuuriksi.

3.2 Seksuaalisuuteen ja heimoon liittyvä toiseus

Vapauteen ja sen kaipuuseen liittyy muumiromaaneissa oleellisesti myös Muumipapan hahmo. Muumipappa jättää välillä perheensä elääkseen villiä ja vapaata poikamieselämää, mutta lopulta hän ymmärtää perhe-elämän tekevän hänet kaikkein onnellisimmaksi. Myös Nuuskamuikkunen, vaeltava-taiteilija, viimeisessä muumiromaanissa *Sent i november* ymmärtää kaipaavansa muutakin kuin vapautta. Hänellä on ikävä Muumiperhettä ja ennen kaikkea Muumipeikkaa. Tammen (1992, 50) mukaan toistuvat motiivit saattavat teoksessa heijastaa tekijän maailmankuvaa, samoin kuin sanavalinnat ja kuvakielikin. Tuntuu todennäköiseltä, että naisena ja taiteilijana Tove Janssonille vapaus; niin taiteellinen vapaus kuin muunlainenkin, on ollut ajankohtainen aihe. Paranoidilla queer-luennalla kuitenkin se, että Muumipappa

palaa ydinperheensä heteronormatiiviseen onneen kertoo queeriuden toiseudesta muumiromaaneissa. Lukijalle ikään kuin kerrotaan, ettei queer-elämä hattivattien kanssa voi tarjota yksilölle todellista onnea. Tässä kyseessä voi olla ajatus lapsista, jota pidetään heterosuhteen onnen täyttymyksenä. Rossin (2015, 64) mukaan heteronormatiivinen yhteiskunta määrittelee lapsettomat epäkelvoiksi ja onnettomiksi. Unohdetaan, että lapsettomuus voi olla oma valinta ja lapsettomat voivat elää yhtä onnellista ja täyttä elämää kuin muutkin (ks. myös Rossi 2015, 64). Korjaavalla queer-luennalla tässäkin voi nähdä mahdollisuuksia onneen erilaisilla elämäntavoilla. Muumipappa on onnellinen omalla tavallaan ja hattivatit omallaan.

Oman tiensä valitsemiseen ja rakkauden teemaan muumiromaaneissa liittyy myös Mörön hahmo. Möröltä huijataan rakkaus eli sitä symboloiva Kuningasrubiini, kun Tiuhtin ja Viuhtin katsotaan enemmän ansaitsevan sen. Kuningasrubiini on teoksessa *Trollkarlens hatt* usein tulkittu juuri rakkauden symboliksi, mutta toki muutkin tulkinnat ovat mahdollisia. Paranoiidilla queer-luennalla Muumiperheen ja heidän käyttämänsä vallan voi sanoa toiseuttavan Mörköä, koska he eivät katso Mörön ansaitsevan kuningasrubiinia, vaikka Kuningasrubiini on alun perin ollut juuri Mörön omaisuutta. Tiuhti ja Viuhti ovat varastaneet rubiinin häneltä.

Kuningasrubiinin omistuksesta käydyssä oikeudenkäynnissä muumiperhe todistaa: ”Vi tycker hemskt bra om Tofslan och Vifslan, ansåg muminfamiljen. Mårran ogillade vi från början. Det är sorligt om hon måste ha sitt Innehåll tillbaka” (TH, 122–123). Henkilöillä kenestä Muumiperhe pitää, on siis heidän mielestään suurempi oikeus matkalaukussa olevaan omaisuuteen. Muumiperheellä näyttäisi olevan valtaa. Kaikki hyväksyvät esimerkiksi Muumimamman idean huijata Mörköä Taikurin hatulla (ks. TH, 124). Mörköä pidetään ulkopuolisena ja toisena. Mörkö on myös ainoa hahmo, jota Muumipappa lähestyy aseensa kanssa (ks. kuva 26) (TH, 118).

Kuva 26 (TH, 118).

Mörkö on siis muiden mielestä ilkeä ja vaarallinen. Muumimaailmassa toiseutta Mörön kohdalla rakentaa hänen kylmyytensä, joka sammuttaa tulet ja jäädyttää kukat. Hän siis aiheuttaa vahinkoa ja harmia muille. Teoksessa *Trollvinter* Mörkö sammuttaa kokon hiilloksen. Tästä kerrotaan:

Hon kom rakt fram till brasan. Och så satte hon sig i den utan att säga ett ord. Det fräste våldsamt och hela berget blev inhöljt i ånga. När den drev bort fanns ingen glöd längre. Bara en stor grå Mårra som blåste snödimma. (TV, 59–60.)

Hiilloksen sammuttua Muumipeikko kysyy Tuu-tikilta sitä, onko Mörkö sammuttanut myös auringon. Tuu-tikki lohduttaa Muumipeikkoa kertomalla, ettei Mörkö tullut sammuttamaan mitään, hän tuli vain lämmittelemään. Tuu-tikki sanoo Mörön olevan pettynyt, kun kaikki lämmin kylmenee Mörön istuessa sen päälle. (TV, 60.) Tuu-tikki ilmaiseekin jonkinlaista empatiaa yksinäistä Mörköä kohtaan, toisin kuin suurin osa muista muumimaailman hahmoista.

Mörön toiseus rakentuukin paljolti henkilöahmojen keskustelujen ja kertojan kuvailujen pohjalle. Paranoidilla queer-luennalla varsinkin viisaan auktoriteetin Muumimamman sanat Möröstä luovat toiseutta. Tästä esimerkkinä keskustelu Muumipeikon ja Muumimamman välillä:

Mårran. Var det nån som gjorde nånting åt henne så att hon blev så där?
Det vet ingen, sa mamman och drog upp svansen ur kölvattnet. Snarare var det väl så att ingen gjorde nånting åt henne. Jag menar, ingen brydde sig om. Och knappast kommer hon ihåg det eller går omkring och funderar på saken. Hon är som regnet eller mörkret eller en sten som man måste gå runt för att komma vidare. (PH, 30.)

Muumimamman ajattelee, että Mörkö on kuin pimeys tai kuin sade. Tai kierrettävä kivi. Muumimamman mielestä Mörkö ei myöskään muista tai välitä siitä, ettei kukaan pidä hänestä. Tämä kohta tuo esille sen, ettemme koskaan täysin voi ymmärtää toisen kärsimystä. Muumimamma tuntuu vähättelevän Mörköä ja hänen mahdollisuuttaan tuntea. Muutkin muumimaailmassa tuntuvat pitävän Mörköä lähinnä petona. Esimerkiksi teoksessa *Muminpappans memoarer* Fredrikson arvelee lähestyvän Mörön syövän Hemulin tädin (ks. MM, 58).

Mörköä siis epäinhimillistetään eli kyse on hahmon dehumanisaatiosta. Mörön hahmolta kielletään inhimillisyyttä, ja häneen liitetäänkin petomainen eläimellisyys. Koska Mörön ajatellaan

syövän tai vahingoittavan muumimaailman asukkeja, on hän saastainen peto ja toinen. Mörössä voi nähdä yhtymäkohtia esimerkiksi kuuluisaan fiktiiviseen hahmoon Draculaan, kauhua tuottavana petona. Kivistö ja Pihlström (2022, 140–141) kirjoittavat Draculan toiseudesta, saastaisuudesta ja verenhimoisesta petomaisuudesta. Epäinhimillistämällä muumimaailmassa oikeutetaan Mörön kaltoinkohtelu. Epäinhimillistämistä on myös todellisessa maailmassa käytetty keinona, kun on haluttu oikeuttaa erilaisten ihmisryhmien vainoa (ks. Kivistö & Pihlström 2022, 215). Muumimamma ja koko muu Muumiperhe asettuukin heti Tiuhtin ja Viuhtin puolelle ja Mörköä vastaan, kun he kuulevat Möröstä. Hemuli sanoo Muumimammalle: ”De påstår att en grym och hemsk mårra kommer hit. Vi måste låsa alla dörrar till natten!” (TH, 116). Muumiperheellä on siis valmiiksi negatiivinen asenne saapuvaa Mörköä kohtaan. Asenne perustuu näiden kahden ennestään tuntemattoman hahmon puheisiin. Muumiperhe ei tässä vaikuta oikeudenmukaiselta.

Paranoidin queer-luennalla tarkasteltuna Muumimamma näyttäisi suhtautuvan myös Tiuhtiin ja Viuhtiin toisina. Muumimamma tuskastuu Tiuhtin ja Viuhtin aiheuttamasta Mörön uhasta ja ajattelee: ”Sådär är det alltid med utlänningar” (TH, 116). Omaa kieltään puhuvat Tiuhti ja Viuhti lokeroidaan kertojan välittämän Muumimamman ajatuksen avulla ulkomaalaisiksi, joista on aina harmia. Tässä on kyse tyypittelystä, jossa ulkomaalaiseen liitetään negatiivisia ajatuksia. Rossi (2015, 86) esittää, että jonkinlaista tyypittelyä ja skeemoja tarvitaan maailman käsitteellistämässä ja ymmärrettäväksi tekemisessä, mutta on kiinnitettävä huomiota siihen, milloin tämä toiminta muuttuu rasististen stereotyyppien luomiseksi. Tämä Rossin ajatus sopii myös muumimaailmaan. Tulkintani Muumimamman ajatuksista on, että hän suhtautuu negatiivisesti ulkomaalaiseen, jopa rasistisesti. Korjaavan queer-luennan avulla ja Muumilaakossa kommentin voi nähdä toki positiivisenakin, ja se voi tarkoittaa, kuinka mukavaa on saada vähän jännitystä Muumilaakson muutoin niin rauhalliseen elämään. Tässä on pysyvä aukko tekstissä ja lukija joutuu itse päättämään mitä Muumimamma oikeastaan ajatuksillaan tarkoitti. Muumimamman ajatus on mahdollista nähdä myös ironisena.

Mörön toiseus rakentuu myös dialogin rajoittamisen kautta. Mörkö on yksi niistä hahmoista, jolla muumiromaaneissa on hyvin vähän suoraa puheen esityksiä. Tällä tavoin Mörölle ei anneta mahdollisuutta itsensä ilmaisuun. Mörkö on siis eriarvoisessa asemassa muihin teosten hahmoihin nähden. Mörkö puhuu lähinnä vain *Trollkarlens hatt* -romaanissa oikeudenkäynnin

tuomarin kanssa ja neuvotellessaan Kuningasrubiinin vaihdosta Taikurin hattuun Muumimamman kanssa (ks. *TH*, 124). Muutoin Mörön kuvataan ulvovan (*MM*, 57), huutavan ja lopulta jopa laulavan (*PH*, 139, 199), mutta suurimman osan ajasta Mörkö on hiljaa. Kun aiemmin tulkitsin Mörön lesboksi, on tämä tulkinta myös osaltaan rakentamassa hahmon toiseutta. Paranoidilla queer-luennalla muumimaailmaa heteronormatiivisena yhteiskuntana lähestyttäessä on siellä queer aina toinen. Mörön lesbouden kätkeminen luo myös lesbojen toiseutta heteroihin nähden. Lesbous on jotain kiellettyä ja kätkettävää. Mörkö on selvästi muumimaailman toinen ja hänen puheensa rajoittaminen tuo mielenyhtymän naisten puhumista koskeviin rajoituksiin; ennen omassa yhteiskunnassamme ja edelleen monissa kulttuureissa. Naisten alisteinen asema rajoittaa heidän äänen käyttöönsä.

Korjaava queer-luenta tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden nähdä Mörön toiseuden kumoutuvan, kun teoksen *Pappan och havet* lopussa Muumipeikko hyväksyy Mörön ja osoittaa välittävänsä hänestä. Samalla teoksessa on mahdollista nähdä Muumipeikon hyväksyvän myös oman homoseksuaalisuutensa. Muumipeikko ja Mörkö muodostavatkin näin ryhmän, jossa heillä on toisensa tukena muutoksessa. Toisiinsa nähden he eivät ole enää toisia vaan me, vaikka muu maailma olisi eri mieltä. Muumipeikosta tulee samalla muumimaailman uusi auktoriteetti, kun hän näyttää ymmärtävän vielä enemmän elämästä kuin Muumimamma. Hän ymmärtää myös Mörköä. Muumipeikko on kasvanut viisaaksi ja empaattiseksi aikuiseksi.

Jos Mörkö on toiseutetuin hahmo, ehkä toiseutetuin heimo muumimaailmassa on hattivatit, joihin liittyy tietty seksuaalisointi ja fetisointi, jopa elämellisyys tai vertaus kasveihin. Ensinnäkin hattivatit eivät puhu eivätkä kuule. Heillä ei siis ole muiden hahmojen tapaan mahdollisuutta kommunikoida toisten olioiden kanssa. Jo tämä seikka on sulkemassa hattivatit muumimaailman muun yhteisön ulkopuolelle. Sitä, onko heillä joku kommunikaatioyhteys hattivatien heimon kesken, ei teoksessa kerrota. Hattivatit tosin yleensä aina liikkuvat ryhmissä ja latautuvat ukonilmalla sähköstä. Hattivateja siis toiseutetaan kerronnassa viemällä heiltä mahdollisuus puhua tai kuulla (ks. *SSÖ*, 26). Aiemmin hattivateja käsitellessäni myös kerroin heidän kasvamisestaan siemenistä, joka erottaa hattivatit muista. Hattivatit siis muodostavat monella tapaa erilaisen vähemmistöryhmän verrattuna muihin muumimaailman olioihin. Rossi (2015, 86) kirjoittaa, että vallan ja fantasian yhteen kietoutumat, kuten seksuaalisoidut,

fetisoidut, lapsellistetut ja eläimellistetyt mustuuden representaatiot esitettäessä toiseuttavasta valkoisen länsimaalaisesta näkökulmasta, pitävät yllä kolonialistista hierarkiasuhdetta. Vaikka Rossi tässä tarkoittaa tietenkin ihmisiä, voi hattivatteja nähdä toiseutettavan samoin muumiromaaneissa. Hattivatit suljetaan muun yhteisön ulkopuolelle, heillä ei ole omaa ääntään ja heidän fallossymbolimaiseen muotoonsa ja huonon elämän viettämiseen liittyy seksuaalisointia. Kerron tästä lisää luvussa 4. käsitellessäni Muumipapan seksuaalisuutta.

Hattivateissa Muumipappaakin houkuttelee niin sanottu toisen viehätys. Rossi (2015, 143) kirjoittaa vierasfetisismistä, jossa vieras asetetaan toiseuttavalle jalustalle. Tulkintani mukaan Muumipappa asettaa hattivatit juuri tälle toiseuttavalle jalustalle ja uteliaisuutensa kohteeksi. Hattivatit, joista puhutaan vain vihjailmalla ja joiden sanotaan viettävän huonoa elämää, liittyy vahvasti toiseus ja jopa fetisoidun viehätys. Villin elämän fantasia on samalla fantasia vapaudesta. Näin hattivatit toiseutetaan eläimellisiksi, seksualisoiduiksi fantasian kohteiksi. Muumipapan esittämä arvostelma hattivateista ikään kuin sinetöi heidän toiseutensa. Muumipappa ajattelee:

Tänk att aldrig kunna bli glad eller besviken, tänkte pappan medan båten flög fram genom stormen. Att aldrig kunna tycka om nån och bli arg på honom och förlåta honom. Att inte kunna sova eller frysa, aldrig missta sig och ha ont i magen och bli frisk igen, fina födelsedag, dricka öl och ha ont samvete... Alltihop. Så förskräckligt. (DOB, 154–156.)

Sitaatissa Hattivattien mukaan karannut Muumipappa on matkalla takaisin perheensä luo ja näkee hattivattien elämän tyystin vailla sitä toiseuden viehätystä ja alkavan seikkailun jännitystä, mitä aluksi näki. Hän ei halua viettää elämäänsä ilman tunteita ja elämään kuuluvaa kipua ja tuskaa.

On kuitenkin mielenkiintoista pohtia, kuinka Muumipappa tietää hattivattien tunteista. Eiväthän hattivatit kuule tai puhu ollenkaan. Eikä toisen onnea tai kärsimystä voi koskaan täysin ymmärtää. Tämä on taas tarinan kerronnassa pysyvä aukko, joka pitää lukijan täyttää. Kenties Muumipappa projisoikin hattivatteihin omia tunteitaan. Muumipapan on ylpeänä maskuliinisenä miehenä, helpompi arvostella jo valmiiksi toiseutettujen hattivattien elämäntapaa kuin myöntää omat virheensä. Muumipappa ehkä katuu perheensä hylkäämistä. Korjaavalla queer-

luennalla hattivatit voi nähdä onnellisina omassa kiinteässä ryhmässään, eihän meillä ole tietoa siitä, että he olisivat onnettomia. Kommunikaation puute muihin olioihin, mahdollinen homoseksuaalisuus, queerius ja erilaisuus eivät tee automaattisesti onnettomaksi.

Toiseuttavia käytänteitä kohdistuu myös toiseen muumimaailman heimoon hemuleihin. Hemuleista kerrotaan muumiromaaneissa alusta alkaen negatiiviseen sävyyn, ja heistä luodaan heimona vastenmielistä kuvaa. Ensimmäisessä muumiteoksessa suuren tuhotulvan keskellä iso hemuli toruu Muumimammaa, Muumipeikkoa ja Nipsua siitä, kuinka nämä käyttävät hänen tuoliaan veneenä. Hemuli sanoo: ”Vad menar ni med att segla omkring i min länstol!” (SSÖ, 44). Heti ensimmäisenä tulee hemulista lukijalle tyly ja epäempaattinen kuva. Tulvan keskellä olevat pakolaiset eivät herätä säälin tunteita, vaan hemuli huolehtii vain omasta omaisuudestaan. Myös kertojan arvostelmat toiseuttavat hemuleita. Jo toisessa muumiromaanissa *Kometen kommer* on sulkuihin lisätty kertoja huomautus: ”[Hemuler har i allmänhet svårt för att fatta men är snälla om man inte retar dem]” (KK, 48). Kertoja siis kuvailee hemuleiden yleensä olevan kilttejä, kun heitä ei ärsytä, mutta hidasjärkisiä. Hemulit heimona siis leimataan hidasjärkisiksi ja näin kertoja arvottaa hemuleita.

Hemuleista kuvaa ärsyttävänä, toisia huomioimattomina ja itsekeskeisinä komentelijoina luodaan teoksessa *Trollvinter* olevan hiihtävän Hemulin hahmon avulla. Tuu-tikki ja Muumipeikko puhuvat siitä, kuinka monia ärsyttävän Hemuli täytyisi saada pois Muumilaaksosta:

Det här går inte längre, sa Too-tickis röst ur mörkret. Vi måste få det lugnt igen. Sen han började med sin hornmusik har min musikaliska mus vägrat att spela flöjt. De flesta av mina osynliga vänner har flytt norrut. Gästerna är nervösa och förkylda av att sitta under isen hela dan. Och Ynk gömmer sig i garderoben ända tills det blivit mörkt. Nån måste säga åt honom att ge sig av. Jag nämns inte, sa Mumintrollet. Han är så säker på att vi tycker om honom. (TV, 91–92.)

Katkelmassa Muumipeikko kuitenkin vastustelee Hemulin häätämistä, koska ei haluaisi loukata hänen tunteitaan. Muumilaaksoon yleensä kaikki ovat tervetulleita, eikä heitä ajeta pois. Kohta korostaakin hiihtäjä Hemulin toiseutta, sitä ettei hän muiden mielestä kuulu heidän joukkoonsa. Se, että Hemuli halutaan häätää yhteisön ulkopuolelle, johtuu Hemulin ärsyttä-

västä käytöksestä, joka ei huomio muiden tunteita. Hänen soittamansa kovaääninen torvimusiikki ei ole kaikkien mieleen. Lopulta Hemulia kuitenkin opitaan ymmärtämään ja hänet hyväksytään joukkoon. Näin toiseuskin poistuu. Korjaava queer-luenta paljastaa, kuinka erilaisen ärsyttävien hemuleiden myötä muumiromaaneissa opetellaan hyväksymään toisenlaisia olioita ja kasvamaan suvaitsevaisiksi aikuisiksi. Muumipapan inhoama Hemulin tätikin tulee hyväksytyksi ja rakastetuksi Tahmatassujen parissa (ks. *MM*, 157).

Toki täytyy muistaa, että Hemulin tädistä saatu kuva on lähinnä Muumipapan ikävien lapsuudenmuistojen varjostama versio hänestä. Muumipapan inhosta hemuleita kohtaan kertoo se, kuinka hän kuvaa hemulia uudelle tuttavalleen siilille karattuaan lastenkodista:

En hemul har hemskt stora fötter och ingen humor, förklarade jag. Hon har en framträdande näsa som är lätt tillplattad och håret växer i obestämda tottar. En hemul gör ingenting därför att det är roligt utan bara för att det borde ha gjort och... (*MM*, 28.)

Hemulin täti oli sen löytölastenkodin johtajana, jossa Muumipappa pienenä asui. Lisäksi se, että Muumipappa on epäluotettava kertoja teoksessa *Muminpappans memoarer*, jossa Hemulin tädistä kerrotaan, voi vaikuttaa kuvaan Hemulin tädistä ja hemuleista yleensä. Tahmatassut kuitenkin rakastavat Hemulin tätiä ja tämä kertoo siitä, kuinka aina joku pitää jokaisesta (ks. *MM*, 157). Se, että Muumipappa ei pitänyt Hemulin tädistä ei tarkoita, että Hemulin täti olisi huono ihminen. Myös hän on rakkauden arvoinen.

Korjaavan queer-luennan avulla myös huomaa, että toisin kuin meidän todellisessa maailmassamme usein, ei esimerkiksi erilainen, biologisen sukupuolen vastainen pukeutuminen toiseuta muumimaailmassa. Eri sukupuolien pukeutumismormit ovat väljentyneet paljon, mutta edelleenkin biologisen sukupuolen vastainen pukeutuminen voi herättää ei toivottua huomiota ja toiseuttaa. Kommentti Hemulin mekosta ja hänen kummallisuudestaan esitetään sivun alaviitteessä kirjailijan kommenttina eli metatekstinä (ks. *TH*, 27), joten kyse ei ole muumimaailman hahmojen mielipiteestä. Tästä tulee kuitenkin mielenkiintoinen ristiriita teoksen tulkintaan, johon näin korosteisesti ja huomiota herättävästi tuodaan ajatus miessukupuolisten hemulien mekkoon pukeutumisen kummallisuudesta.

Korjaavalla queer-luennalla huomaa, etteivät hemulit heimona loppujen lopuksi toiseudu, vaikka heitä haukutaan kertojan ja hahmojen arvostelmissa. Hemulit näyttävät olevan ylpeästi erilaisia ja tyytyväisiä itseensä. Hemuleilla on selvästi muumimaailmassa vakiintunut asema osana yhteisöä. Hemulien heimon arvostelu ainakin paranoidilla queer-luennalla kuitenkin vaikuttaa vihapuheelta, jolla on tapana tuoda jonkin ryhmän huonommuutta esiin ja näin luoda toiseutta. Paranoidilla queer-luennalla myös alaviitteen metateksti (*TH*, 27) luo teokseen ristiinpukeutumisen tuomitsevan ilmapiirin ja asenteen. Hemulien ristiinpukeutumista käsittelen lisää luvussa 4. Seuraavaksi tarkastelen naissukupuolen toiseutta muumiromaaneissa.

3.3 Naissukupuoleen liittyvä toiseus

Muumiromaaneissa naissukupuolen toiseus tulee esiin paranoidilla queer-luennalla esimerkiksi vertailussa miessukupuolisiin ja töiden jaossa miesten ja naisten töihin. Romaanien kerronnassa miessukupuolisten paremmuutta rakentavat myös yksittäiset Niiskuneitiä koskevat lausahdukset. Esimerkiksi seuraavat lauseet: ”Fröknar är fåniga och du med, sa Mumintrollet – –” (*KK*, 53) ja ”Så likt fröknar, sa Sniff” (*KK*, 75). Vaikka lauseet ovat ymmärrettävissä tietyn ikäisten poikien tyttöihin kohdistuvana kiinnostuksena, jota vain ei oikein osata sanoittaa, niin paranoidilla luennalla tarkasteltuna luo tämä naissukupuolisten toiseutta. Toistamalla ajatusta siitä, että tytöt ovat tyhmiä, vahvistetaan haitallista stereotypiaa. Paranoidilla queer-luennalla huomio kiinnittyy myös niiskuun heimon nimenä. Miessukupuolinen Niisku (*Snorken*) on saanut erisnimensä heimon mukaan, mutta naissukupuolinen Niiskuneiti (*Snorkfröken*) kantaa neiti-liitettä nimessään. Miessukupuolinen Niisku on siis normi ja naissukupuolinen siitä poikkeama. Virpi Lehtisen (2024, 78) mukaan Luce Irigaray esittää filosofiassaan, että ei ole olemassa neutraalia normia ihmisyydestä, vaan miehinen merkitsee ihmistä, absoluuttista, sukupuoletonta ja neutraalia. Nainen, kuten Niiskuneiti on siis poikkeama normista ja toinen.

Myös Vilijonka kokee tulevansa naisena väärin kohdelluksi, kun Hemuli ilman muuta olettaa, että hän tiskaa Muumitalossa:

Snusmumriken frågade: Har ni ätit middag?

Vi kan inte, svarade Hemulen. Vi kan inte komma överens om vem som ska diska. Homsan, sa Filifjonkan.

Nej, inte homsan, sa Hemulen. Han hjälper mig lite i trädgården. Det är Filifjonkan och Mymlan som ska hushålla för de är fruntimmer, va.? Har jag inte rätt? Jag lagar kaffe och gör det trevligt. Och Onkelskrutter är så gammal att jag låter honom göra vad han vill. [...]

Är det inte så att hemuler alltid ska ordna och ordna? frågade Filifjonkan. Det här är viktigt! (SN, 59–60.)

Tiskaamisesta on tullut riita ja Vilijonkka kapinoi sitä vastaan, että Hemuli on päättänyt kotitaloustöiden kuuluvan naispuolisille. Vilijonkka pitää ruuanlaitosta ja olisi ollut valmis tiskaamaan, mutta hänen olisi pitänyt saada itse tarjoutua toimeen. Se, että Hemuli määrää hänet ja Mymmelin kotitaloustöihin, koska he ovat naisia, ei käy (ks. SN, 61). Vilijonkka ei siis vastusta itse tiskaamista, vaan Hemulin miehistä ylivaltaa. Tilanteessa Hemuli on sitä mieltä, että hän on pomo ja tietää parhaiten, miten työt jaetaan. Hän vain unohtaa neuvotella asiasta muiden kanssa. Hemulius tai miessukupuolisuus ei automaattisesti tee kenestäkään pomoa.

Paranoidin queer-luennan avulla näkee, kuinka Vilijonkkaa ja Mymmeliä yritetään toiseuttaa heidän naissukupuolensa tähden. Naiset eivät kuitenkaan alistu. Hemulin käytöksen takana on yhteiskunnassa muumiromaanien kirjoittamisen ajankohtana vallitseva naisia toiseuttava käytäntö, jossa kotitaloustöiden ajatellaan kuuluvan naissukupuolisille ja miessukupuolisten olevan määräävässä asemassa. Korjaava queer-luenta tarjoaakin Vilijonkasta ja Mymmelistä kuvan itsenäisinä toimijoina ja naisina, joiden toiseuttaminen ei onnistu. He eväävät Hemulilta vallankäytön, eivätkä alistu yhteiskunnan toiseuttaviin käytäntöihin.

Muumimaaailman hallitsevaa naista Muumimammaa tarkastellessa ei ensimmäisenä tule mieleen toiseus, mutta paranoidilla queer-luennalla Muumimamman perinteisen perheenäidin hahmon voi nähdä kaipaavan vapautta. Laajarinne (2011, 90) kuvailee Muumimamman lupuneen omasta vapaudestaan muiden vapauden tähden. Hän huolehtii aina ensin muista. Hän on myös muumimaaailman auktoriteetti, eräänlainen matriarkka, jonka luokse hakeudutaan ongelmien tullen. Muumimamman ajatellaan osaavan ratkaista kaikkien ongelmat. Viimeinen muumiromaani *Sent i november* kertookin siitä, kuinka Tuhto, Nuuskamuikkunen, Mymmeli, Vilijonkka, Hemuli ja Ruttuvaari tulevat Muumitaloon etsimään ratkaisua elämänsä ongelmiin. Tällä kertaa Muumiperhe on vain poissa ja hahmot joutuvat ratkaisemaan ongelmansa itse.

Muumimamman väsymisestä taloustyöhön ja muiden jatkuvaan huomioimiseen kerrotaan tekstissä pieninä pilkahduksina, halkeamina, joista lukija pääsee kurkistamaan Muumimamman salaiseen omaan maailmaan. Hosiaislouman (2003, 293) mukaan halkeamissa, niin kuin säröissäkin on kyse ristiriitaisuudesta tekstissä. Esimerkiksi teoksessa *Trollkarlens hatt* Muumimamma tuskaantuu helteeseen ja riiteleviin lapsiin. Muumimamman aina ymmärtävyydessä, kaikkeen positiivisesti suhtautuvassa ja lempeässä luonteessa ilmenee ristiriitaisuutta. Hän ei jaksakaan lasten riitelyä. Tässä Muumimammasta kertova teksti poikkeaa Muumimamman kuvauksista yleensä. Halkeamat voivat lisätä lukemisen nautintoa ja ne provosoivat luovaan ja tulkitsevaan lukemiseen (Hosiaislouma 2003, 293). Muumipeikko ja Muumimamma keskustelevat:

Mamma sa Mumintrollet, hitta på nånting åt oss att göra! Vi bara grälar och det är så hett!

Ja, kära barn, sa Muminmamman. Jag har märkt det. Jag skulle kanske gärna vara av med er ett slag. Kan ni inte flytta till grottan ett par dar? Där är svalare och ni kan ligga i sjön och lugna er hela dagen om ni vill.

Får vi sova i grottan också? frågade Mumintrollet förtjust.

Javisst! sa mamman. Och kom inte hem förrän ni är glada. (TH, 88.)

Katkelma kertoo siitä, että välillä Muumimammakin väsyy lapsiin ja heidän kiukutteluunsa. Muumimamma sanoo, ettei halua lapsia takaisin kotiin ennen kuin nämä ovat taas iloisia. Varsinkin tämä viimeinen kommentti on hyvin ristiriitainen Muumimamman luonteen kanssa.

Tällainen pieni halkeama ilmaantuu myös silloin, kun Muumimamma tuntee vapautuneensa keittiötöistä, keittiön jäätyä veden valtaan. Muumimamma sanoo: ”Jag diskar inte i dag, sa Muminmamman upprymd. Vem vet, kanske jag aldrig mera diskar?” (FM, 28.) Selvästi Muumimamman velvollisuuksiin kuuluva jatkuva tiskaaminen kyllästyttää ja tuntuu vapauttavalta päästä siitä eroon, vaikka yleensä Muumimamma kuvataan iloiseksi ja onnelliseksi kotitöidensä parissa. Muumimamma tuntuu lisäksi välillä kaipaavan omaa aikaa. Teoksen *Trollvinter* lopussa, kun Muumimamma on herännyt talviunilta, hän pohtii: ”Nästa vår måste jag vakna före de andra, upprepade mamman. Så man får vara i fred ett slag och göra vad man har lust till.” (TV, 126.) Myös Muumimamma haluaa aikaa itselleen, että voi tehdä mitä haluaa ilman jatkuvia velvollisuuksia perhettään kohtaan.

Muumimamman asema Muumilaakson matriarkkana ja perheen äitinä nostaa hänet valtaa käyttävään ja johtavaan asemaan muumimaailman yhteiskunnassa. Samalla se kuitenkin vie hänen vapautensa. Tällä kertaa toiseutta rakentaakin muumimaailman yhteiskunnan rakenne, joka sitoo Muumimamman toisten auttamiseen ja omien toiveidensa ja halujensa unohtamiseen. Paranoidilla queer-luennalla Muumimamman voi nähdä naiseutensa ja siihen liittyvän äidin roolinsa vankina. Muumimamman elämä sopii muumiromaanien kirjoitusajan perhenormeihin. Yhteiskunta odottaa hyvältä perheenäidiltä tiettyjä asioita, eikä näiden odotusten täyttäminen jätä Muumimamman elämään juurikaan vapautta tai aikaa itselle. Muumipappa taas viettää vapaata elämää Muumimamman kantaessa päävastuun perheestä. Muumipappa kokee kuitenkin oman maskuliinisuutensa uhatuksi, ja itsensä toiseksi muumiperheen vallan jaossa. Muun muassa tästä kipuilusta ja aviokriisistä kertoo *Pappan och havet* -romaani. Teoksessa saarella Muumimamma kokee lopullisen vapautuksen velvollisuuksistaan taiteilijuiden avulla, kun hän pakenee seinille maalaamiinsa kuviin (ks. 145, 153–154).

Muumimamman toiseus rakentuu pääosin dialogin ja kertojan kuvailujen kautta. Muumimamman omien ajatusten välittäminen lukijalle on tärkeää, koska niiden avulla päästään käsiksi myös niihin ajatuksiin, mitä hän ei sano tai halua sanoa ääneen. Muumimamman asema matriarkkana ja yhtenä romaanien päähenkilönä on myös merkityksellinen, koska se luo sitä ristiiriitaista; valtaa käyttävää hahmoa, joka myös itse on toinen. Korjaavalla queer-luennalla Muumimamman hahmon voi kuitenkin nähdä vapaana ja onnellisena perheenäitinä, joka on valinnut haluamansa elämän. Muumimammalla on muumimaailmassa suurin valta, joten halutesaan hän voisi valita toisin. Muumimaailman yhteiskuntakin on arvoiltaan vapaamielistä ja erilaisuuden hyväksyvää, joten yhtä ainoaa oikeaa tapaa olla äiti ei siellä ole.

3.4 Suhtautuminen toiseuteen ja toiseuttamiseen

Toiseutta rakennetaan muumiromaanissa muun muassa valittujen teemojen, toistettujen motiivien, käytettyjen sanavalintojen, kertojan ja henkilöhahmojen arvostelmien muodossa. Lisäksi tekstin halkeamien näkeminen ja aukkojen täyttäminen mahdollistavat toiseuden löytämisen tulkinnan avulla. Teksti on siis pääosassa toiseuden muodostumisessa muumiromaanissa ja kuvituksen osuus on pieni. Muumiteoksissa esiintyy toiseutta ja toiseuttamista,

vaikka muumimaaailma on lämmin ja erilaisuutta rakastava. Muumiromaaneissa käsitellään kuitenkin niitä samoja ongelmia, mitä käsittelemme todellisessa maailmassamme.

Kirjallisuuden, kuten muumiromaanien avulla voikin oppia suvaitsevaisuutta ja tuntee empatiaa toisia kohtaan. Kivistön ja Pihlströmin (2022, 203) mukaan kirjallisuus voi parhaimmillaan auttaa meitä havaitsemaan paremmin toisen kärsimykset, koska kirjallisuudella on mahdollisuus joko näyttää tai kätkeä kärsimykset. Esimerkiksi Mörkö kätkee kärsimyksensä ja sitä kautta lukija oppii teossarjan edetessä ymmärtämään, kuinka kärsimys voi joskus muodostaa muurin, joka kätkee todellisen lämpimän persoonan. Näin käy välillä todellisessa maailmassakin.

Toiseutta ei kuitenkaan tarvitse ajatella pelkästään negatiivisena asiana. Hall (1999, 152–157) esittää, että vastapareja tarvitaan merkitysten ymmärtämiseen. Eroja tarvitaan myös merkitysten rakentamiseen dialogissa toisen kanssa. Lisäksi erot ja niiden perusteella asioiden luokittelu on tärkeää kulttuurille ja toinen on tärkeä meidän subjektiviteettimme, minuuden muodostumisen ja seksuaalisen identiteettimme muotoutumisen kannalta. (Hall 1999, 152–157.) Eroilla ja toisella on siis väliä. Muumipeikkokin tarvitsee Mörön rakentaessaan omaa identiteettiään. Erojen avulla rakennetaan myös muumimaaailman arvomaailma.

Koska tutkielmani näkökulmana on intersektionaalinen queer-tutkimus, on tärkeää muistaa, ettei queeriuden normalisointi ole tavoitteena. Erityisen kriittisesti queer-teoriassa suhtaudutaan seksuaalisten vähemmistökuultuurien normalisointi pyrkimykseen (Kekki 2004, 28–29). Se, ettei ole ”normaali” vaan toinen, voidaan nähdä voimavarana. Hyväksyminen ja erilaisuuden rakastaminen onkin muumiromaanien parhainta antia. Kaikki saavat olla sellaisia kuin ovat ja jopa Mörkö tulee hyväksytyksi loppujen lopuksi. Kaikkein toiseutetuinkaan hahmo ei jää ilman huomiota ja lähimmäisen rakkautta.

Intersektionaalisen queer-tutkimuksen näkökulmasta pyrin kiinnittämään huomiota erilaisten toiseutta aiheuttavien tekijöiden risteämiseen henkilöhahmoissa. Kaisa Ilmosen (2024, 354) mukaan intersektionaalisuus on alun perin mustasta feminismistä nouseva ajattelutapa, joka tarkastelee ihmistä suhteessa erilaisiin yhtäaikaisiin vallan muotoihin. Intersektionaalisen tutkimuksen kohteena on usein sukupuoli, seksuaalisuuteen, etnisyyteen, sosioekonomiseen

asemaan ja toimintakykyyn liittyvää vallankäyttöä ja sen esiintymistä kirjallisuudessa. Intersektionaalisuus myös perehtyy erilaisten vähemmistöryhmien asemaan yhteiskunnassa, nostaten esiin eriarvoisuuden risteymiä ja korostaen sosiaalista oikeudenmukaisuutta. (Ilmonen 2024, 354.) Toiseuden suhteen muumimaailma kuitenkin tuo esiin erityislaatuisuutensa. Siinä missä todellisessa maailmassa toiseuden syntymiseen vaikuttaa usein monta tekijää yhtä aikaa, muumimaailmassa harvemmin on näin. Monet todellisessa elämässä toiseutta aiheuttavat asiat eivät aiheuta sitä muumimaailmassa. Tällaisia ovat pakolaisuus, varallisuus ja ihonväri. Lisäksi uskonto ei tunnu aiheuttavan toiseutta, koska muumimaailmassa mitään uskontoa ei näyttäisi olevan, teosten intertekstuaalisista Raamatun viittauksista huolimatta.

Todellisessa maailmassa yksi toiseutta luova asia on ihonväri. Rossi (2015, 138) käsittelee teoksessaan *Muuttuva sukupuoli: seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikka* valkoisuutta etuoikeutena. Hänen mielestään yksilön on hankala hallita identiteetin tai identifioitumisen prosesseja. Vaikka haluaisimme irtisanoutua valkoisuudesta etuoikeutena ja identiteettimme osana, ei meitä ympäröivä yhteiskunta välttämättä ymmärrä tätä. Suomessa valkoisuudesta irtisanoutuminen voisi tarkoittaa sitä, että valkoisuutta ei automaattisesti kytkettäisi suomalaisuuteen. (Rossi 2015, 161–162.) Muumimaailmassa ihonväri ei luo toiseutta. Muumit ovat toki valkoisia, mutta niin ovat hattivatitkin. Niiskujen heimon värejä vaihtava ja monivärinen turkki voisi viitata jopa sateenkaareen ja sitä kautta queeriuteen.

Esimerkkejä useamman toiseuttavan tekijän vaikutuksesta muumiromaaneissa kuitenkin löytyy. Muumimamman toiseuden rakentumisessa risteää hänen sukupuolensa ja sosiaalinen asemansa perheen äitinä ja Muumilaakson matriarkkana. Mörköä taas toiseuttaa hahmon kylmyys ja se, että kukaan ei pidä Möröstä. Lisäksi Mörköä pidetään eläimellisenä petona. Myös Mörön mahdollinen lesbous toiseuttaa hänet heteroihin nähden. Samoin hattivatteihin liitetään alempiarvoisen vähemmistöryhmän asema muihin olioihin nähden ja heidän elämäntapansa koetaan paheelliseksi, ei sopivaksi. Heidä toiseuttaa myös puhumattomuus ja kuurous. Heidät suljetaan yhteisön ulkopuolelle samoin kuin Mörkö. Muumimaailmassa toiseutta luokin ennen kaikkea yhteisön ulkopuolisuus ja se, ettei Muumiperhe pidä tai arvosta. Muumiperhe käyttää valtaa, mutta myös heidän arvostamiensa hahmojen mielipiteillä on merkitystä. Tuu-tikki ja Nuuskamuikkunen ovat tällaisia arvostettuja hahmoja, joiden mielipiteitä halutaan kuunnella ja heidän näkemyksiään arvostetaan.

4 Korjaavan queer-luennan mahdollisuudet ja queer-luentatapojen vertailua

Queeria on mahdollista löytää paljon muumiteoksista korjaavalla queer-luennalla, joka auttaa näkemään mahdollisuuksia. Sedgwickin (2003, 137–138, 146–151) mukaan korjaava luenta on avoin positiivisuudelle, kriittisenäkin toiveikas ja nautinnosta kiinnostunut. Tekstien aukoista, säröistä ja halkeamista voi tulkinnan avulla löytyä queeria, vaikka se ei ensisilmäyksellä esiin nousisikaan. Karkulehdon (2007, 89) mukaan teksti ei ole sukupuoli- tai seksuaalipoliittisesti merkityksetöntä, vaikka queer-aiheet ja teemat eivät olisi siinä näkyvissä. Pikemminkin päinvastoin. Myös näkymättömät ja piilotetut sukupuoli- ja seksuaalioletukset voivat olla poliittisesti virittyneitä (Karkulehto 2007, 89). Nämä Karkulehdon ajatukset sopivat erinomaisesti muumiromaaneihin. Se, että queer-aiheet näissä teoksissa on paljolti kätkeyty, ei tarkoita, ettei niissä olisi poliittista sanomaa. Kekin (2004, 45) mukaan queer-kirjallisuudentutkimus voikin lukea näennäisesti heteroseksuaalisia tekstejä queer-näkökulmasta ja pyrkiä näin queer-mahdollisuuksien representaatioiden löytämiseen. Tulkinnan avulla muumiromaaneista voi myös löytää kritiikkiä ajassa vallinnutta lainsäädäntöä kohtaan.

Käytetyt symbolit kätkevät muumiromaaneihin paljon sellaista, mistä ei teosten julkaisun aikoihin ole voitu avoimesti puhua. Tällaista on esimerkiksi lesborakkaus, jota tulkintani mukaan symboloi Kuningasrubiini (ks. myös Karjalainen 2013, 150). Kuningasrubiinin avulla voidaan teoksessa *Trollkarlens hatt* esittää myös kritiikkiä yhteiskunnassa vallinneita lakeja kohtaan (ks. myös mt., 150). Lesbopariskunnaksi tulkitsemani Tiuhtin ja Viuhtin täytyy varastaa rakkaus ja piilottaa se muilta, koska homoseksuaalisuuden harjoittaminen on rangaistava teko silloisessa Suomessa. Symbolien tulkinta toki riippuu teoksen lukijasta ja hänen kompetenssistaan. Siinä, missä lapset lukevat muumien seikkailusta, voivat aikuiset lukijat nähdä lesborakkautta, kasvutarinoita, yhteiskuntakritiikkiä ja ehkä Muumipeikon lopulta hyväksyvän oman homoseksuaalisuutensa.

Korjaavalla queer-luennalla sukupuolen rakentumista tarkastellessa on huomattava, kuinka muumiromaanien suomennokset poikkeavat ruotsinkielisistä teoksista sukupuolen esille tuo-

misen suhteen. Suomenkielinen hän-pronimi ei lukijalle kerro, onko kyseessä nais- vai mies-sukupuolinen. Tällöin visuaaliselta olemukseltaan ja käyttäytymiseltään neutraalit tai epäseksuaaliset hahmot jäävät lukijalle arvoitukseksi. Tällaisia hahmoja Muumilaaksossa ovat esimerkiksi Mörkö, Tuu-tikki, Tiuhti ja Viuhti. Muumiromaanien suomennosten voisikin sanoa olevan vielä enemmän queer kuin ruotsinkielisten muumiromaanien. Suomennoksissa hahmojen liukuva määrittelemätön sukupuoli tarjoaa samaistumisen mahdollisuuksia myös niille lukijoille, jotka eivät koe binääristä mies-naissukupuolijärjestelmää omakseen.

4.1 Mahdollisuuksien näkeminen teoksissa korjaavalla queer-luennalla

Oleellista korjaavan queer-luennan metodissa on nähdä mahdollisuuksia ja nautintoa. Siinä missä paranoidi queer-luenta näkee heteronormatiivisuutta ja queeriuden aiheuttamia ongelmia, sortoa tai kärsimystä, niin korjaava queer-luenta näkee mahdollisuuksia queeriuteen ja queeriuden mahdollistamaa nautintoa ja onnea. Rossin (2015, 64) mukaan heteronormatiivinen yhteiskunta monesti määrittelee muut kuin heteroseksuaalisuutta normatiivisesti toteuttavat (niin heterot, aseksuaalit, biseksuaalit kuin homot) onnettomiksi ja epäkelvoiksi, vaikka he saattavat olla hyvinkin tyytyväisiä elämäänsä ja onnellisia.

Korjaavalla queer-luennalla muumiromaanien näkyvimmin queereista hahmoista Tuu-tikki ja Mymmeli vaikuttavat selkeimmin onnellisilta ja tyytyväisiltä elämäänsä. Myös Westin (2007, 220) kirjoittaa mymmelien onnellisuudesta. Hänen mukaansa mymmelit ovat täynnä löytämisen halua ja Mymmeli itse ”erotiikan ruumiillistuma” (Westin, 2007, 220). Mymmeli tuntuu nauttivan elämästään ja omasta seksuaalisuudestaan, ilman minkäänlaisia tunnontuskia tai syyllisyyttä. Vaikka Mymmelin ja Juksun suhteesta jää lukijalle enemmänkin kuva kesäromanssina tai satunnaisena suhteena kuin perinteisenä heteroseksuaalisena parisuhteena, vaikuttavat suhteen molemmat osapuolet tyytyväisiltä. He eivät esimerkiksi muuta yhteen asumaan tai mene naimisiin, eivätkä myöskään ilmaise haluavansa tällaista heteronormatiivista sitoutumista. Ainakaan siitä ei kerrota muumiromaaneissa.

Vaikka paranoidilla queer-luennalla löysin kritiikkiä Mymmelin äitiyttä kohtaan on korjaavalla queer-luennalla mahdollista nähdä terveitä, onnellisia ja hyvinvoivia lapsia. Mymmeli vie lapsensa Itsevaltiaan juhliin ja ajelee heidän kanssaan karusellilla. Tästä kerrotaan: ”Och Mymlan

samlade ihop så många av sina barn som fick rum i hennes breda famn och steg upp i en av de röda karosserna som drogs av en apelkastad häst” (MM, 110). Mymmeli myös ottaa kaikki lapset mukaan uudistetun Merenhuiskeen ensimmäiselle matkalle (ks. MM, 145). Mymmeli siis aidosti viihtyy rakkaiden lastensa seurassa. Muumimaailmassa myöskään kukaan toinen henkilöahmo ei arvostele tai tuomitse Mymmelin elämäntapaa.

Samoin pikku Myy on rakastettu hahmo muumimaailmassa. Vaikka analysoin pikku Myyn paranoidia queer-luentaa metodina käyttäen poikamaiseksi, ilkeäksi, toisten tunteista piittämättömäksi ja liiankin suorapuheiseksi, ei se ole koko totuus pikku Myystä. Korjaavalla queerluennalla pikku Myyn suorapuheisuus näyttäytyy mahdollisuutena samoin kuin hänen poikamainen olemuksensa. Pikku Myy tarjoaa Niiskuneidin rinnalle toisen tavan olla tyttö ja ravis-telee vakiintuneita käsityksiä sukupuolirooleista. Hänellä on myös ääni, jota hän rohkeasti käyttää. Se, että naissukupuolinen saa puhua ja ilmaista mielipiteensä ei aina ole ollut itses-tään selvää. Pikku Myystä rakentuukin rakastettu feministinen hahmo, joka ei suostu jäämään ahtaisiin naiseuden normeihin tai vaikenemaan.

Pikku Myyn lisäksi miesmäisesti käyttäytyvä naissukupuolinen hahmo muumimaailmassa on Tuu-tikki. Tuu-tikki on, toisin kuin pikku Myy, ulkonäöltään androgyyni hahmo; miesmäisine asuineen ja lyhyehköine hiuksineen. Tuu-tikin asu vaikuttaa selvästi miehiseltä merimiesmäisen tyyliänsä takia. Myös vyötäisillä roikkuva puukko lisää tätä maskuliinista vaikutelmaa (ks. kuva 27) (TV, 32).

Kuva 27 (TV, 32).

Tuu-tikin pukeutumisen maskuliinisuutta korostetaan myös kerronnan avulla. Muumipeikko sanoo Tuu-tikille: ”En sån mössa skulle jag också vilja ha – –” (TV, 25). Muumipeikko siis pitää Tuu-tikin lakkia itselleen sopivana, poikien lakkina. Lakki näyttääkin kuvituksessa sellaiselta

merimieslakilta, joihin pikkupojat aikoinaan puettiin. Myös Tuu-tikin toimijuus ja itsenäisyys ovat usein juuri miessukupuolisiin liitettyjä piirteitä. Tuu-tikki esimerkiksi hankkii kalastamalla ruokaa, varoittaa kovan pakkasen tulosta ja pelastaa Muumipeikon hukkumasta (ks. *TV*, 61, 40, 41, 120). Tuu-tikin performatiiviseksi sukupuoleksi muodostuukin toiston avulla miessukupuoli, vaikka hänet määritellään hon-pronominin avulla naissukupuoliseksi. Tuu-tikin hahmo ei kuitenkaan performatiivisesti toista naissukupuolisuuttaan, vaan kuten aiemmin kerroin hänen pukeutumisensa ja käytöksensä toistaa miessukupuolisuutta. Tuu-tikin hahmoon ei liity muumiromaaneissa seksuaalisuutta siinä mielessä, että hänen kuvattaisiin olevan erityisen kiinnostunut kenestäkään. Hän on yksinäinen hahmo, jonka perheestä tai heimosta ei kerrota mitään, joten hänen seksuaalisuutensa jää avoimeksi.

Korjaavalla queer-luennalla Tuu-tikin hahmon naissukupuolisuuden voi ymmärtää myös hahmon esikuvan Tuulikki Pietilän kautta. Tätä kautta Tuu-tikin hahmoon voi liittää myös mahdollisen lesbouden. Tuulikki Pietilä oli Tove Janssonin suuri rakkaus ja *Trollvinter*-teoksen Tuu-tikki hahmon esikuva (Jansson 2014, 331). Ruotsinkielisissä teoksissa hahmon sukupuolen voi päätellä käytetystä hon-pronominista, mutta suomennoksissa tämä ei auta, koska hän-pronomini ei kerro sukupuolta (vrt. *TV*, 23 ja Jansson 2018c, 23). Kun muumiromaaneja lukee ensin suomenkielellä jäävät muutamien hahmojen sukupuolet epäselviksi, ja se tavallaan tekee suomennetuista muumiromaaneista vähän queerimmat tai ainakin se antaa lisää liikkumavaraa sukupuolen ja seksuaalisuuden tulkintoihin lukijalle. Kun lukija ei esimerkiksi tiedä Tuu-tikkia naissukupuoliseksi, voi hänen sukupuolensa jättää liukuvaksi ja kokonaan luokittelun ulkopuolelle tai päättää mieleisekseen. Näin tarjoutuu samaistuttavia hahmoja myös niille lukijoille, jotka eivät koe mies- tai naissukupuolta omakseen. Korjaava queer-luenta tarjoaa mahdollisuuden nähdä Tuu-tikin hahmon poikkeamana heteroseksuaalisuudesta. Saman mahdollisuuden tarjoaa lukijalle myös Muumipapan hahmo, jota tarkastelen seuraavaksi.

Paranoidilla queer-luennalla Muumipapan seksuaalisuuden analysoin aiemmin heteroseksuaalisuudeksi, mutta Muumipapan elämässä välillä iskevä halu lähteä hattivattien matkaan saa minut kyseenalaistamaan tätä tulkintaa. Myös Ida Moen Johnson (2023) on kiinnittänyt artikkelissaan huomiota Muumipapan ja hattivattien suhteeseen. Hänen tulkintansa mukaan ei kuitenkaan ole kyse siitä, että Muumipappa olisi kaapissa oleva homoseksuaali. Muumipapan

seksuaalisuuden voisi nähdä ennemminkin liukuvana tai bi-seksuaalisuutena. Ensimmäisessä muumiromaanissa Muumimamma kuvaa miestään seuraavasti:

’Det var ett ovanligt mumintroll’, sa hans mamma tankfullt och sorgset. ’Han ville alltid flytta, från den ena kakelugnen till den andra. Aldrig trivdes han. Och så försvann han – gav sig av med hattifnattarna, de små vandrarna. (SSÖ, 15.)

Muumipappa siis tuntee tyytymättömyyttä ja levottomuutta. Lopulta hän lähtee hattivattien matkaan. Muumipappa lähtee myös myöhemmin muumiromaaneissa hattivattien matkaan teoksessa *Det osynliga barnet* (DOB, 133–157).

Tästä Muumipapan ja hattivattien ja kohtaamisesta kerrotaan: ”Nu ryste han ända ner i svansen och iakttog spånt hur båten kom närmare och närmare. De vinkade inte – hur skulle en hattifnatt kunna göra något så vardagligt som att vinka – men de kom för att hämta honom, det var alldeles tydligt” (DOB, 138.) Muumipappa kokee sitaatin mukaan hattivattien kohtaamisen erittäin jännittävänä tapahtumana. Kun tarkastelen Muumipapan lähdön kuvausta korjaavan queer-luennan metodilla, muodostuu Muumipapasta heteroseksuaalista ydinperheen isää monipuolisempi kuva. Jos hattivatit ajatellaan niiden fallosmaisen muodon perusteella miesryhmäksi, Muumipapan lähtö perheensä luota hattivattien matkaan kertoo kenties halusta laajentaa omia seksuaalisia kokemuksia ja viettää villiä poikamieselämää tylsäksi kokemansa perhe-elämän sijaan.

Muumipappa kuitenkin palaa lopulta perheensä luo ja arvostaa taas teen juontia kuistilla, joka aiemmin symboloi hänelle arjen tylsyyttä. Erityisesti Muumipappaa vaivaa hattivattien tunteettomuus. (DOB, 154–156.) Muumipapan ajatuksista kerrotaan seuraavassa sitaatissa: ”Mumintrollets pappa längtade efter sin familjen och efter sin veranda. Han tyckte plötsligt att först där skulle han kunna vara just så fri och äventyrlig som en riktigt pappa ska vara” (DOB, 156.) Muumipappa haluaa nyt olla vapaa ja seikkailija isänä. Hän ikävöi perhettään ja sitaatista voi päätellä, ettei hän enää halua jättää heitä. Muumipappa näyttäisi tutkineen oman seksuaalisuutensa rajoja miesporukassa (hattivattien kanssa) ja lopulta päätyneen heterosuhteeseen oman rakkaansa Muumimamman kanssa. Tämän tulkintani mukaan hattivatit edustavat homoseksuaalisuuden viettelystä ja Muumipapan seksuaalisuus paljastuu liikkuvaksi, eikä ai-

noastaan heteroseksuaalisuudeksi. Mahdollisuuksia näkevän, korjaavan queer-luennan metodilla, sekä hattivateista että Muumipapasta paljastuu queeriutta, jonka voi löytää symboleja ja tekstin aukkoja tulkitsemalla.

Korjaavalla queer-luennalla hattivattien voisi siis katsoa symboloivan homoseksuaalisuutta. Koska, kuten aiemmin kerroin, hattivateista puhuttiin vain vihjaillen. Kertoja sanoo: ”Allt det där hade intresserat pappan så långt han kunde minnas, men eftersom det inte är riktigt fint att tala om hattifnattar annat än i antydningar hade han aldrig fått reda på hur det egentligen förhöll sig” (DOB, 138). Sen, että hattivateista ei voinut puhua suoraan, voisi tulkita tarkoittavan aikanaan kiellettyä homoseksuaaliuutta. Lisäksi hattivattien ulkomuodon voi nähdä fallosymbolina. Vaikka hattivattien sukupuolesta ja seksuaalisuudesta ei kerrota muumiromaanissa, teoksiin kätkeytyjen vihjeiden avulla hattivattien huonon elämän voisi tulkita homoseksuaalisuudeksi. Muumipappaa tämä kielletty ja huono elämä kiehtoo, koska hän ei oikeastaan tiedä, mitä se on. Muumipappa arvelee sen liittyvän siihen, että ollaan ylipäätään vapaita ja hurjia. Muumipappa muistelee keskustelua hattivateista seuraavasti:

Vad var det Mymlan hade sagt om hattifnattarna? Nån gång på vårsidan, vid middagsbordet. Att de levade dålighetsliv. Mumintrollets mamma sa, äsch så du pratar, men My blev oerhört intresserad och ville genast veta vad det var. Såvitt pappan kom ihåg hade ingen riktigt kunnat redogöra för hur man bar sig åt man levade dålighetsliv. Antagligen var man vild och fri i största allmänhet. Mamman hade sagt att hon inte ens trodde att dålighetsliv var roligt, men pappan var inte så säker. (DOB, 140.)

Tästä sitaatista saa selvästi vaikutelman lapsilta kielletystä puheenaiheesta ja Muumimamma ei muutenkaan vaikuta halukkaalta puhumaan koko hattivateista. Muumimamma kenties aavistaa Muumipapan halun lähteä hattivattien matkaan. Muumiteosten sarjassa ei koskaan kerrota varsinaisesti, mitä tuo hattivattien huono elämä oikeastaan on. Kiltit ja viattomat muumit eivät siis oikeastaan tiedä mitä huono elämä edes on. Tämä onkin hyvä esimerkki kirjailijan jättämästä aukosta kerrontaan. Lukija voi päättää tai päätellä, mitä hattivatit oikeastaan tekevät. Muumiromaanien julkaisuajankohtana huonona elämänä todennäköisesti pidettiin esimerkiksi homoseksuaalin elämää, koska homoseksuaalisuus oli laissa kielletty. Eri lukijoille huono elämä varmasti tarkoittaa erilaisia asioita ja lukija voi itse täyttää kerronnan aukon haluamallaan tavalla.

Hattivattien elämästä kerrottaessa kerronnan aukko on pysyvä. Hattivattien huono elämä jää arvoitukseksi, sitä ei missään vaiheessa muumiromaaneja selitetä lukijalle. Kyseessä on hermeneuttinen aukko, joka on luonteenomaisin aukko kertomakirjallisuudessa (Rimmon-Kenan 1991, 162). Lukemisen tulkinnallinen aspekti syntyy aukon havaitsemisesta, tekstissä olevien johtolankojen etsimisestä, hypoteesien muodostuksista ja vallinnoista. Yleensä vielä viimeistellään valittu hypoteesi (mt., 163). Rimmon-Kenan (1991, 162) esittää tekstin aukkojen täyttämisen tapahtuvan myös koherenssimallien tai kehysten pohjalta. Tutkimuksessani näkökulmana on intersektionaalinen queer-tutkimus, joten tulkintani kehys muodostuu sitä kautta. Queer-kehyksessä tulkintani hattivateista homoseksuaaleina muodostuu korjaavan queer-luennan esille nostamien johtolankojen ja tekstin aukkojen tulkinnan avulla. Hattivattien näkeminen fallossymbolina, kiellettyä puheenaiheena ja huonoa elämää viettävinä oliona antaa vihjeitä tulkintaan. Samoin Muumipapan kyllästyminen perhe-elämään, vapauden kaipuu, hänen kiihottunut ja jännittynyt olemuksensa, kun hän kohtaa hattivatit meren rannalla, voivat viitata homoseksuaaliseen kokeiluun. Muumimaailman toiset keskeiset mieshahmot Nuuskamuikkunen ja Muumipeikko voidaan nähdä myös queereina niin kuin Muumipappa. Tätä käsittelem seuraavaksi.

Korjaavalla queer-luennalla tarkasteltuna Nuuskamuikkunen vaikuttaa jopa aseksuaalilta, koska häntä ei tunnu kiinnostavan kukaan. Nuuskamuikkusen ja Muumipeikon ystävyys kasvaa kuitenkin teossarjan edetessä, vaikka vaeltajana tunnettu Nuuskamuikkunen ahdistuu siitä, että tietää Muumipeikon kaipaavan itseään. Nuuskamuikkunen haluaa olla riippumaton muista ja heidän tunteistaan. Nuuskamuikkunen ajattelee: ”Oj, oj, oj. Han har så mycket känslor, det där trollet. Jag ska inte tänka på honom. Det är ett bra troll, men just nu slipper jag tänka på honom. I kväll är jag ensam med min melodi och i kväll är inte i morgon” (DOB, 12). Selvästi Nuuskamuikkusta ahdistaa Muumipeikon tunteet, mutta viimeisessä muumiromaanissa *Sent i november* asetelma kääntyy. Nuuskamuikkunen saapuu Muumilaaksoon etsimään kadonneita viittä laulun tahtiaan, jotka hän tarvitsee uuteen sävelmäänsä. Muumilaaksossa telttaillessaan hän tekee tärkeän havainnon poissa olevasta Muumiperheestä. Nuuskamuikkuselle tulee ikävä perhettä ja hän ajattelee:

De var också besvärliga. De ville prata. De fanns överallt. Men med dem kunde man vara ensam. Hur bar de sig åt egentligen? undrade Snusmumriken förvånad.

Hur är det möjligt att kunde vara tillsammans med dem under alla långa somrar utan att nånsin märka att de lät mig vara allena? (SN, 76.)

Nuuskamuikkunen tajuaa, että muumiperheen kanssa hän on saanut olla oma itsensä. Muumit ovat antaneet hänen olla itseksensä heidän seurassaan. Nuuskamuikkunen ihmettelee, kuinka se on ollut mahdollista kaikkina hänen Muumilaaksossa viettäminään kesinä. Myös Jussi Ojajärvi (2007, 338) kiinnittää huomiota tähän Nuuskamuikkusen hahmossa tapahtuvaan muutokseen ja siihen kuinka viimeisessä muumiromaanissaan Jansson murtaa stereotyyppisen kuvan Nuuskamuikkusesta itseriittoisena taiteilijana.

Romaanissa Nuuskamuikkunen etsii kiivaasti Muumipeikon kirjettä, koska uskoo hänen jättäneen jäähyväiskirjeen ennen perheen majakkasaareen lähtöä. Kirjettä ei kuitenkaan löydy heidän yhteisistä kätköpaikoistaan, ja Nuuskamuikkunen tuntee itsensä yksinäiseksi. Hän jopa miettii Muumiperheen etsimistä ja hakemista takaisin, mutta ajattelee lopulta, että ehkä muumitkin haluavat välillä olla itseksensä. (SN, 80–81, 94.) Nuuskamuikkusen tunteista Muumipeikkoa kohtaan kertoo myös seuraavat hänen ajatuksensa: ”Mumintrollet var den enda som visste hur man skriver till en snusmumrik. Sakligt och kort. Ingenting om löften och längtan och sorliga saker. Och med nånting att skratta åt i slutet” (SN, 81). Vain Muumipeikko siis tietää millaisia kirjeitä Nuuskamuikkunen haluaa saada.

Nuuskamuikkusen ja Muumipeikon suhde onkin erityinen heti heidän ensimmäisestä yhteisestä seikkailustaan lähtien. Seikkailu vei heidät tähtitornille ja pyrstötähteä pakoon. Silloin Muumipeikko esittelee Nuuskamuikkusen vanhemmilleen seuraavasti: ”Det här är Snusmumriken som är min bästa vän” (KK, 129). Muumipeikon kiintymys Nuuskamuikkuseen on selvää jo aluksi, mutta Nuuskamuikkusen tunteet tulevat parhaiten esiin vasta teossarjan viimeisessä osassa, jossa Nuuskamuikkunen ikään kuin viimein tajuaa, kuinka paljon Muumipeikko hänelle merkitsee. Lukijana jään pohtimaan, olisiko Muumipeikon ja Nuuskamuikkusen suhde kehittynyt muuksikin kuin ystävydeksi, jos muumiromaanien sarja olisi jatkunut. Näen tässä vahvan mahdollisuuden homoseksuaalisen suhteen syntyemiselle, koska olen tulkinut Muumipeikon löytäneen homoseksuaalisuutensa teoksen *Pappan och havet* lopussa. Ystävyydellä olisi siis mahdollisuus muuttua rakkaudeksi. Kyseessä on kuitenkin vain omaan tulkintaani perustuva mahdollinen tulevaisuus.

Kometen kommer -teoksessa Nuuskamuikkusen ja Muumipeikon kanssa seikkailee myös Nipsu. Korjaavalla queer-luennalla Nipsun arassa ja tunteellisessa hahmossa voi nähdä yhteyden homeerisiin sankareihin. Lehtisen (2024, 196) mukaan homeeristen soturien miehiseen olemukseen kuului vielä ruumiillisuus ja affektiivisuus, joka nykyään katsotaan kuuluvan enemminkin naissukupuolisten ominaisuuksiin. Vaikka Nipsu vaikuttaa aralta, lähtee hän silti sankarillisesti pelastamaan kissanpentua pyrstötähden lähestyessä Muumilaaksoa. Nipsu sanoo: ”Och nu går jag ut och hämtar min kattunge för hon är ändå den enda som bryr sig om mig!” ja lähtee noutamaan kissaa luolan turvaan (KK, 140). Nipsu on siis pelastava sankari.

Korjaavan queer-luennan metodilla haluan vielä tarkastella niiskujen heimoa. Paranoidilla queer-luennalla näin paljon ongelmia ja stereotyyppioita varsinkin prinsessamaisessa Niiskuneidissä. Mutta korjaavalla queer-luennalla Niiskuneidin ja Niiskun hahmoista paljastuu Janssonin muumiromaaneissa käyttämä ironinen huumori. Ironiassa sanominen on ristiriidassa tarkoituksen kanssa ja samalla se paljastaa moniselityksellisen maailman (ks. Hosiaisuus 2003, 360). Ironian avulla muumiromaaneistakin voi löytää erilaisen maailman kuin ilman ironiaa.

Sekä Niiskun että Niiskuneidin hahmoissa on karikatyyrimaista liioittelua. Niisku liioittelee järkevyyttään ja viisauttaan jatkuvilla kokousten vaatimisella, joka näyttäytyy itsensä tärkeäksi tekemisenä ja oman egon korostamisena. Hän pitää selvästi itseään viisaana ja haluaa johtaa ja järjestää asioita. Niiskun hahmo vaikuttaa kuitenkin vain naurettavalta ja ärsyttävältä. Hänen toimijuutensa jää myös vähän suunnittelun asteelle ja jollain tavoin Niisku muistuttaakin Muumipappaa, jonka miehinen uho on suurempi kuin itse teot. Muumipappa ei esimerkiksi pysty valloittamaan majakkasaarta teoksessa *Pappan och havet*, vaikka kovasti yrittää. Niiskun ja Muumipapan hamojen kautta muumiromaaneissa välittyikin lempeää pilkkaa turhanpäiväiselle miehelle pätemiselle.

Niiskuneidin hahmo taas huvittaa jopa dragmaisella ylinaisellisella olemuksellaan. Naisellisuuden esitys vedetään ihan yli. Prinsessamainen Niiskuneiti kuvataan turhamaisena, itseään jatkuvasti peilailevana prinsessana, joka haluaa tulla koko ajan pelastetuksi. Hahmo on karikatyyri naiseudesta. Korjaava queer-luenta auttaa kuitenkin näkemään myös järkevän ja toimivan Niiskuneidin, ja kuten aiemmin hahmon toiseutta käsitellessä kerroin Niiskuneiti järkevällä toiminnallaan torjuu toiseuttamisen. Hänen hahmonsa myös jollain tasolla kritisoi kauniiden

naisten tyhmänä pitämistä. Niiskuneidissä voikin nähdä intertekstuaalisen viittauksen Marilyn Monroe tyyppiseen ”tyhmä blondi” -komedienneen. Tällaisella komediatyyppillä on pitkät juuret elokuvateollisuudessa. ”Tyhmä blondi” ei myöskään ole oikeasti tyhmä, vaan esimerkiksi Marilyn Monroen elokuvien blondi roolihahmo on loppujen lopuksi kaikkein fiksuin, vaikka miehet suhtautuvat kauniiseen hahmoon aliarvioimalla häntä. Muumiromaaneissa Niisku ja Nuuskamuikkunen tuntuvat suhtautuvan Niiskuneitiin hiukan samoin.

Vielä luvun lopuksi kiinnitän huomiota queer-luennan haasteisiin lastenkirjallisuutta lähestyessä. Ensinnäkin, koska muumiromaanit ovat myös lapsille suunnattuja, on niissä vähän suorita viittauksia seksuaalisuuteen. Lähinnä seksuaalisuus tulee esiin muodostuneiden perheiden kautta ja ihastumisten kuvauksina. Queer-aiheet on kätkeyty lähes kokonaan lapsien ulottumattomiin. Poikkeuksena kuitenkin Hemuli ristiinpukeutujana. Tämä queer-aihe kuitenkin kuitataan kerronnassa kummallisena Hemulina, joka kulkee tädiltään perityssä leningissä. Hemulien pukeutumiseen on kiinnitetty erityistä huomiota romaanissa *Trollkarlens hatt*. Mielenkiintoista on, kuinka hemulien mekkoihin ja hameisiin pukeutumisesta esitetään alaviitteenä tekijän kommentti. Hemulien pukeutuminen nostetaan erityisasemaan kiinnittämällä siihen huomiota myös tällä alaviitteessä olevalla metatekstillä.

Modernististen muumiromaanien yksi kerronnan keino onkin metafiktiivisyys ja metafiktiivisyyden avulla tapahtuva lukijan etäännyttäminen kertomuksesta (ks. myös Ojajärvi 2007, 326). Metateksti: ”Hemulen gick alltid i en klänning som han ärvt av sin moster. Jag misstänker att alla hemuler går i kjol. Det är konstigt, men det är så – Förf. anm.” (*TH*, 27) on kerronnan keino, jolla queer-aihe voidaan nostaa parrasvaloihin. Alaviitteessä sanotaan, että Hemulien erilainen pukeutumistyyli on kummallista kirjailijan itsensä mukaan. Tämä mielipide on varmaankin teoksen kirjoittamisajankohdan yleisesti hyväksytyt mielipide ja normi. Varsinaisen kirjailijan mielipiteen esittämisen sijaan alaviitteen tarkoitus lienee siis queer-teeman esiin nostaminen turvallisesti ja yhteiskunnassa tuolloin vallinneiden normien sallimissa rajoissa.

Muumiromaanien implisiittisen tekijän muodostumisen kannalta tämä tekstin kohta on erittäin merkittävä. Implisiittinen tekijä on yksi kertovan viestintätilanteen osapuolista. Tammi (1992, 23) ja Rimmon-Kenan (1991, 110) kuvaavat kertovaa tekstiä *Boothin-Chatmanin mallilla*, josta olen seuraavaksi kuvannut yksinkertaisen version:

fyysinen kirjailija>	implisiittinen> kertoja > yleisö >implisiittinen>	fyysinen lukija
	tekijä / sisäis- tekijä	lukija / sisäis- lukija

Tammi (1992, 22–23) käyttää sekä sisäistekijä että implisiittinen tekijä -käsitteitä, joten olen tuonut ne molemmat kaaviooni selvyyden vuoksi.

Kaaviossa fyysinen kirjailija ja lukija jäävät varsinaisen kerrontatapahtuman ulkopuolelle. Malista voi selvästi nähdä, että implisiittinen tekijä ei ole sama asia kuin fyysinen kirjailija tai teoksen kertoja. Wolf Schmidin (2013) mukaan implisiittisen tekijän rakentaa lukija itse luke-
mastaan teoksesta ja se muodostuu teoksen ideologian, esteettisten ominaisuuksien ja tyylin perusteella. Teksti on siis perusta, mutta lukija toimii rakentajana ja siksi jokaisen lukijan omat tulkinnat vaikuttavat implisiittisen tekijän rakentumiseen. (Schmid 2013.)

Muumiromaaniin runsaiden heteroseksuaalisten suhteiden kuvauksen takia, olen tulkinnut aiemmin mainitsemani alaviitteen metatekstin kerronnan keinoksi, jolla lukija voi rakentaa muumiromaaniin heteronormatiivista implisiittistä tekijää. Rimmon-Kenanin (1991, 111) mukaan fyysinen kirjailija voi tuoda teoksessaan esiin myös itselleen vastenmielisiä tunteita, uskomuksia tai aatteita. Kirjailijan ei siis tarvitse välittää teoksissaan vain omaan arvomaailmaansa sopivia asioita ja aiheita. Muumiromaaniin konseptissa se olisikin ollut Janssonille mahdotonta. Näenkin, että muumiteoksissa on oikeastaan jakautunut implisiittinen tekijä ja se toinen implisiittinen tekijä rakentuu lukijalle muumiromaaneihin kätkeytyneiden asioiden löytämisen kautta. Niin kuin muumiromaaneilla on kaksoisyleisö (aikuiset ja lapset), muodostuu niistä tulkintani mukaan lukijalle myös jakautunut implisiittinen tekijä.

Ne lukijat, jotka pystyvät tarkastelemaan muumiromaaneja esimerkiksi korjaavan queer-luen-
nan avulla saavat mahdollisuuden rakentaa toisenlaisen implisiittisen tekijän; liberaalin queer-
tekijän, jolle sukupuolen ei tarvitse noudattaa jakoa miehiin ja naisiin, seksuaalisuus voi olla liukuvaa tai muutakin kuin heteroseksuaalisuutta. Schmid (2013) kirjoittaa jakautuneesta im-
plisiittisestä tekijästä ja esittää jakautumisesta esimerkin Fjodor Dostojevskin teoksessa *Karamazovin veljekset*. Dostojevskin teos on Schmidin (2013) mukaan suunniteltu Jumalaa puolus-
tavaksi teodiikaksi, mutta teoksen alitajuinen Jumalaan kohdistuva kritiikki horjuttaa tätä tar-
koitusta. Teos häilyy näiden kahden arvomaailman välillä ja mahdollistaa näin lukijalle kahden

erilaisen implisiittisen tekijän muodostamisen. Jakautuneen implisiittisen tekijän muodostaminen tarjoaakin lukijalle mahdollisuuden tarkastella teoksen teemoja kahden erilaisen arvo maailman kautta. Kun kirjailijan ilmaisu ei voi olla täysin vapaata, tarjoaa tämä kerronnan kommunikaation rakenne lukijalle mahdollisuuden nähdä teoksiin piilotettua yhteiskunnallista kritiikkiä.

Teoksessa *Trollkarlens hatt* miessukupuolisten hemulien pukeutuminen naisten leninkeihin siis halutaan leimata kummalliseksi ja hemulit vähän oudoiksi. Tämä on mielenkiintoinen ristiriita muumiromaaniin erilaisuutta rakastavassa kerronnassa. Näin vahvasti esille nostettu ristiinpukeutuminen luo kuitenkin vaikutelman, että asiaan halutaan kiinnittää erityistä huomiota ja antaa lukijalle mietittävää. Negatiivisävytteisestä kirjailijan huomautuksesta voi riien välistä lukea halun kritisoida yhteiskunnassa tuolloin vallinneita ahtaita sukupuolirooleja.

Korjaavalla queer-luennalla tekstiä tarkastellessa kyse ei oikeasti olekaan ristiinpukeutujien kritisoinnista. Loppujen lopuksi muumimaailmassa kummalliseksi sanominen on oikeastaan kohteliaisuus, toisin kuin todellisessa maailmassa. Muumimaailmassahan pidetään kaikesta erilaisesta. Teos on tässä kohtaa vähän kaksijakoinen. Samalla kun ristiinpukeutuja leimataan kummalliseksi (negatiivisessa mielessä) ja näin muodostetaan heteronormatiivista ja perinteistä nais-mies vastapareihin nojaavaa implisiittistä tekijää, muodostetaan myös muumimaailman erilaisessa, liberaalissa ja erilaisuutta rakastavassa ilmapiirissä ristiinpukeutujat, homoseksuaalit ja muut queerit hyväksyvää kätkeytyä implisiittistä tekijää. Muumimaailman hahmoistahan kukaan ei tuomitse tai kritisoi hemulien pukeutumista. Päinvastoin postimerkkejäkeräilevän Hemulin mekko, jopa auttaa seikkailijoita pyörremyrskyssä (KK, 121–124).

Muumiromaaneja tulkitessa tulee huomioida myös niiden ilmestymisajankohta, samoin kuin Tove Janssonin oma elämä. *Trollkarlens hatt* -teoksen kirjoittamisen ajankohtana Janssonilla esimerkiksi oli suhde Vivica Bandleriin, hänen ensimmäiseen naispuoliseen rakastettuunsa (Jansson 2014, 283–285). Ei siis tunnu todennäköiseltä, että Tove Jansson itse olisi tuominut erilaisia seksuaalisuuden tai sukupuolen muotoja. Eikä siten varmaan ristiinpukeutujakaan. En voi kuitenkaan tietää, mitä Jansson on oikeasti ajatellut. Kommentti hemulien kummallisuudesta voi olla siis myös ironinen. Suomi oli erilainen maa tuolloin niin lainsäädäntönsä kuin

yhteiskunnassa vallinneiden arvojen suhteen, eivätkä queer-ihmiset pystyneet ilmaisemaan tunteitaan ja ajatuksiaan suoraan. Asiaa voi siis analysoida ja pohtia monin eri tavoin.

Onneksi maailma on muuttunut ja Myry Voipion (2022, 95) mukaan nuortenkirjallisuudessa sukupuolen ja seksuaalisuuden kuvaukset ovat jatkuvasti monipuolistuneet. Teoksissa on nykyään entistä enemmän kuvauksia monimuotoisesta seksuaalisuudesta, eikä vain vastakkaisen sukupuolen kanssa seurustelusta, niin kuin aiemmin. Päähenkilöinä on enemmän myös LGBTIQ+-hahmoja. (Voipio 2022, 95.) Tove Janssonin voisi kuitenkin perustellusti sanoa näyttäneen tietä erilaisille sukupuolen ja seksuaalisuuden kuvauksille lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Vaikka asiat ovat osittain kätkeytyä on muumiromaaneissa todella paljon erilaisia sukupuolimalleja niin nais- kuin miessukupuolisillekin. Lisäksi teoksissa leikitellään sukupuolen erilaisilla ilmentymillä, kuten miessukupuolisten Hemulien mekoilla ja Tuu-tikin androgyynillä visuaalisella ilmeellä.

Teemu Jokilaakson (2022, 22) mukaan juuri lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ovat näkyneet varhain esimerkiksi monikulttuurisuus, huoli ympäristöstä, sukupuolten kirjo ja seksuaalinen vapautuminen. Muumiromaanit ovatkin hämmästyttävän ajankohtaisia, kun ajattelee niiden suhdetta pakolaisuuteen ja toisten erilaisuuden hyväksymiseen. Vaikka queer-aiheet ovat muumiromaaneissa suurimmaksi osaksi kätkeytyä, on erilaisuuden hyväksyminen teoksissa näkyvästi esillä ja siitähän loppujen lopuksi queeriudessakin on kyse. Kaikki saavat olla millaisia haluavat ja ovat hyviä juuri sellaisina.

4.2 Queer-luentojen erot ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuudet

Olen lähestynyt tässä tutkimuksessa muumiromaaneja paranoidin ja korjaavan queer-luennan metodeilla ja yllättynyt, kuinka erilaisia luentoja ja tulkintoja muumiromaaneista on mahdollista tehdä. Kummassakin luentatavassa onkin omat hyvät ja huonot puolensa. Paranoidi queer-luenta paljastaa tehokkaasti syrjinnän muodot ja sen avulla löytyy piilotetuinkin queeriuden paheksunta tai toiseuttaminen, mutta korjaava queer-luenta auttaa löytämään mahdollisuuksia ja näkemään queerin positiivisena asiana. Korjaavalla queer-luennalla on mahdollista nähdä queeria, vaikka sitä ei olisi avoimesti ja suoraan kirjoitettu teoksiin, tekstien säröjä, halkeamia ja aukkoja tulkitsemalla. Keskittyminen yksi kerrallaan eri luentatapoihin voi

auttaa tarkempaan analyysiin, mutta ainakin muumiromaaneita tarkastellessa molempien luentatapojen yhdistelmä voisi olla toimivin. Paranoidilla queer-luennalla ongelmia tuntui löytyvän kaikkialla. Muumiromaanien lukemisessa korjaavalla queer-luennalla taas löydetään kätkeytyä queerius ja muumiromaanit muuttuvat heteronormatiivisista ja queeriutta paheksuvista teoksista queeriuden hyväksyviksi, vapautta ja erilaisuutta rakastaviksi teoksiksi, millaisia ne oikeasti pohjimmiltaan ovatkin.

Paranoidissa queer-luennassa näen myös negatiivisen toiston ongelman. Myös Rossi (2015, 27) nostaa esiin käsitteiden toistoon liittyvän ongelman ja pohtii, pönkittäkö esimerkiksi heteronormatiivisuus käsitteen jatkuva toistaminen heteronormatiivisuutta. Rossi (2015, 27) ehdottaakin siirtymistä pois heteroiden ja homojen vastakkainasettelusta. Tässä kohtaa pohdin myös tulkintaani muumiromaaneista heteronormatiivisina teoksina. Korjaava queer-luenta paljastaa muumimaailmassa positiivista queeriutta ja voi näin poistaa tuon heteronormatiivisuuden leiman. Se, että teoksissa voi nähdä useampia hahmoja, joiden seksuaalinen suuntautuminen vaihtelee tai se poikkeaa normatiivisesta heteroudesta ei enää tue heteronormatiivisuuden tulkintaa.

Korjaavan queer-luennan avulla voimmekin nähdä queerin mahdollisuuksia, vaikka vanhassa klassikossa tai myytissä. Tämä mahdollistaa myös tekstien uudelleenkirjoituksen. Muumiromaaneistakin olisi mielenkiintoista nähdä uudelleen kirjoitetut avoimen queerit versiot. Uudelleenkirjoitus on tapa tuoda aiemmin laitton ja salattu queer teoksissa päivänvaloon kaapeistaan. Uudelleenkirjoituksen avulla voidaan myös luoda onnellisia loppuja queerien ihmisten elämiin, eikä aina surua ja häpeää. Tosin häpeästä puhuessa haluan mainita Rossin (2017, 10) artikkelissaan esiin nostaman ”uushäpeä” ajatuksen. Rossi (2017, 10) kirjoittaa, kuinka osa queereiksi itsensä identifioivista aktivisteista ja ajattelijoista on suhtautunut kielteisesti homonormatiivisuuteen ja halunnut palauttaa homohäpeän. Queeria ei haluta siis normalisoida. Paranoidilla queer-luennalla voikin olla tärkeä rooli esimerkiksi queerin erottamisessa niin sanotusta normaalista ja sorron erilaisten muotojen paljastajana. On tärkeää ensin huomata epäkohdat, että niitä voi korjata.

Aiempiä tekstejä emme voi muuttaa, mutta voimme luoda niiden pohjalta uusia ja avata toivoa antavia mahdollisuuksia. Maailmaan tarvitaan myös queer-tarinoita. Yhdistetyllä paranoidi ja korjaavaa queer-luentaa sisältävällä intersektionaalisella queer-luennalla pystymme paremmin hahmottamaan kaikki erilaisia ihmisiä sortavat rakenteet ja murtamaan niitä. Lisäksi voimme tällaisen queer-luennan avulla nähdä myös kapean heteromiesmallin ongelmat. Muumiromaaneissa laajennetaankin myös miehenmallia. Kerronnan ytimessä on Muumipeikko, jonka kasvua aikuiseksi mieheksi ja kenties homoseksuaaliksi muumiromaaneissa kuvataan. Teossarjan aikana Muumipeikosta kasvaa empaattisesti toisiin suhtautuva ja liberaali nuori mies.

Salme Aejmelseuksen (1994, 25) mukaan: ”[m]uumikirjoja voi tarkastella myös ihmisen kypsymistä kuvaavana teossarjana”. Ja todellakin, se mitä näemme ja koemme muumiteosten mielikuvitusolioiden kautta, pätee universaalisti myös ihmiselämään. Muumit voivat opettaa meille paljon. Muumiromaaneissa henkilöhahmojen ei tarvitse olla täydellisiä ja heidän negatiivisille tunteilleenkin on tilaa. Esimerkiksi Muumipeikkoa saa ärsyttää hilloja syövät vieraat ja Tuu-tikkia ottaa päähän torvea soittava hiihtäjä Hemuli (ks. *TV*, 76, 91–92). Aikuinen kuitenkin ymmärtää, etteivät erilaiset elämäntavat tai -arvot tarkoita sitä, että toinen olisi huonompi tai vääränlainen. Erilaisuuden hyväksyminen ja toisten kunnioittaminen ovatkin tärkeitä asioita, joita muumiromaanien-sarja välittää lukijalleen.

Seuraavaksi tarkastelen erilaisuutta vielä lisää sukupuolimallien muodostumisen kautta muumimaailmassa. Muumiromaanien-sarjassa on todella monia erilaisia tapoja toistaa nais- tai miessukupuolisuutta. Joskus sukupuoli on myös jätetty kokonaan ilmaisematta ja näin annettu tilaa heille, jotka eivät koe binääristä kahden sukupuolen järjestelmää omakseen. Tällaisia hahmoja ovat esimerkiksi Tiuhti ja Viuhti ja Hattivatit. Muumiromaanien suomennoksissa myös Tuu-tikin ja Mörön sukupuoli voi jäädä epäselväksi. Huomionarvoista on lisäksi se, että muumimaailmassa henkilöhahmon ei tarvitse performatiivisesti toistaa ainoastaan biologista sukupuoltaan.

Naissukupuolisista hahmoista muodostuu mielenkiintoinen kokonaisuus. Androgynit Tuu-tikki ja Mörkö, poikatyttö pikku Myy, äidillinen Muumimamma, seksuaalisesti aktiivinen Mymmeli, sukurakkaat ja hieman hermostuneet vilijonkat, järjestystä ja kuria rakastava Hemulin

täti ja prinsessamainen Niiskuneiti esittävät monenlaisia tapoja olla nainen. Tuu-tikki ja pikku Myy myös näyttävät, että sukupuoltaan ei tarvitse rakentaa performatiivisesti ainoastaan synnynäisen biologisen sukupuolensa mukaan. Pikku Myy ei halua käyttäytyä perinteisen tyttömäisesti, vaikka pukeutuu mekkoon ja Tuu-tikki taas sekä pukeutumisessaan että käytöksessään toistaa mieluummin miessukupuolta. Naissukupuolisista Mörön ei oikeastaan voi nähdä toistavan selvästi mitään sukupuolta, koska hän vain on Mörkö, joka ei tulkintani mukaan uskalla olla oma itsensä; lesbo naissukupuolinen hahmo. Vasta Muumipeikon hyväksyntä muuttaa ja lämmittää Mörön.

Muumiromaanien naishahmoihin liittyy myös naisellisen olemisen tavan jäljittely. Lehtisen (2024, 78) mukaan yksi jäljittelyn tapa on miehisen järjestyksen mukainen. Tässä miehisessä järjestyksessä nainen nähdään joko miehisten halujen mukaisena tai miehen kaltaisena. Pikku Myyn ja Tuu-tikin hahmoissa voi nähdä yhtymäkohtia naisen toimimisesta miehen kaltaisena. Historiassa on välillä ollut aikoja, jolloin miesten kaltaisesti toimiminen on ollut naisten ainoa keino selvitä tai edistää heille tärkeitä asioita. (Ks. Lehtinen 2024, 78–79.) Ehkä pikku Myyn ja Tuu-tikin itsenäisen ja hyvin yksinkin selviävän naissukupuolisen rooliin kuuluu siksi miestenkaltaisen toimijuus.

Naisellisista muumiromaanien hahmoista esimerkiksi Muumimamma sopii äidillis-naiselliseen miesten hyväksymään naisellisuuden muotoon. Tähän naisellisuuden muotoon kuuluu oman toimijuuden ja itsensä ilmaisun unohtaminen. Äidillis-naisellinen Muumimamma hoivaa ja ravitsee muita. Toinen naisellisuuden tyyppi on hysteerikko, joka on Lehtisen (2024, 84–85) mukaan jonkinlainen naisellisuuden irvikuva. Hänen mukaansa hysteerikko vapautuu itsensä miesten miellyttämisestä, kun miesten miellyttämiseen pyrkiessään liioitellusti jäljittelee ”– miesten halun kohteena olemista –” (Lehtinen 2024, 85). Hysteriassa on kyse oireesta, joka liittyy vallitsevan kulttuurin vääristyneeseen sukupuolten väliseen suhteeseen, mutta samalla se vapauttaa naisen miehisen maailman suppeiden naisen roolien jäljittelemisestä (mt., 85). Muumiromaanien naissukupuoliset hermostuneet vilijonkat voisi yhdistää tähän naisten malliin.

Naisellisista hahmoista oma tyyppinsä on Mymmeli, jonka nostan esiin naisrakastettuna. Miehen näkökulmasta naisrakastettu on halutuin naisen hahmo ja hänen vaikutuspiirinsä aistimellinen. Naisrakastetun rakkaudessa on kyse miehen rakastumisen tukemisesta enemmän kuin itse rakastamisesta. (Ks. Lehtinen 2024, 93–99.) Mymmeli vaikutta kuitenkin nauttivan aktiivisesti omasta eroottisesta elämästään ja tämän takia onkin perustellumpaa nähdä hänet naisrakastajana ja tasa-arvoisessa vuorovaikutuksessa miesrakastajan (esimerkiksi Juksun) kanssa. Muumiromaanien naissukupuolisia hahmoja voi siis mallittaa myös miehisen järjestykseen kautta. Tällä voi nähdä, kuinka naissukupuolisiin kohdistuu miehinen katse, joka luokittelee heitä ja samalla korostaa heteroseksuaalisuutta normina. Miessukupuolisten mallit näyttävät muotoutuvan eri tavalla.

Miespuolisista hahmoista kiltti ja rohkea Muumipeikko, yksin viihtyvä taiteilija Nuuskamuikkunen, omasta mielestään erityislaatuinen ja sankarillinen Muumipappa, mekkoja pitävä keräilijä Hemuli, järjestystä ja kuria ylläpitävät hemulit, kaikkietävä hiihtäjä Hemuli, Muumien esi-isä ja vastuuta kaihtava, rahanahne ja valittava Nipsu muodostavat kokonaisuuden, jossa on erilaisia tapoja olla mies. Miessukupuoliset hahmot saavat muumimaailmassa olla erilaisia, eikä kaikkien tarvitse toteuttaa maskuliinista miehen mallia, vaan herkkyyks ja kiltteyksiin kuuluvat miehuuden variaatioihin. Myös mies voi muumimaailmassa toteuttaa tahtoessaan naissukupuolta performatiivisesti, kuten esimerkiksi Hemuli pitäessään tätinsä mekkoa.

Muumiromaanien moninaiset naisten- ja miestenmallit ovat teosten kirjoittamisajankohtaan nähden ennakkoluulottoman moderneja ja täten ajankohtaisia myös tänä päivänä. Kyse on sukupuolten rajoista, joita Jansson tuo esille muumiromaaneissaan. Janssonin esittää hahmonsa monesti liioitellen ja tuo tällä huumoria teoksiinsa. Mymmelin hedelmällisyyttä, Niiskuneidin naisellisuutta ja pikku Myn villiä poikamaisuutta korostetaan. Mymmelin 37 lasta, Niiskuneidin jatkuva huolehtiminen ulkonäöstään ja pikku Myn pureminen ja aggressiivinen käytös rakentavat karikatyyrejä erilaisista naishahmoista, mutta huumori on lempeää. Ketään ei tuomita.

5 Johtopäätökset

Edellä olen esittänyt, että muumiromaanien hahmojen sukupuolen, seksuaalisuuden ja toiseuden rakentumisessa on kertojalla tärkeä rooli, samoin kuin teoksen kuvituksella ja dialogilakin. Kertojan kuvailut henkilöahmoista ja heidän käyttäytymisestään rakentavat yhdessä kuvituksen kanssa erityisesti kuvaa hahmojen sukupuolesta, mutta avaavat samalla lukijalle mahdollisuuden pohtia seksuaalisuutta. Teoksissa normatiivinen heteroseksuaalisuus on näkyvimmin esillä, koska teosten julkaisuajankohta rajoittaa muunlaisesta seksuaalisuudesta kertomista. Kerrontaan jätettyjen aukkojen tai tekstissä esiintyvien halkeamien ja symbolien avulla lukija pystyy kuitenkin löytämään myös mahdollisia muita seksuaalisuuden muotoja. Lisäksi muumiromaaneissa ilmenevän ironisen huumorin ymmärtäminen, intertekstuaaliset viittaukset ja käytetyt sanavalinnat vaikuttavat teosten tulkintaan.

Olen myös tutkimuksessani havainnut, että muumiromaaneissa yhteiskuntakritiikkiä ja erilaisuuden ylistystä pystytään välittämään riittävän kompetenssin omaaville lukijoille jakautuneen implisiittisen tekijän rakentumisella. Esimerkiksi Hemulin ristiinpukeutuminen on muumiteoksissa monimutkainen asia, jota lähestytään kahden erilaisen arvomaailman kautta. Ensimmäkin Hemulin leninkiin pukeutuminen tuomitaan kummallisena metatekstin kautta, mutta toisaalta sitä ei tuomitse kukaan henkilöahmo muumimaailmassa ja kolmanneksi juuri tuo käytetty metateksti kerronnan keinona nostaa erityisesti queeriutta esiin, eikä häivyttä sitä. Teksti näyttäytyy julkaisuajankohtaansa nähden sopivalta ja heteronormatiiviselta, mutta puolustaa liukuvia sukupuolia ja erilaisia seksuaalisuuden muotoja, eli erilaisuutta eikä normatiivisuutta.

Lukijalle mahdollisesti rakentuvan jakautuneen implisiittisen tekijän voisi ajatella kasvutarina siinä missä koko muumiromaanien-sarjankin. Vasta kun lukija pystyy havaitsemaan molemmat implisiittiset tekijät ja niiden erilaiset arvomaailmat, muodostuu teoksista todellinen kokonaisuus. Jansson on kätkenyt muumiromaaneihin paljon erilaisia vihjeitä ja jättänyt kerrontaan aukkoja, joiden avulla lukija voi tulkintaansa rakentaa. Toisaalta ei myöskään haittaa mitään, jos lukee muumiromaaneja vain Muumipeikon seikkailuina, kuten lapset tekevät. Joka

tapauksessa muumiromaanit tarjoavat huikeita seikkailuja, mahdollisuuden kokea monia tunteita ja ymmärtää erilaisuutta. Muumiteosten tärkein viesti lähimmäisenrakkaudesta ja erilaisuuden hyväksymisestä on selkeästi kaikkien nähtävissä.

Osoitan tutkielmassani, että kerronnan keinoina teoksissa toimivat myös erilaiset arvostelmat. Henkilöhahmot arvostelevat toisiaan esimerkiksi Muumipappa hemuleita ja Nuuskamuikkunen niiskuja, tai sitten kertoja arvostelee henkilöhahmoja heistä kertoessaan. Arvostelmia on siis kertojan kuvailuissa ja hänen välittämässään dialogeissa. Nämä arvostelmat välittävät tietoa arvostelman kohteista, mutta myös arvostelijasta. Esimerkiksi se, miten Nuuskamuikkunen puhuu Niiskuneidistä, paljastaa hänen oman asenteensa prinsessamaista naissukupuolen edustajaa kohtaan. Sukupuolen rakentumisessa niinkin yksinkertainen asia kuin pronomien käyttö näyttelee tärkeää osaa. Joskus muumiromaanien henkilöhahmon, kuten Mörön sukupuoli on todennettavissa ainoastaan hänestä käytetyn ruotsinkielisen hon-pronominin avulla.

Intersektionaalisen queer-tutkimuksen näkökulmasta muumiromaanit tarjoavat paljon tutkittavaa, vaikka muumimaailman henkilöhahmojen toiseutta ja toiseuttamista pohtiessani huomasinkin sen poikkeavan todellisesta maailmasta. Muumimaailmassa vain harvoin toiseuteen liittyy monia toistensa kanssa risteäviä toiseuttavia asioita. Tämä johtuu siitä, että erilaisuutta arvostavassa ja rakastavassa muumimaailmassa on vain vähän asioita, jotka toiseuttavat ja siten myös vähän toisia. Valtaa muumimaailmassa on lähinnä Muumiperheellä ja ennen kaikkea matriarkka Muumimammalla. Mutta tähän Muumimamman valtaan liittyy pitkälle hänen viisautensa ja hellä välittämisensä muista. Valta ei siis ole Muumimamman haalimaa vaan muiden muumimaailman asujien hänelle suomaa. Muumimamman mielipiteet ja arvostukset luovatkin muumiromaanien moraalisen selkärangan. Muumimamma kertoo mikä on oikein.

Muumiromaanien edetessä tämäkin asia kuitenkin muuttuu niin, että loppujen lopuksi Muumipeikko vie äitinsä paikan empaattisimpana ja viisaimpana aivan *Pappan och havet* -teoksen lopussa. Muumipeikko on teoksessa ainoa, joka ymmärtää Mörköä ja suhtautumalla empaattisesti saa Mörön muuttumaan ja lämpenemään. Edes Muumimamma ei pystynyt tähän. Muumipeikko on kasvanut aikuiseksi ja ymmärtää nyt asioita, mitä Muumimamma ei ymmärtänyt. Erilaisilla queer-luennoilla muumiromaaneista voi nähdä paljastuvan paljon erilaista seksuaalisuutta ja erilaisia sukupuolirooleja. Lukijan vain pitää löytää kätkeyty.

Paranoidia ja korjaavaa queer-luentaa vertailllessani esiin nousee tärkeä huomio siitä, että molempia luentatapoja tarvitaan teoksen parhaan mahdollisen luennan tekemiseen. Tutkielmani tuo esiin paranoidin queer-luennan ongelmat kuten sen, että etsiessään ongelmia tekstistä paranoi luenta myös toistaa niitä mimeettisesti. Tästä nostin tutkielmassani esiin jatkuvan heteronormatiivisuus-käsitteen käytön. Paranoi luenta saa myös aikaan vastakkainasettelua normien ja niiden ulkopuolelle jäävän välille. Lisäksi se saa näkemään vihollisia kaikkialla.

Tässä tutkielmassa korjaavan luennan avulla taas nähdään positiivisia mahdollisuuksia ja nautintoa. Kuitenkin jos teksteissä esiintyvää sortoa halutaan korjata, on se ensin havaittava. Esimerkiksi vanhojen tekstien uudelleenkirjoituksen edellytys on niissä olevien sarron muotojen havaitseminen. Kuten aiemmin kerroin, joskus parhaiten korjaavia käytäntöjä pystyvät näkemään ja tekemään paranoideimmat lukijat. Näitä kahta luentatapaa tulisikin käyttää mieluiten yhdessä tai limitysten. Tekstiä voisi tarkastella samanaikaisesti paranoiilla ja korjaavalla queer-luennalla, niin että tulisi havaittua tekstin mahdollinen ongelma ja sortava rakenne, mutta myös tekstin tarjoamat positiiviset mahdollisuudet. Näin tulee mietittyä ongelman ratkaisu saman tien, eikä jäädä toistamaan negatiivisia asioita. Molempien lukutapojen samanaikainen tai limittäinen käyttö säästää aikaa ja voisi olla luonnollisempi tapa lähestyä tekstiä. Yleensä ongelmia kohdatessa niihin aletaan miettiä ratkaisua.

Pro gradu -tutkielmani avaa muumiromaaneja intersektionaalisen queer-tutkimuksen avulla lisää aiempaan muumitutkimukseen nähden, mutta muumiromaanit tarjoavat vielä paljon tutkittavaa. Esimerkiksi muumiteosten jakautuneen implisiittisen tekijän rakentuminen on aihe, mitä ei ole tutkittu juuri ollenkaan. Aihetta voisi tarkastella yksittäisten teosten tasolla ja yksityiskohtaisemmin. Jokaisesta muumiteoksesta voisi analysoida implisiittisen tekijän tai tekijöiden muodostumista ja tarkastella analyysyjä suhteessa teossarjasta muodostuvaan implisiittiseen tekijään tai tekijöihin. Lisäksi muumimaailman olioiden sukupuolista ja seksuaalisuudesta riittäisi tarkasteltavaa ja analysoitavaa paljon lisää. Yhdessä muumiromaanien, -kuvakirjojen ja -sarjakuvien tarkastelulla saavutettaisiin kattava tutkimus muumiteosten seksuaalisuudesta ja niissä esiintyvistä sukupuolista.

Lähteet

Tutkimuskohteet

Jansson, Tove 2021a (1945). *Småtrollen och den stora översvämningen* [=SSÖ]. Fjärde tryckningen. Bild Tove Jansson. Helsingfors: Förlaget M.

Jansson, Tove 2021b (1946). *Kometen kommer* [=KK]. *Kometjacten* (1946), i omarbetat version *Kometen kommer* (1968). Tredje tryckningen. Bild Tove Jansson. Helsingfors: Förlaget M.

Jansson, Tove 2021c (1948). *Trollkarlens hatt* [=TH]. Tredje tryckningen. Bild Tove Jansson. Helsingfors: Förlaget M.

Jansson, Tove 2021d (1950). *Muminpappans memoarer* [=MM]. *Muminpappans Bravader Skrivna av Honom Självt* (1950), i omarbetat version *Muminpappans memoarer* (1968). Tredje tryckningen. Bild Tove Jansson. Helsingfors: Förlaget M.

Jansson, Tove 2020b (1954). *Farlig midsommar* [=FM]. Tredje tryckningen. Bild Tove Jansson. Helsingfors: Förlaget M.

Jansson, Tove 2021e (1957). *Trollvinter* [=TV]. Fjärde tryckningen. Bild Tove Jansson. Helsingfors: Förlaget M.

Jansson, Tove 2021f (1962). *Det osynliga barnet och andra berättelser* [=DOB]. Fjärde tryckningen. Bild Tove Jansson. Helsingfors: Förlaget M.

Jansson, Tove 2020c (1965). *Pappan och havet* [=PH]. Tredje tryckningen. Bild Tove Jansson. Helsingfors: Förlaget M.

Jansson, Tove 2021g (1970). *Sent i november* [=SN]. Tredje tryckningen. Bild Tove Jansson. Helsingfors: Förlaget M.

Suomennokset:

Jansson, Tove 2018a (1957). *Vaarallinen juhannus*. Alkuteos *Farlig midsommar* (1954). Suomentanut Laila Järvinen. Tekijän kuvittama. Helsinki: WSOY.

Jansson, Tove 2018b (1958). *Taikurin hattu*. Alkuteos *Trollkarlens hatt* (1948). Suomentanut Laila Järvinen. Tekijän kuvittama. Helsinki: WSOY.

Jansson, Tove 2018c (1958). *Taikatalvi*. Alkuteos *Trollvinter* (1957). Suomentanut Laila Järvinen. Tekijän kuvittama. Helsinki: WSOY.

Jansson, Tove 2020a (1991). *Muumit ja suuri tuhotulva*. Alkuteos *Småtrollen och den stora översvämningen* (1945). Suomentanut Jaakko Anhava. Tekijän kuvittama. Helsinki: WSOY

Tutkimuslähteet

Aejmelaeus, Salme 1994. *Kun lyhdyt syttyvät Tove Jansson ja muumimaailma*. Tampere: Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti.

Butler, Judith 2006. *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Suom. Tuija Pulkkinen ja Leena-Maija Rossi. Alkuteos *Gender Trouble. Feminism and Subversion of Identity* (1990). Helsinki: Gaudeamus.

Frangos, Mike Classon 2021. Feminist and queer aesthetics in Tove Jansson's Moomin comics. Teoksessa *Comic Art and Feminism in the Baltic Sea Region. Transnational Perspective*. Toim. Kristy Beers Fägersten, Anna Nordenstam, Leena Romu ja Margareta Wallin Wictorin. Lontoo ja New York: Routledge, 151–168.

Hall, Stuart 1999. *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Happonen, Sirke 2007. *Vilijonka ikkunassa. Tove Janssonin muumiteosten kuva, sana ja liike*. Väitöskirja. Porvoo: WSOY.

Happonen, Sirke 2011. Hilpeä muumiapokalypsi. Luonnonkatastrofi Tove Janssonin romaanissa Muumipeikko ja pyrstötähti. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen ja Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS, 151–161.

Hosiaislouma, Yrjö 2003. *Kirjallisuudensanakirja*. Helsinki: WSOY.

Hyttinen, Elsi 2024. Feministinen ja queer-teoreettinen kirjallisuudentutkimus. Teoksessa *Lähestymistapoja kirjallisuuteen*. Toim. Hanna Meretoja, Aino Mäkikalli, Anna Helle, Kaisa Ilmonen ja Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 324–334.

Ilmonen, Kaisa 2024. Intersektionaalisuus. Teoksessa *Lähestymistapoja kirjallisuuteen*. Toim. Hanna Meretoja, Aino Mäkikalli, Anna Helle, Kaisa Ilmonen ja Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 347–356.

Jansson, Tove 2014. *Kirjeitä Tove Janssonilta*. Toim. Boel Westin ja Helen Svensson. Alkuteos *Brev från Tove Jansson*. Suom. Jaana Nikuja ja Tuula Kojo. Helsinki: Schildt & Söderströms.

- Johnson, Ida Moen 2023. Queer Species in Moomivalley: A Posthumanist Reading of Tove Jansson's Moomin Books. *International Research in Children's Literature* 2023, Vol.16(2), 184–197.
- Jokilaakso, Teemu 2022. Kerrottu lapsuus. Lapsi- ja nuorisokuvausten tutkimus 2000-luvulla. Teoksessa *Johdatus lastenkirjallisuuden tutkimukseen*. Toim. Kaisa Laaksonen. Tampere: Lastenkirjainstituutti, 7–25.
- Karjalainen, Tuula 2013. *Tove Jansson: tee työtä ja rakasta*. Helsinki: Tammi.
- Karkulehto, Sanna 2007. *Kaapista kaanoniin ja takaisin. Johanna Sinisalon, Pirkko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-poliittisia luentoja*. Oulu: Oulu University Press.
- Karkulehto, Sanna 2011. *Seksin mediamarkkinat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kekki, Lasse 2003. *From Gay to Queer. Gay Male Identity in Selected Fiction by David Levitt and Tony Kushner's Play Angels in America I-II*. Bern: Peter Lang.
- Kekki, Lasse 2004. Pervot pidot. Johdanto homo-, lesbo- ja queer-kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*. Toim. Lasse Kekki ja Kaisa Ilmonen. Helsinki: LIKE, 13–45.
- Kivistö, Sari & Sami Pihlström 2022. *Toista ajatellen. Historiallisia ja kulttuurisia näkökulmia toiseuden kohtaamiseen*. Helsinki: SKS.
- Korhonen, Kuisma 2015. The Groke: The Fearsome Other of Tove Jansson's Moomin World. *Studia Culturae* 3(25), 136–148.
- Laajarinne, Jukka 2011. *Muumit ja olemisen arvoitus*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Laakso, Maria 2011. Mies ja hänen saarensa. Sukupuolittuneet maisemat Tove Janssonin romaanissa *Muumipappa ja meri*. Teoksessa *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen ja Päivi Heikkilä-Halttunen. Helsinki: SKS, 162–177.
- Laakso, Maria 2017. Idylleistä ironiaan. Saarten monet merkitykset Tove Janssonin tuotannossa. Teoksessa *Lintukodon rannoilla. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso, Toni Lahtinen ja Merja Sagulin. Helsinki: SKS, 147–166.
- Lehtinen, Virpi 2024. *Sankaritar Luce Irigarayn filosofiassa*. Tampere: Vastapaino.
- Löytty, Olli 2005. Toiseus. Kuinka tutkia kohtaamisia ja valtaa. Teoksessa *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*, Toim. Anna Rastas, Laura Huttunen ja Olli Löytty. Tampere: Vastapaino, 161–189.

- Nupponen, Anni 2008. *Ulkopuoliset, vähän vaaralliset, toisenlaiset. Toiseus Tove Janssonin muumikirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
<https://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-18062>
- Moomin.com 2019. "Olen rakastunut mielettömästi naiseen" – queer-teemat Tove Janssonin elämässä ja taiteessa. <https://www.moomin.com/fi/blogi/olen-mielettomasti-rakastunut-naiseen-queer-teemat-tove-janssonin-elamassa-ja-taiteessa/#25608d94>
 (Haettu 17.2.2025)
- Ojajärvi, Jussi 2007. Ei mitään pahempaa kuin me itse. Identiteetti Tove Janssonin Muumi-laakson marraskuussa. Teoksessa *Kirjallisia elämyksiä: alkukivistä toiseen elämään*. Toim. Yrjö Hosiaisuus, Maria Laakso, Hanna Suutela ja Pekka Tammi. Helsinki: SKS, 324–351.
- Rimmon-Kenan, Shlomith 1991. *Kertomuksen poetiikka*. Alkuteos *Contemporary Poetics* (1983). Suom. Auli Viikari. Helsinki: SKS.
- Rossi, Leena-Maija 2015. *Muuttuva sukupuoli: seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rossi, Leena-Maija 2017. Hauras, korjaava ja parantumaton queer: Katse ylpeyden, normatiivisuuden ja (uus)häpeän aikoihin. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti*, 11(1), 1–18. <https://doi.org/10.23980/sqs.66351>
- Sedgwick, Eve Kosofsky 2003. Paranoid Reading and Reparative Reading, or, You're So Paranoid, You Probably Think This Essay Is About You. Teoksessa *Touching Feeling. Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham: Duke University Press, 123–151.
- Schmid, Wolf 2013. Implied Author. *The living handbook of narratology*. <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/58.html> (Haettu 25.3.2025)
- Suomela, Susanna 2014. Teemasta ja sen tutkimuksesta. *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Outi Alanko-Kahiluoto & Tiina Mäkelä-Puumala. Helsinki: SKS, 140–161.
- Tammi, Pekka 1992. *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Tieteen termipankki 2025. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:queer-teoria> (Haettu 17.2.2025)
- Valkeajoki, Sari 2003. Sivullisuudesta perheyhteyteen: Henkilökuvaus ja eksistentialismi Muumi-kirjoissa. Teoksessa *Romaanien henkilön muodonmuutoksia: Kuusi kirjoitusta henkilökuvauksesta*. Toim. Pirjo Lyytikäinen ja Päivi Tonteri. Helsinki: SKS, 101–128.

Voipio, Myry 2022. Minuuden kirjallisia rakennuspalikoita. Nuortenkirjallisuuden kehityksestä, piirteistä ja tutkimuksesta. Teoksessa *Johdatus lastenkirjallisuuden tutkimukseen*. Toim. Kaisa Laaksonen. Tampere: Lastenkirjainstituutti, 81–115.

Westin, Boel 1988. *Familjen i dalen. Tove Janssons muminvärld*. Stockholm: Bonniers.

Westin, Boel 2007. *Tove Jansson Sanat, kuvat, elämä*. Suomentanut Jaana Nikula. Stockholm: Schildts.

Österlund, Mia 2024. Vad berättar arkiven om Tove Jansson? Konturerna av en queer poet. *Historiska och litteraturhistoriska studier*, 99, 213–230.

<https://doi.org/10.30667/hls.141895>

Luettelo kuvista

- Kuva 1 (*KK*, 149) sivulla 16.
Kuva 2 (*FM*, 9) sivulla 17.
Kuva 3 (*FM*, 24) sivulla 17.
Kuva 4 (*TV*, 69) sivulla 18.
Kuva 5 (*FM*, 88) sivulla 23.
Kuva 6 (*MM*, 60) sivulla 25.
Kuva 7 (*KK*, 58) sivulla 25.
Kuva 8 (*SSÖ*, 18) sivulla 27.
Kuva 9 (*DOB*, 133) sivulla 28.
Kuva 10 (*KK*, 116) sivulla 31.
Kuva 11 (*FM*, 79) sivulla 33.
Kuva 12 (*SN*, 32) sivulla 33.
Kuva 13 (*MM*, 17) sivulla 34.
Kuva 14 (*MM*, 152) sivulla 35.
Kuva 15 (*KK*, 20) sivulla 36.
Kuva 16 (*MM*, 152) sivulla 38.
Kuva 17 (*FM*, 93) sivulla 40.
Kuva 18 (*SN*, 73) sivulla 40.
Kuva 19 (*MM*, 118) sivulla 42.
Kuva 20 (*FM*, 57) sivulla 43.
Kuva 21 (*FM*, 130) sivulla 43.
Kuva 22 (*TH*, 110) sivulla 45.
Kuva 23 (*TH*, 118) sivulla 46.
Kuva 24 (*MM*, 135) sivulla 47.
Kuva 25 (*PH*, 149) sivulla 50.
Kuva 26 (*TH*, 118) sivulla 60.
Kuva 27 (*TV*, 32) sivulla 75.